

**TÜRKİYE'DE KÜRESELLEŞME SÜRECİYLE
DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN KENTLER**

Rüveyda ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK

Eylül, 2010

Afyonkarahisar

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/ Doktora Tezi olarak sunduğum “**Türkiye’de Küreselleşme Süreciyle Değişen ve Dönüşen Kentler**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../ 2010

İMZA

Adı Soyadı

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr.Hüseyin KOÇAK

Jüri Üyeleri : Doç.Dr.Mehmet KARAKAŞ

: Yrd.Doç.Dr.Ethem Kadri PEKTAŞ

Sosyoloji anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Rûveyda ŞAHİN'in "Türkiye’de Küreselleşme Süreciyle Değişen ve Dönüşen Kentler" başlıklı tezini değerlendirmek üzere 16/09/2010 tarihinde, saat 11:00’de Lisans Üstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ

MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

TÜRKİYE’DE KÜRESELLEŞME SÜRECİYLE DEĞİŞEN VE DÖNÜŞEN KENTLER

Rüveyda ŞAHİN

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Eylül 2010

TEZ DANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Hüseyin KOÇAK

Kentler, oldukça fazla ve çeşitli insana, kültüre, meslek grubuna yaşam alanı sunan; içinde farklı insan gruplarını barındıran mekanlardır. Dünyanın en çok konuştuğu kavramlardan biri olan küreselleşme ise, dünyanın şekli ile bağlantılı olarak tek bir dünyaya atıfta bulunan ve aynılaştırmayı barındıran kavramdır. Kentler, hemen hemen her toplumsal değişmeyi sağlayan süreçlere bağlı olarak değiştikleri için küreselleşmeye bağlı olarak da değişme göstermişlerdir. Küreselleşme kendini mekanda gösterirken; kentleri kendine alan belirlemiştir. Küreselleşme sürecinde kentlerin değişimi bu araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada, Türkiye’deki kentlerin ve kentlerde yaşayan insanların küreselleşme süreci ile yaşadıkları değişim incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kent, kentleşme, toplumsal değişim, küreselleşme.

ABSTRACT

TRANSFORMING AND CHANGING CITIES IN TURKEY DURING THE PROCESS OF GLOBALISATION

Rüveyda ŞAHİN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF SOCIOLOGY**

September 2010

ADVISOR: Assistant Professor Hüseyin KOÇAK

Urban areas are places that providing living area to many people, various cultures, occupations. They contain heterogen groups of people. Globalisation, the most discussed topics in world, is referring to earth's physical shape and promoting homogeneity. As in all process of social changes before, urban areas are changing theirselves in globalisation process. Globalisation choose urban areas as a target area while occuring. Change in urban areas during globalisation is research subject of the thesis. Change in urban areas and urban dwellers in Turkey is observed in the study.

Keywords: Urban, urbanization, social change, globalisation.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	i
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KENT

1. YAŞAMIN VE DEĞİŞİMİN MERKEZİ KENTLER.....	5
1.1. SANAYİ ÖNCESİ KENTİ.....	12
1.2. GEÇİŞ DÖNEMİ KENTİ.....	14
1.3. SANAYİ SONRASI KENTİ.....	15
2. KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME.....	18
2.1. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME.....	22
2.2. GÖÇ.....	27
2.3. GECEKONDULAŞMA.....	31
3. KÜRESEL “ÇEVRE”MİZ.....	33

İKİNCİ BÖLÜM KÜRESELLEŞME VE KENTSEL DEĞİŞİM

1. TARİHSEL SERÜVENİ VE ANLAMLARIYLA KÜRESELLEŞME.....	37
1.1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI.....	42
1.2. POPÜLER KÜLTÜR VE TÜKETİM.....	45
2. KÜRESELLEŞME KARŞISINDA ULUS DEVLET.....	50
3. KENTLER VE KÜRESELLEŞME.....	52
3.1. KÜRESEL KENT.....	55
4. KENTLERDE SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM.....	60
4.1. KENTİN FİZİKSEL YAPISININ DEĞİŞİMİ.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK KENTLERİ

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK KENTLERİ.....	70
1.1. REKABETÇİ KENT.....	75
1.2. İSTANBUL.....	77
2. KENTSEL YOKSULLUK.....	81
2.1. İKİ BÖLMELİ BİR TOPLUM.....	83
3.1. KENT KİMLİĞİ.....	85
3. KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KENTSEL PLANLAMA.....	87
4. KÜRESEL KENT OLMANIN OLUMLU VE OLUMSUZ YANLARI.....	91
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKÇA.....	101

GİRİŞ

İnsanlar dünya yüzeyine geldikleri günden bu yana; doğayı ve dolayısıyla yaşamlarını da değiştirmiş ve dönüştürmüşler. En önemli etkilerinden biri de yerleşik yaşama geçip, daha sonraları da kentleri inşa ederek uygarlığın temellerini atmalarıdır. Medeniyetin tarihini başlatan kentlerin kuruluşudur. Kentlerin ortaya çıkmasıyla birlikte insanlık uygarlığa ilk adımını atmıştır. Sanayi devriminden sonra yaygınlaşan sanayileşme; kentlerin büyümesine ve kent sayısının artmasına neden olmuştur. Kentler günümüzde de –eskiden olduğu gibi- değişimin merkezidirler. Değişim (hemen hemen her anlamda ve her alanda) kentlerde ortaya çıkıp, kent dışı alanlara yayılan bir harekettir. Toplum durgun yapıya sahip değildir, tam aksine dinamik yapıdadır. Her ne kadar değişime karşı konulsa da değişim zorunlu bir süreçtir; toplum değişime karşı olsa bile zaman içerisinde değişecektir; hiçbir şey olduğu gibi kalmayacaktır. Değişim her alanda yaşanmaktadır.

Küreselleşme, tek bir dünyamızın var olması savından ileri gelen bir yaklaşımla kavramsallaştırılan bir kelimedir. Özellikle çift kutuplu dünyanın; tek kutuplu hale dönüşmesiyle “biçimsel tek”liği barındıran bu kavram, günümüz gelişmelerini anlamada kilit nokta olarak kavramsallaşmıştır. Küreselleşme, dünyanın tek biçimselleşmesini; dünya ülkelerinin tek ülkeymiş gibi davranmasını sağlayacak değişiklikleri sağlayan bir süreç gibi görülmektedir. Küreselleşme birden ortaya çıkmış bir kavram değildir. Giddens’in modernliğin sonucu olarak gördüğü küreselleşme, aslında çok uzun zamandır hayatımızdadır. McLuhan’ın ifadesiyle “global köy” anlamını da barındıran küreselleşme herkesi, tüm dünya insanlarını içine alan bir terimdir. “Tek tipleştirme” olarak anlam kazanan, küreselleşme süreci günümüzde değişimi tetikleyen bir süreçtir.

Küreselleşme dünya ülkelerinin birbirleriyle bağlantılı olmasını sağlamış veya bu ilişkileri geliştirmiştir. Küreselleşmenin bu denli çabuk ve köklü ilerlemesi kitle iletişim araçları olan; radyo, televizyon, gazete, internet v.b. sayesinde olmuştur. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarındaki yenilikler ve gelişmeler değişimin daha hızlı ve nitelikli olmasını sağlamıştır. Özellikle kitle iletişim araçlarındaki bu gelişim küreselleşme sürecinin etkilerini eşzamanlı olarak neredeyse tüm dünyaya iletmektedir. Küreselleşme kavram olmanın ötesinde, gerçekliği de barındırır ve

insanlığın her alanına etki eder. Değişimin merkezi olan kentlerde bu süreçten etkilenen en önemli yerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tezde küreselleşme sürecinin kentler üzerindeki etkilerine değinilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın genel planı kentlerin gelişimi, küreselleşmeyle beraber özellikle Türkiye'deki kentlerin değişimini açıklamak üzerine kurulmuştur. Çalışmanın temel sorunsalı olan küreselleşme ve kent kavramları daha çok sosyolojik bir açıdan açıklanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kent, kentleşme, kentlileşme ve sanayi öncesi kenti ile sanayi sonrası kenti genel hatlarıyla anlatılmaktadır. İkinci bölümünde genel hatlarıyla küreselleşme, kent ve küreselleşme ile kent arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde küreselleşme sürecinde Türk kentlerinin durumu ortaya konulmaktadır. Çalışmada, özellikle "küresel kent" unvanına sahip olan günümüz Türkiye kenti İstanbul, bir çok yönüyle açıklanmış; bu süreçten nasıl etkilendiği üzerinde durulmuştur. Bulunduğu jeo-politik konumundan dolayı İstanbul'un küreselleşme sürecinde yaşadığı değişimler, hemen hemen tüm dünya ülkelerini ilgilendirir niteliktedir.

Tezin temel sorusu şudur; "küreselleşme sürecinin özellikle Türkiye kentleri üzerinde ne gibi etkileri vardır?" Bu soru çerçevesinde ayrıca çalışmada şu sorulara da cevap aranmaya çalışılacaktır:

-Kent nedir?

-Kentleşme ve kentlileşme nedir?

-Küreselleşme nedir?

-Küreselleşme ve kent arasındaki ilişki ne şekildedir ve bu süreçten Türkiye'deki kentler ne şekilde etkilenmektedir?

Çalışmada hipotezli tümdengelim yöntemi kullanılmış, literatür taraması yapılmıştır.

Kentler, insanların yerleşim yerleri olmasının ötesinde, yaşamlarını devam ettirdikleri, sosyal ilişkiler kurdukları, kendilerine zaman ayırdıkları mekanlardır; bu da kentleri insanlık için önemli hale getirmektedir. Kentlerin sanayileşme sürecinden sonra önemi artmıştır, günümüzde de hala bu önemleri devam etmektedir. Merkezi

önemlerinden dolayı da nüfusun bir çoğunu çekmişler, kentleşmeyi sağlamışlardır. Kentleşme, toplumdaki insanların tutum ve davranışlarından; kentin yapısına kadar bir dizi değişikliği beraberinde getirmektedir. Kentleşme eğer bir ülkede hazırlıksız yaşıyorsa, o ülkede ve o ülkenin kentlerinde bir çok soruna yol açar. Küreselleşme ile beraber kentlerin ulus-devletin önüne geçmesi ile birlikte, iyileştirilmesi söz konusu olmuştur. Bunun için de, kent planlaması önemli hale gelmiştir.

Hangi konumda olursa olsun dünya ülkelerinde, değişime kayıtsız kalmak mümkün değildir. Özellikle hala yaşanmakta olan küreselleşme sürecine karşı direnmek, günümüzde gelinen noktada imkansızlaşmıştır; çünkü küreselleşme değişimin bir aracıdır ve kitle iletişim araçlarındaki gelişmeler sayesinde bu değişim dünyaya duyurulmaktadır. Küreselleşme karşıtları dahi bu değişime ayak uydurmaktadır. Değişimin en önemli mekanlarından olan kentlerimiz de bundan etkilenmekte, bundan dolayı da içinde barındırdığı kentlileri de etkilemektedir.

Küreselleşme süreci ile ele alınması gereken bir diğer konu da “küresel kent” konusudur. Kentler, küreselleşme sürecinin de tetiklediği biçimde değişim yaşamakta ve her kent diğer kentler ile rekabet edebilecek düzeye gelmek istemektedir. Bu istem, bazen kentlerin tarihi/kültürel yapılarını da aşındırmaktadır. Bu durumda şu sorular akla gelmektedir: Küreselleşme sürecinde kentler diğer kentlerle yarışabilmek için tarihi/özgün kimliklerini korumalı mı, yoksa “küresel kent” unvanını edinebilmek için bu kimlikleri hiçe mi saymalıdır? Küreselleşme kentler için avantaj mıdır, ya da küreselleşme süreci kentler için avantajlı hale getirilebilir mi? Kentlerin dünya yüzeyinde etkili olabilmeleri neye bağlıdır? Küreselleşme süreciyle birlikte kent kimliği ve kültürel kimlik kavramlarındaki değişim nasıl açıklanabilir? Küreselleşme çok boyutlu bir kavramdır, bundan dolayı bu gibi soruları çoğaltmak mümkündür. Türkiye kentlerinde bugün için gelinen duruma bakıldığında, bir değişim süreci içerisinde olduklarını görürüz. Bu değişimi avantajlı yaşamak için, kentsel planlama ve kültürel miraslara değer verilmesi gerekliliği ve yine bunlar yapılırken sürecin olumlu yönde geliştirilmesi için uygulanması gereken politikaların insan odaklı ve iyileştirmeye yönelik olması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Ülke ekonomilerinin farklı olması, küreselleşme sürecinin etkilerinin de farklı olmasını sağlamıştır. Öyle ki, küreselleşme ülke bazından çıkıp aynı ülke kentleri arasında bile eşitsiz bir gelişim seyri göstermiştir. Kent ve küreselleşme kavramları bir araya geldiğinde, küreselleşme süreci ile kentlerin ve kentteki insanların birbirlerini karşılıklı olarak etkiledikleri, dönüştürdükleri ve değiştirdikleri görülmektedir. Bugün dünya ülkeleri arasında, sıkı bir ilişki vardır. Her ülke başka bir ülkenin veya ülkelerin yanında kendi varlığını gösterir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kentleri, söz konusu sürecin etkilerine hazırlıksız yakalanmıştır. Bu araştırmada da amaç; Türkiye’de küreselleşme süreci ile kentleri ve kentlerde yaşayan insanlarda ortaya çıkan değişimleri, dönüşümleri anlamaya çalışmaktır. Küreselleşme süreci tamamlanmış bir süreç olmadığı için yapılan araştırmalar ve bulunan bulgular şu andaki durumu ortaya koyar niteliktedir. Bu araştırma, günümüz kentlerini tarihi durumuyla anlamak, anlamlandırmak ve küreselleşme süreci ile özellikle Türkiye’deki kentlerin değişimini anlamak açısından önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KENT

1. YAŞAMIN VE DEĞİŞİMİN MERKEZİ KENTLER

Kentlerin ortaya çıkış tarihi uygarlıkların da ortaya çıkış tarihidir. Çünkü ilk uygarlıklar kentlerin üzerlerine kurulmuştur. Latin kökenli dillerde medeniyet anlamına gelen ‘civilization’ kent anlamına gelen ‘civitas’ sözcüğünden türemiştir. Bu özellik sadece batı kültürlerinde görülmemektedir. Arap kültüründe de medeniyet uygarlık anlamına gelmektedir ve bir kent ismi olan “Medine” sözcüğünden türetilmiştir (Erten; 1999:31).

İlkel topluluktan uygar topluma ilk geçişi başardıkları bilinen toplulukların sayısı çok değildir. Bunlar, Ortadoğu’da avcılık ve toplayıcılıktan bitki ve hayvan üreticiliğine geçen bir avuç köy ile bunların yörelerinde dolaşan göçebe topluluklar ve Dicle ve Fırat, Nil, İndüs (ve daha sonra Sarı Irmak) vadilerinde köy toplumlarından kent toplumlarına geçebilen toplumlardır (Şenel, 1991:28).

Kentler, barındırdıkları insanların geçimlerini sağlamaya çalıştığı alanlar olmanın ötesinde, barındıkları, eğitildikleri, sağlık hizmetlerinin karşılandığı, toplumsal ilişkiler kurdukları kısaca hayatlarını kazandıkları ve devam ettirdikleri yerlerdir. Kentler, çekim alanı olmasını sağlayan nedenlerle farklı kültürden insanları çekmiş ve kentlerde çok karmaşık ve çok kültürlü bir yapı oluşmuştur. “Toplumbilimsel amaçlarla bir kent, toplumsal açıdan bir örnek olmayan insanların göreliliği olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş bulunması biçiminde tanımlanabilir” (Wirth, 2002:85). İ.Haldun’a göre de; kentler kalabalık halk topluluklarını bir arada toplamaları nedeniyle medeniyetin ilk aşamasıdır. Medeniyetlerin ilk basamağı kentlerdir, medeniyet kentlerde inşa edilmiştir. Kentlerin bu denli önemli olmasının nedeni, medeniyetin geliştiği yer olmalarındandır. “Tarihçiler ile toplumbilimciler, kentlerin ortaya çıkışına uygarlıkların doğuşu gözüyle bakarlar” (Keleş, 2010:28).

Yerleşme yerleri taşıdıkları belli ölçütlere göre köy, kasaba, kent olarak adlandırılırlar: Buradaki en önemli kriter de bu yerleşim yerlerinin sosyo-ekonomik

özellikleridir. Bir yerleşim yeri, o yerin sosyal, ekonomik ve politik hayatından söz edilmeden tanımlanamaz. Kentlerde özellikle kent dışı alanlara göre daha çok karmaşık, farklı etnik yapıya mensup insanları barındıran bir yapıya sahiptir; ekonomik yaşamda da uzmanlaşma ve iş bölümü vardır. Bunların yanı sıra kentlerde ekonomik yaşam tarım üzerinden değil, daha çok sını ve ticari faaliyetler üzerinden sürdürülmektedir. “Kentlerde ilişkiler soyut, yüzeysel, kişisel olmayan ve sınırlıdır. İnsanlar genellikle birbirlerini tanımamakta, kent insanı toplumsal ilişkiler yönünden bölünmekle parçalanmaktadır. Kent yaşamının bir başka toplumsal niteliği de, iş ve meslek yaşantısının katı kalıpları, sıkı disiplini, insana göz açtırmayan hızıdır” (Aslan, 1993:23).

Weber’e göre de kentler, seçkinlerinin tarım dışı faaliyetlerle uğraştığı ve ekonomik faaliyetin daha çok ticaret ve alışverişle sürdürüldüğü yerleşim yerleridir (2000:74). Bu özellikler dünyadaki hemen hemen tüm kentlerin ortak özellikleri arasındadır. Bu ortak özelliğe rağmen, birçok kent birbirinden farklılık gösterir. Bunun en önemli nedeni kentlerin farklı tarihselliklere, farklı coğrafi konumlara, farklı ekonomik gelişimlere sahip olmasına bağlıdır.

İlk kentlerin ortaya çıkışlarındaki itici neden kesin olarak bilinmemektedir. Bu nedenle çeşitli teoriler ortaya atılmıştır. Bunlardan bazıları artı ürün ve hidrolik toplum kuramı, ekonomik kuram, askeri kuram ve son olarak da dinsel kuramdır. Wittfogel’e göre 'hidrolik toplum' toprakta devlet mülkiyetinin kurumsal yapıyı belirlediği ve devletin hem sulama işlerini hem de toplumsal yapıyı örgütleme gereksiniminin ortaya çıkardığı bir yapıdır (Aslanoğlu, 1998:18). Artı ürün ve hidrolik toplum kuramına göre, insanlar tarım ile uğraşmaya başlamış ve bir zaman sonra verimli toprakların da gücüyle tarım ürünleri insanların besin ihtiyaçlarını karşılamış üstelik fazlasını da vermiştir, artı ürünün tarımdan elde edilmesiyle birlikte insanlık kentleri inşa etmeye başlamıştır.

Ekonomik kurama göre ise; insanlar elde ettikleri bu artı ürünü değerlendirme ihtiyacı duymuşlardır. Bu değerlendirme ihtiyacı da insanları pazar arayışına sürüklemiştir. Pazar olarak da insanlar kentleri ve kent merkezlerini seçmişlerdir. Böylece ilkel anlamda ticaret ve ekonomik olarak da kentleşme başlamıştır. Jane Jacobs, uygarlığın kırılma olmadan avcılıktan geldiğini, köylerden önce kentlerin

kurulduğunu söylemektedir. Kentleşmeyle birlikte köylerin ortaya çıktığını söyler (Aslanoğlu, 1998:19). Bu görüşün temelinde de ticaret vardır. Kentlerin pazaryeri olarak kullanılması yani ticaret merkezi olmaları neticesinde tarıma ihtiyaç duyulmuş ve köyler ortaya çıkmıştır.

Askeri kurama göre, kentlerin kuruluşundaki itici neden insanların savunma ihtiyacıdır. İnsanlar savunma amaçlı kentleri ve surları inşa etmişlerdir.

Dinsel kurama baktığımızda, İbn-i Haldun dayanaklı bir kuram olduğunu görürüz. Bu bakış açısına göre; insanların bir arada bulunmalarını sağlayan din, kentlerin de temel belirleyicisi olmuştur (Aslanoğlu, 1998:20).

Bu kuramların hiçbiri artı ürün kuramı kadar ilgi görmemiştir. “ Verilere dikkat edilirse, ilk kentler verimli ve ekolojik açıdan uygun su boyu ovalarında ortaya çıkmıştır. Bu yörelerde daha önce de yerleşim birimlerinin olduğu varsayılırsa, kentlerin ortaya çıkışında toplumsal örgütlenmeye bağlı olarak artı ürünü sağlayan mekanizmanın etkinliği öne çıkmaktadır” (Karakaş, 2001:125). Hemen hemen tüm teoriler bu artı ürün kuramı etrafında şekillenmiş, dayanağını artı ürün oluşturmuştur. “Askerlik, yönetim, dinler, yazı, ticaret, para, sermaye, eğitim, bilim, sanat, felsefe ve hukuk vb. Mezopotamya ve Nil vadilerindeki elverişli iklim ve sulama koşulları, artı ürünü %10-15 düzeyine çıkarmıştır. İlk kentler bu teknolojik devrimin sonunda ortaya çıkmıştır (Güvenç, 1997:22).

“İnsanlık tarihinin büyük bölümünde insanın sabit bir yaşam ortamı olmadı. Ancak tarihin ilk dönemleri de dahil insanlar oradan oraya sürüklenen, durup dinlenmez birer gezgin ya da göçmen de değildiler” (Karakaş, 2001:124). İlk kentler metal çağında ortaya çıkmıştır. Metalin askeri alanda kullanılmaya başlanmasıyla güç farklılaşması ortaya çıkmıştır. Güç farklılaşması da beraberinde ekonomik farklılaşmayı getirmiştir. “Kentlerdeki farklı sosyal grupların oluşumu, kırsal bölgelerin ekonomik örgütlenmesini de karıştırmıştır. Bu bölgelerde üretim, o zamana kadar sadece köylünün geçimini sağlayacak ve efendisine karşı sorumluluklarını yerine getirecek bir yeterliliğe sahipti” (Bakır, Ülgen; 2009:131). Böylece ekonomik farklılıklar etrafında sınıflı toplum ortaya çıkmıştır. Feodalizmden sanayi devrimine geçilirken kasabalar ve kentler büyümeye devam etti. “Fabrikaların etrafını saran çok sayıda insan kitleleri şehirleşmeyi hızlandırdı. İnsanlar topraklarını

terk ederek, sanayi ordusunu meydana getirdi” (Kaya, 2005:10-11). Sanayileşme kentler için dönüm noktasıdır, çünkü kentler sanayileşme ile birlikte Bergel’in de belirttiği gibi “modern” olgusunu almıştır ve “modern kent”ler ortaya çıkmıştır. Kente sanayileşme süreci ile birlikte göçler hızlanmış, dolayısıyla sanayileşme hem kentleri değiştirmiş, genişletmiş hem de kentleşme sürecini hızlandırmıştır. Sanayileşme ile birlikte kentlerin algılanışı da değişmiştir. Sencer ve Ayşe Ayata (1996:113) şu sözlerle kentin algılanış biçimine değinmişlerdir: “Kent, genel olarak modern, estetik olarak daha güzel, temiz ve güvenli ve her alanda daha fazla çeşitliliği bünyesinde barındıran bir yerleşim birimi olarak algılanmaktadır”, kentin algılanış biçimi de sanayileşme ile birlikte değişen değerlerdendir.

Kenttekiler kendi kimliklerinin yanı sıra kentin kimliği ile de bütünleşirler. Bu da minimum düzeyde aynı paydaya mensup değildir. “Farklı bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan yerlerde, bireysel farklılıkların kaybolması süreci de devreye girer” (Wirth, 2002:97). Bu da kentteki insanların ortak kültürü paylaşımlarına neden olur. Kıra göre çok daha farklı etnik kökenli insanı barındıran kentler, bu yapılarından dolayı da heterojen bir yapı sergilerler. “Kent, çoğulcu kültürün yeridir” (Aslanoğlu, 1998:98). Aslanoğlu bu tanımıyla kentin tek tip kültürü barındırmadığını belirtmiştir. Kentler farklılıkları barındıran ve farklılaşmayı sağlayan mekanlardır. Heterojen (karmaşık) bir yapıyı barındıran kentler, aynı zamanda bu heterojen yapıyı da kendi içerisinde asgari düzeyde homojenleştiren bir yapı gösterir. “Kent, tarihsel olarak, ırkları, halkları, kültürleri eritme potası işlevi görürken, yeni biyolojik ve kültürel kaynaşmalar için çok uygun bir gelişme alanı olmuştur. Kent, bireysel farklılıklara yalnızca hoşgörü ile bakmakla kalmamış, onların gelişmesine uygun bir ortam da sağlamıştır” (Wirth, 2002:87).

Kentler, sosyal mekanlardır, kentteki değişim oradaki halkı da etkiler. “Kent, tarihsel ve sosyal süreçte, sürekli değişen, yenilenen, dinamik bir varlıktır. Kentte yaşayan bireylerin düşünceleri, kenti algılayışları, kentsel sorunları hissetmeleri, bu sorunları çözmek için gösterdikleri davranışlar, kentin dinamizminde önemli rol oynamaktadır” (Güçlü, 2002:92). “Şehirler fırsat düşkünü bireylerin tutkularını giderme araçları oldukları sürece, bir yatırım döngüsü olan yıkım ve yeniden yapım, yani değişim, onları ayakta tutan devinim olmuştur” (Reader, 2007:94). Kentler değişimin öncelikli mekanlarıdır. Değişime kentteki insanlar kırdakilerden daha hızlı

uyum sağlamak ve bu değişimi içselleştirip, kent dışı alanlara yayılmasına da araç olmaktadır.

Kentler tarımsal üretim yerine sınai üretiminin yapıldığı ve kırlara oranla daha karmaşık, daha fazla insana barınma imkanı veren, ekonomik faaliyetlerin gelişmiş olduğu mekanlardır. Kır/kent ayrımının yapılmasındaki temel ölçütlerden biri de üretim şeklidir. “Kır tarımsal üretimin yapıldığı alandır” (Kartal, 1992:33). Kent, özellikle kırdan bu özelliğinden dolayı kırdan farklılık göstermektedir.

Toplumlar, kentlerin doğmasıyla birlikte, ilkel yaşam biçiminden uygar yaşam biçimine doğru değişim göstermeye başlamıştır. İlk kentlerin belirgin özelliğı pazaryeri olmasının yanında politik değer de taşımasıydı. Sanayi kenti bu değeri azaltmıştır. “Kentlerde artan ticaret, küçük üretim olanakları ve yapılaşma kırdan kopan nüfus için kenti çekici bir hale getirmiş ve gelen nüfus kentte iş olanağı ve yer bulmuş veya yaratmıştır” (Güçlü, 2002:29).

İlk kentlerin ortaya çıkmasında, köy yerleşmeleri önemli rol oynar. İnsanlık yerleşik hayata geçmeden önce uzun bir süre göçebe hayat yaşamıştır. Bir yere bağımlı olmama (yani yerleşik hayata geçmeme) durumu, o yere bağımlı olmayı gerektiren nedenlerin olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu dönemde insanlar, avcılık ve toplayıcılıkla hayatlarını devam ettiriyorlardı. Daha çok hayvanları avlayarak ve yenebilen bitkileri toplayarak yaşamlarını sağlıyorlardı. Yiyecek açısından fakirleşen ve iklim şartları elverişsizleşen bölgeden, topluca göç ediyorlardı. Neolitik dönemde yerleşik tarıma geçilmiştir. İnsanlığın tarımla uğraşması insanların devamlı olarak belirli bir bölgede yaşamalarına yani yerleşmelerine neden olmuştur. Tarım ürününün hasat vaktinin hemen olmaması insanların belli bölgelerde uzun süre kalmalarına neden olmuştur. İlk yerleşik düzenin görüldüğü yerler; nehir kıyıları ve verimli arazilerin olduğu yerlerdir. İnsanlığı yerleşik hayata geçiren tarım nehir kıyılarında ve verimli arazilerde gerçekleştirileceğı için; ilk yerleşmeler de bu alanlarda olmuştur. “Arkeolojik bulgular ekolojik açıdan uygun yerlerde, büyük nehirlerin geçtiğı verimli ovalarda kent niteliğinde yüksek nüfuslu yerleşmelerin ortaya çıktığını göstermektedir” (Aslanoğlu, 1998:14).

“Pazarlar ve ticaret, kendilerine göre bir hız edindiler ve pazar kasabalarının- ve şehirlerin gelişimini hızlandırdılar” (Reader, 2007:106). “Kentsel hayatın canlanmasında ticaretin çok önemli bir yeri vardır. Ticaretin canlanması da kısa sürede kentlerin niteliğini değiştirmiştir” (Bakır-Ülgen, 2009:133). Sanayi kenti daha önceki kentlerden farklı olarak sanayi ve ticaret merkezidir, idari ve dini işlevini yitirmiştir (Aslanoğlu, 1998: 41). Bir anlamda sanayi kenti, modern kent olmuştur. “Sanayileşmeyle birlikte kentler aynı zamanda önemli birer üretim merkezi haline gelirler” (Tümertekin-Özgüç, 1998:434). Kentler, insanları çekmiş ve kır da, kentlerin gıda gereksinimini karşılamıştır. Sanayi seri üretimi sağlayan üretim araçlarını kazandırmıştır kente; fakat seri üretim için yine de kıra ihtiyaç vardır. Kentler sadece üretim için bir ihtiyaç değildi, aynı zamanda Reader’ın da (2007:157) belirttiği gibi, kır, kenti sadece gıda anlamında beslememiş, kentlerde olmayan yetersiz insan ihtiyacını da karşılamıştır. Yani tarım devrimi, sanayi devriminin yanı sıra demografik devrimi de desteklemiştir.

“Kendine yeterli besin üreticilikten, uzmanlaşmış imalat ve dış ticarete dayalı bir ekonomiye dönüşüm, büyük bir nüfus artışına da yol açmıştır” (Childe, 2009:10). Childe böylece kentsel devrimin oluştuğunu savunmuştur. Bununla birlikte gelişen dünyada kentteki insan sayısı artmakta ve buna bağlı olarak gıda maddelerine daha çok ihtiyaç duyuluyordu.

Weber (2000:74) kenti iktisadi olarak; “sakinlerinin hayatlarını tarımdan değil, esas itibariyle ticaret ve alışverişle kazandıkları bir yerleşim yeri” olarak tanımlar. Kentin temel özelliklerinden biri de, pratikteki ticaretin yanı sıra çok yönlülük boyutunun olmasıdır. Kentler çok boyutlu yapıları ve merkezilik işlevleriyle yaşamın her alanında olan merkezlerdir. “Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir” (Wirth, 2002:78).

Kent tanımlanırken, genellikle bu tanımlamayı yapanlar köy yerleşmelerini de görmezden gelmezler. Aristoteles’e göre, kentin oluşumu şöyledir; ırkın sürmesi için erkekle kadın birlik kurmalıdır. Bu birlikten ortaya çıkacak şey de aile olacaktır.

Birçok aile birleştğinde de oluşacak şey köydür. Birçok köy büyük ölçüde kendine yetecek kadar geniş, tek, eksiksiz bir topluluk olarak birleştğinde iyi bir yaşam için kentler oluşacaktır. Pustu'ya (2006:133) göre ise, köylerin kente dönüşmesinin temelinde ticaretin gelişmesi yatar. Paranın kullanımının yaygınlaşması pazar için üretimi artırmıştır. Alışverişin yapıldığı merkezi köyler, gerek şeflerin gerek zanaatkarlarının evlerini terk ederek pazarın yanında ev kurmalarının sonucunda bir pazar kasabasına dönüşmüştür. Zamanla, kendi kendine yeterli olma özelliğini kaybeden köyler kasabaya bağımlı hale geldiler ve kırsal bölgeyi hakimiyeti altına sokan kasaba gelişerek kenti oluşturdu. Genel anlamıyla kent, kentin sınırları içinde yaşayan nüfusun ekonomik etkinliklerini tarım ve hayvancılık dışı uğraşlarla sürdürdüğü; kültür, nüfus gibi alanlarda kırsal alandan farklılaşan yaşam yerleridir. “Kent kısmen, önceki üretimde biriktirilmiş sabit varlıkların bir deposudur” (Harvey, 2009:187). Harvey’in bahsettiği “önceki üretim” tarımsal üretimdir. “Tarihsel olarak kent, etrafında belli bir üretim tarzının örgütlendiği bir eksen, kurulu düzene karşı bir devrim merkezi ve (kendisine karşı isyan edilen) bir güç ve ayrıcalıklar merkezi olarak görülür” (Harvey, 2009:187).

Zamanla, kentlerde yaşayan insanların farklı gereksinimleri ve yaşam tarzları; kentlerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Bu farklılıkların temel nedeni maddi ve manevi kültürdeki farklılıklardır. Kentler, bireylerin yer edinme, beslenme, çalışma, dinlenme gibi hayatlarına devam etmelerini sağlayan, gereksinimlerini karşılayan mekanlardır. Kentler sadece bir yerleşim birimi değildir bu anlamda; aynı zamanda üretim-tüketim, üretimin dağıtıldığı, tüketim metalarının sergilendiği siyasi ve askeri merkezlerdir. Kentlerin var olabilmesi; kentlere özgü yani kentin karakterini yansıtan özelliklerin ve eylemlerin var olabilmesine bağlıdır. Bu nedenle kentler kendine özgü nitelikleri barındıran mekanlardır. Kentin geleceği de bu niteliklerin devamına ve gelişimine bağlıdır. Kentlerin, köylerde tarımdan elde edilen ürün fazlası sayesinde temeli atılmıştır. Bilindiği gibi tarımla birlikte insanlık yerleşik hayata geçmiştir. Tarım insanların kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan daha sonra artan ürün imkanıyla birlikte ilkel ticaret bir anlamda başlamıştır. Artı ürünün korunması, işe yarar hale getirilmek istenmesi ticareti doğurmuştur. Ticaretin doğması ile birlikte insanlar kent merkezlerine ticaret yapmak için gitmeye başlamışlardır. Böylece ilk kentler artı ürün sayesinde bir pazaryeri olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanlar kendi ellerindeki

artı ürünü ihtiyacının olduğu başka bir üreticinin artı ürünü ile değiş tokuşa girişmiştir. İlkel anlamda hem ticaret yapılmıştır, hem de kentler pazaryeri olarak kullanılmıştır. “Eşzamanlı olarak her iki türden de merkezlere (hanehalkı ve pazara) sahipti ve düzenli pazara ilaveten şehir, sık sık da gezgin tüccarların periyodik yabancı pazarları olarak da işlev görüyordu. Kelimenin buradaki anlamıyla şehir, bir ‘pazar yerleşimi’ idi” (Weber, 2000:75).

L. Wirth’e (2002:79) göre; kent, birdenbire ortaya çıkmamıştır. Bir gelişme sürecinin ürünüdür. Bu nedenle de var olan yaşam biçimi üzerinde daha önceki topluluklara egemen olan yaşam biçiminin etkisi görmezden gelinemez. Toplumsal yaşamımız, farklı temel yerleşme biçimlerine sahip eski toplumların izlerini taşır. Bu nedenle Wirth’e göre, kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümler yoktur. Bir anlamda kentler kırsalın üzerine inşa edilmiştir. Kentlerin farklılaşmasındaki en önemli ölçüt de sanayileşmedir. Sjöberg kentleri, sanayi öncesi kentler, geçiş halindeki kentler ve sanayi kentleri olarak ayırmaktadır.

1.1. SANAYİ ÖNCESİ KENTİ

Sanayileşme ile birlikte kentlerde yapısal değişimler gözlenmiştir. Sanayi kenti ile sanayi öncesi kenti bu nedenle oldukça farklı yapılara sahiptir. Sanayi öncesi kenti; kırdan biçimsel özellikleriyle çok da fazla ayrılmış değildir. Bu kentlerin dönüşümü daha çok sanayileşme ile birlikte olmuştur. “Sanayi öncesi kentin teknolojisi ve ekonomik örgütü ilkindir” (Keleş, 2010:124).

Sanayi öncesi kentlerin biçimlenmesinde doğal koşullar ve bir o kadar da yazılı olmayan kurallar etkili olmuştur. Sanayi öncesi kentinde etkili olan kentsel öğeler, kilise ve pazar meydanıdır. İnsanların ihtiyaçlarının karşılandığı pazar yerleri ve inanışlarının merkezindeki mekan olan kilise meydanları bu dönemin genel kentsel öğeleridir. “Sanayi öncesi kentler varlıklarını dışarıdan aldıkları gıda mallarına ve hammaddelere dayandırdıklarından birer Pazar özeğiydiler” (Sjöberg, 2002:39). Bu dönemdeki toplumsal yapıya bakıldığında, toplumda tam anlamıyla bir uzmanlaşma yoktur. Dolayısıyla uzmanlaşmaya bağlı iş bölümü de yoktur. “Uzmanlaşma yokluğu nedeniyle, zanaatkar malının yalnız yapımıyla değil, aynı zamanda alım satımı, pazarlamasıyla da uğraşır” (Keleş, 2010:124).

Karanlık çağ diye nitelendirilen Roma'nın çöküş dönemi sonrası, kentlerin gelişimi duraklamaya girmiştir. Ortaçağ kentinde, kale kentlerden kente (bourglardan, faubourglara) geçiş olmuştur. IX. yüzyılın sonlarında feodalizmin etkisiyle feodal beyler kendi toprakları üzerindeki insanları korumak amacıyla "kale kentler"i inşa etmiştir. Bu kentler daha çok savunma amacına yönelik olarak inşa edilmiştir, günümüzde ki modern kent anlayışı ile örtüşmez. Bu kentlerde modern kent yapısı görülmez, gıda ürünlerinin saklanması bile belli başlı sorundur bu kentlerde. "Tarımda makineleşmeye geçilmemiş olması, ulaşımda insan ya da hayvan gücünün kullanılması ve elverişsiz gıda saklama ve depolama yöntemleri, kentsel nüfusun gereksinimlerini karşılayacak gıda stoğunun büyümesini sınırlamıştı" (Sjoberg, 2002:39).

Bu kentler idari, dini, değişim ve pazar merkezleridir. Bu kentlerde sosyal kontrol oldukça fazladır, geleneksel yapı hakimdir. "Sanayi öncesi toplumlarda deneyim alışkanlığına bağlı, bilinçli olmadan tekrarlanan eylemlere dayanmaktadır. Gelenek bu toplumlarda sosyal olarak inşa edilmiş ve meşrulaştırılmış bir eylem biçimidir" (Aslanoğlu, 1998:226). Bu geleneksel yapı sanayileşme sürecine kadar belli ölçüde devam etmiştir. Ayrıca bu kentler sanayi sonrası kentlerdeki kadar tabakalı değildir. Tabakalaşma vardır; fakat bu tabakalar arasında geçiş hemen hemen hiç yoktu. Bugünkü anlamda olmayan teknolojik ilerlemeler ve buluşlar o dönemin kenti için önemli gelişmelerin nedeni oldu. O dönemdeki, teknoloji kısıtlıydı ve bu teknoloji ile çevreye hakimiyet sağlanması güçtü. Bu nedenle çevresel faktörler, kentlerin üzerinde etkilerini göstermiştir. Sanayi öncesi kentlerde "lonca" teşkilatlanması oldukça önemli yere sahiptir. "Bu loncalar, seçkinler (yüksek sınıflar) dışında, kazanç getiren ekonomik etkinliklerde bulunan herkesi kapsamaya çalışır" (Sjoberg, 2002:42). Loncalar, ekonomik yaşantıyı örgütler ve ayrıca ticaretin can damarıdır; sanayi öncesi kentlerde mesleği sürdürebilmek için bir loncaya üye olmak şarttır. Bu loncalar sanayi öncesindeki üretimi ve üreticiyi destekler; sosyal denetimi özellikle üretici kesimde sağlardı. "Lonca örgütlenmesi, Sjoberg'e göre sanayi öncesi kentte sosyal kontrolün önemli araçlarından biridir" (Aslanoğlu, 1998:33).

Bu kentlerde canlı insan ya da hayvan gücüne bağımlılık vardır. Sanayileşme sonrasında elektrik ve buhar gücü ön plana çıkmıştır. Bu da kentler ve üretim biçimi

için tamamıyla yeni bir durumdur. Sanayi öncesi kentinde, orta sınıf yoktur. Toplumsal sınıflarda şimdiki sanayi kenti sonrasında oluşan ve geniş yer kaplayan orta sınıf tabakasına bu kentlerde rastlanmaz. “Kentsel- endüstriyel topluluklarda “başat” sınıf olarak kabul edilen bir orta sınıfa, sanayi öncesi kentinde rastlayamayız” (Sjoberg, 2002:45).

Bu kentlerin özelliklerini yitirmesi, sanayileşme ile hızlanır. Sanayileşme ile birlikte kentler yeni özellikler kazanmıştır. Sanayi öncesi kentler ile sanayi sonrası kentler, birçok açıdan birbirlerinden ayrılır. Sanayi öncesi kentin dokusu kırsal yapılarından çok farklılık göstermemekte, sosyal kontrol kırsal olduğu gibi bu kentlerde de yoğun baskısını hissettirmektedir. “Sanayi öncesi kentte kişisel hayat toplumsal kurallar tarafından denetlenmektedir” (Aslanoğlu, 1998:34).

İlk kentler sanayi öncesi kentinin özelliklerini barındırır ve kırsal çok da fazla ayrılmayan bir yapı sergiler. Bundan dolayı da, bu kentler özellikle sanayi sonrası ve günümüz kentinden oldukça farklıdır. Sanayi sonrası kentlerinde olduğu gibi uzmanlaşma ve farklılaşma oranı bu kentlerde hemen hemen hiç yok derecede azdır. Bu kentlerden, sanayi sonrası kentine geçiş bir anda olmamış, geçiş aşamasında farklı yapıları barındıran geçiş dönemi kenti ortaya çıkmıştır.

1.2. GEÇİŞ DÖNEMİ KENTİ

Sanayileşme ile birlikte kentler, hemen sanayi kentinin özelliklerini edinmemiştir. Bu kentler sanayi kenti olma yolunda geçiş süreci yaşamışlardır. Bu dönemdeki kentlerde sanayi öncesi kentlerinin izine rastlanırken; aynı zamanda sanayi sonrası kentlerin de bir takım özelliklerini barındırdıkları görülür. “Geçiş halindeki kentler kısmen sanayi öncesi, kısmen sanayi kenti özelliklerine sahiptir” (Aslanoğlu, 1998:36; Keleş, 2010:124).

Keleş geçiş dönemi kentini, sanayileşmekte olan kent olarak niteler (Keleş, 2010:124). Birçok kişi tarafından bu kentlerin gelecekte sanayi kentine dönüşeceği tezi savunulmuştur. “Geleneksel yapıdan modern yapıya dönüşümü sağlayan toplumsal mekanizmaların, sanayi kentini ortaya çıkaracağı varsayılmaktadır” (Aslanoğlu, 1998:41).

Geçiş kentleri olan, sanayileşmekte olan kentler barındırdıkları insanları sanayi kentine bir takım mekanizmalarla hazırlamaları bakımından önemlidir:

-Bu mekanizmalar sayesinde kırsal alandan göç eden bireyler karmaşık kent yapısına uyum sağlayabilmektedir.

-Bu mekanizmalar kente yeni gelen bireyleri bir anda kırdan koparmaz, kırsal kesimle ilişkilerinin devam etmesini de sağlar.

-Bu mekanizmalar sayesinde kentsel yaşam kıra da yansır.

Bütün bunları sağlayan mekanizmalar, geçiş dönemi kentinin bireylerini sürece hazırlamakta, “bireyin toplumla bütünleşmesini sağlamakta”dır (Aslanoğlu, 1998:38).

Geçiş dönemi kenti, sanayi öncesi kenti ve sanayi sonrası kenti arasında, bir “ara kent” özelliği gösterir. Dönemsel olarak sanayi öncesi kentini sanayi sonrası kentine hazırlayan bu kentler, sanayileşmeye başlayan kentleri “sanayi kenti” haline getirmeleri açısından sosyolojik bir önem taşır.

1.3. SANAYİ SONRASI KENTİ

Sanayi sonrası kenti, sanayileşme sonrasında ortaya çıkan bir kent tipidir. Bu kentler, o döneme kadar görülmemiş bir değişikliğin yanı sıra, modern kent algısını da beraberinde getirmiştir. Modern kent böylece zaman içerisinde oluşmaya başlamıştır. “Büyük modern şehirle bir tek belirleyici faktör doğrultusunda büyümek bir yana çeşitlilik gösteren ve çatışan değerleri barındırdıkları ölçüde gelişmekte” (Reader, 2007:93).

Köylerde var olan tarıma dayalı üretim artık kentlerde sanayiye dayalı üretim olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşmeyle birlikte kentlerde ilk etkilerini gösteren değişimlerden biri de, işgücünün yani insan emeğinin aza inmesidir, buna bağlı olarak da vasıflı işgücü arayışı yani uzmanlaşma ve işbölümü de önem kazanmıştır.

Sanayileşme ve oluşturduğu kent yapısı, sanayi öncesi kentten oldukça farklıdır, bir anlamda toplumsal değişmeyi de sağlayan bu üretim biçimi canlı

olmayan güç kaynaklarına ihtiyaç duyar. “Sanayileşme, ... yalnızca kentsel topluluk içindeki özel bir toplumsal yapı biçimini gerektirmez, onun kurulması için gerekli araçları da sağlar” (Sjoberg, 2002:52). Sanayileşme kentleri baştan uca değiştirmiştir. Sanayi öncesi kentlerinden, tamamıyla farklı kentler oluşturmuştur.

Başladığı günden bu yana bütün sosyal yapıları olduğu gibi, kentsel hayatı da etkileyen ve değiştiren sanayi, insanlık hayatındaki çok büyük bir devrimdir. “Bu yüzden tarihçi Eric Hobsbawn, Sanayi Devrimini, ‘insan yaşamının yazılı belgelere geçmiş tarihindeki en köklü dönüşüm’ olarak nitelendirmiştir” (Gültekin, 2007:86). Sanayi devriminin neden olduğu yeni üretim araçlarının kullanılması toplumsal hareketliliği sağlamış, toplumsal yapıyı değiştirmiştir. Sanayi ve ticaret alanındaki gelişmeler kapitalist ilişkileri de yoğunlaştırmıştır. Sanayileşme karmaşıklaşan bir işbölümü ve uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Kentlerin günümüzdeki durumuna gelmelerinin temelini bu devrim oluşturmuştur denebilir. Bu devrimin en büyük yeniliği, insan ve hayvan gücünün yerine enerji kaynaklarının ve makine gücünün gelmesidir. Teknolojik yenilikler de bu dönemde ard arda gelmiş ve insanlık tarihinde çok önemli adımlar atılmıştır. Kentleşmeyi, sanayileşmenin ve teknolojik gelişmelerin hızlandığı bir gerçektir.

Sanayileşme büyük bir demografik hareketliliği de ortaya çıkarmış ve geleneksel mesleklerinde ve köylerinde geçimini sağlayan insanlar, artık büyük bir demografik hareketlilik ile birlikte, sanayi sektörünün ücretli işçilerine dönüşmüşlerdir (Gültekin, 2007:86). Sanayileşmeden sonra toplumlar kentlere göç etmeye başlamış, sanayileşme kentleşmeyi hızlandırmıştır. Sanayileşme ile kenti çekici bulan nüfus, kentlere yığılmış, sanayi de bu yığının ihtiyaç ve taleplerine karşılık vermek için daha hızlı bir üretime girişmiştir. Yani kentleşme ve sanayileşme arasında bu dönemden sonra karşılıklı etkileşim olmuştur. Doğal kaynaklara duyulan ihtiyaç, yani hammaddeye, her dönem olduğu gibi sanayileşme dönemi ile de devam etmiştir. Sanayi kolları üretiminde doğal kaynaklara ihtiyaç duyar. Yani doğal ürünlere, sanayileşme ile de ihtiyaç devam etmiştir. Sanayileşme ile birlikte büyük sanayi kentleri kurulmuş, bilim ve teknolojinin yolu birleşmiş ve günümüze yansıyan değişimlerin ve gelişimlerin temelleri atılmıştır. “Sanayi kentinde kullanılan teknoloji çok farklıdır. Organik olmayan enerjinin sanayi ve tarımsal üretime, ulaşım ve haberleşmeye uygulanması, yoğun nüfusa ve

örgütlenme olanağına sahip bir kent yaratmıştır. Modern kentlerin iç düzeni bu teknolojik farklılaşmayı yansıtır ” (Aslanoğlu, 1998:41).

“Sjoberg sanayi kentinde otomasyonun etkisi, hizmet sektöründe çalışanların sayısının artışı, kentsel rekreasyon alanlarının çoğalmasını teknolojidaki gelişmelere bağlamaktadır. Sanayi kentinde ekonomik yaşantı çok gelişmiştir” (Aslanoğlu, 1998:42). Modern kent olan sanayi kenti artan oranda işgücünü barındırırken, aynı zamanda bu iş gücünü gelişen teknoloji sayesinde en aza indirmekte yine bu teknoloji sayesinde elde edilen fazla üretim metası üretici ve üretici olmayan grubu da beslemeye yetmektedir.

Ülkedeki makineleşme ve sanayileşme hareketleri kentlerin biçimsel özelliklerini de etkiler. “Sanayi öncesi kentte devlet işleri askeri sınıfın konaklarında görülmektedir. Sanayi kentinde ise, bürokratik fonksiyonlar konaktan ayrılarak, kendi bürolarını yaratmışlardır” (Aslanoğlu, 1998:191). İnsanlar arasındaki etkileşim gibi, bu kentlerde hemen hemen her şey değişmiştir. Bunun yanı sıra, toplumsal denetim mekanizmaları bu kentlerde eski önemini yitirmiştir. Sanayi öncesi kentte güçlü bir sosyal denetim varken; bu kentlerde bu etki oldukça azalmıştır. “Tarım toplumlarında ‘yerel’ farklılıkların ve ‘yerelliğin’ yaygın yaşam biçimi olduğu bilinmektedir” (Erder, 1997:28). Sanayileşme ile birlikte, insanlar sanayi merkezleri olan kentlere göç etmeye başlamışlardır, zaman içerisinde bu kentlerin nüfusu oldukça hızlı bir artış göstermiştir. Sanayi öncesinde de kentlere elbette göç olmuştur; fakat sanayileşme kente göçü öyle hızlandırmıştır ki, bu etmen bile en önemli farklılığı yaratmaya yetmiştir. “Sanayi toplumuna geçişte tarım toplumunun kırsal yapısının çözülerek kentleşme süreciyle sanayi toplumunun yerleşme yapısının oluştuğu” görülür (Tekeli, 2008:183-184).

Sanayideki hızlı ilerlemeye paralel olarak sanayide çalışacak iş gücüne olan ihtiyaç, nüfusu kentlere çekmiştir. Zamanla uzmanlaşma önem kazanmış, böylece kentlerin vasıflı iş gücü ve uzmanlaşmaya bağlı iş bölümü temel özellikleri haline gelmiştir. Görülmektedir ki; sanayi devrimi modern kentlerin kurulmasını sağlamıştır. Modern kentlerin günümüzdeki görünümünü almasında bu süreç önemlidir. Sanayileşme kentleşmeyi; kentleşmede sanayileşmeyi tetiklemiş, hızlandırmıştır. Sanayileşme ile oldukça köklü değişim yaşayan kentler, günümüzde

de küreselleşme süreci ile buna benzer bir değişim yaşamaktadır. Küreselleşme süreci kentleşmeyi ve kentlileşmeyi tetiklemiş, bunun sonucu olarak daha fazla kişi kentlere taşınmış ve kentin biçimsel yapısı değişirken, eş zamanlı olarak daha fazla insan da bu süreçten ve değişikliklerden etkilenmiştir.

2. KENTLEŞME ve KENTLİLEŞME

Kentleşme, çağımızın bir olgusudur. “Kentlerin büyümesi ve dünyanın kentleşmesi modern zamanların en önemli olgularından birisidir” (Wirth, 2002:78). Günümüzde kentler; sanayileşmenin, teknolojinin, ulaşımın ve yönetimin bir ürünüdür. Kentler, eskiye oranla çok daha işlevli ve merkezlidir. Sanayileşme toplumsal içeriklerde değişikliklere yol açarken; kentleri de etkilemiş ve kentleşmeye yol açmıştır. Kentleşme ve beraberinde kentlileşme ayrılmaz bir parçanın bütünüdürler. Bu nedenle bu iki olgunun bir arada açıklanmasında yarar vardır. Kentleşme daha çok kentlerin ve kentteki insanların sayılarındaki artışı ön plana çıkararak bir kavramdır. “Kentleşme, dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatır” (Keleş, 2010:27). Kentleşme bir çok tanımı da barındıran bir kavramdır; “ekonomik bir olay olarak kentleşme; işgücünün tarım sektöründen tarım dışı sektörler (sanayi ve hizmetler) transferi olarak tanımlanır” (Adıgüzel, 2001:21).

Kentleşmede ön planda olan nüfus ve bu nüfus olgusunun hareketi kimi düşünürler tarafından yetersiz bulunan bir ölçüttür, öte yandan “kentleşme, yalnız bir nüfus hareketi olarak görülürse eksik kavranmış olur” (Keleş, 2010:27). Genel anlamda “kentleşme; teknolojideki gelişmelerin, tarımsal ve tarımsal olmayan üretim biçimi ve ilişkilerindeki değişmelerin bir sonucu”dur (Kartal, 1978:4). Diğer bir deyişle kentleşme, “sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” olarak tanımlanabilir (Keleş, 2010:27).

Kırdan kente göçün temel nedenlerinden biri de ekonomiktir; insanlar gelecek kaygıları, yaşamlarını daha iyi seviyeye yükseltme amacıyla köyden kente göç

ederler. “Özellikle, kırdaki geleneksel davranışları sürdürmek sorumluluğu, kentle bütünleşmeyi geciktirmektedir. Kır-kent arası ilişki göçenin kendisini iş bakımından güvenceye alışına kadar devam etmektedir” (Arslantaş, 2008:179).

Kentleşme beraberinde “kentlileşme” sürecini de getirir. İnsanlar bu süreçte kentin yaşam biçimini içselleştirirler. “Kentleşme, artık, yalnızca insanları kent olarak adlandırılan yere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir” (Wirth, 2002:81). Kentlileşme, kente gelen bireylerin “kentli” kültürünü ve yaşam biçimini edinme sürecidir. “Kentlileşme, kentli diyebileceğimiz bir yaşam tarzını oluşturur” (Arslantaş, 2008:177). Kentlileşme süreci ile kırdan kente göç eden bireylerde zaman içerisinde kentlilik bilinci oluşmaya başlamıştır. Göç eden bireyler farkında olarak veya olmayarak kentleşme sürecini hızlandırırlar. Kentleşme sürecinde; özellikle kentlerde meydana gelen değişimler, değişimi mekan boyutundan insan boyutuna taşır. “Kırdan kente göçen insanlar zaman içinde şehirlileşmektedir. Kentleşme sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişim meydana getirdiği gözlemlenmektedir” (Arslantaş, 2008:178).

“Kentleşme ve kentlerin üretilme biçiminin orada yaşayan grupların niteliğini, ortak yaşamlarını sürdürdükleri kamusal ortamın somut koşullarını ve bu grupların kentsel yaşam içindeki konumlarını büyük ölçüde belirlediği bilinmektedir” (Erder, 1997:52). Bu süreçlerde kentler bireyleri, bireyler de kentleri etkiler. Kırsal kökenli bir nüfus, kültürel bakımdan iki temel seçenekle karşı karşıyadır: Kendi kültürel kökenine sadık kalmak ve onu korumaya çalışmak veya kentte tutunabilmek amacıyla bütün kaynaklarını yaşayabilmek üzere seferber ettiği için kendi kültürünü yeniden üreterek dönüştürmek (Güçlü, 2002). “Kente uyum nedeniyle yüksek olursa kentlileşme süreci de o denli hızlı olmaktadır. Kentlileşme sürecinde zaman önemli bir etkidir. Bireyin kentte kalış süresinin artışı ve kent imkanlarından yararlanma olanağının derecesi, kentlileşme eğilimlerini de artış yönlü etkilemektedir” (Arslantaş, 2008:178).

“Kente gelen bireylerin uyum sorunu tartışılmakta, kentleşmenin homojen bir süreçte gelenleri bünyesine alıp kentlileştireceği, modernleştireceği

varsayılmaktadır” (Güçlü, 2002:113). Çünkü insanlar sosyal varlık olarak buldukları ortama uyum sağlarlar. Buldukları coğrafyalardaki bireylerden etkilenirler ve onları etkilerler. Dolayısıyla kente yeni gelen bireyler kentleşme süreciyle kentin değer yargılarını içselleştirirler. “Kırsal insanın kentsel insana dönüşmesi sürecinde (‘kentlileşme’) bu iki mekanın kapsamı kırılıp yavaş yavaş dışlayarak, kenti adım adım kapsar duruma gelmektedir” (Kartal, 1992:51).

“Kentleşme, günümüzde kalkınmakta olan ülkelerin çekimine fazlasıyla kapıldıkları küresel bir süreç haline gelmiştir” (Giddens; 2008:957). Modern kentin doğuşunda sanayi oldukça önemli yer kaplar. Sanayileşmeyle birlikte kentlere hızlı bir göç yaşanmıştır. Keleş’in de belirttiği gibi kentleşme hareketi birbirinden ayrıştırılmayan ekonomik, teknolojik, siyasal ve sosyo-psikolojik etmenlerin etkisinde oluşur (2010:31). “Tarımda çağdaş üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarımsal üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi; buna karşılık, üretimi etkileyen yeni girdilerin artan oranda kullanılması, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insangücü miktarını azaltmaktadır” (Keleş, 2010:32).

İnsan gücü talebinin kırlarda azalması da kentlerin çekici hale gelmesine neden olmuştur; fakat kentleşme ile aynı oranda ilerlemeyen sanayileşme nerden bakılırsa bakılsın ülke için olduğu kadar birey için de sorun olmaktadır. Çünkü kentleşme ile aynı paralelde ilerlemeyen sanayileşme, kentlerde işsizliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla kentlerde yoğun olarak işsiz nüfus oluşmaktadır. Kentlere akın eden nüfus, kentlerdeki sanayileşme sürecinin hızından daha fazladır. Bu nedenle bu nüfusun önemli bir bölümü hizmet kesimine kaymıştır; fakat bu bile kentlerde işsizlik oranının düşmesini sağlayamamıştır (Kongar, 2004:559).

Hükümetler kalkınma planlarının sanayileşme yolunda önerdiği önlemleri alarak kentleşmeyi desteklemişlerdir. Sanayileşmeyle birlikte işsizliğin azalacağı düşüncesi sanayileşmeye hız katarken, kentleşmeyi de tetiklemiş, kentleşmenin de hızlanmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak kentler bir taraftan büyümüş, diğer taraftan da nüfus yoğunlukları artmıştır. “Küçük kasaba ve köylerdeki yaşam koşulları kentlerdekinden daha iyi olmadığı için, kırsal alanlardan dışarı doğru göç bütün hızıyla devam etmektedir” (Kongar, 2004:553).

“Sanayileşme insanları zamanın şartlarına uygun çalışma bölgelerine göçmelerine neden olduğu gibi, kentlerde de toplanmalarının başlıca sebebi sayılmıştır” (İsbir, 1991:19). “Sanayi Devrimi başlangıçta kentsel bölgelerin gelişimini hızlandırmış ve yeni bir düzen yaratmıştı. İcat ve finans, ülke ekonomisinin ana damarı olarak toprak sahipliğinin yerine geçiyordu” (Reader, 2007:152). Sanayileşmenin hızlandığı bu değişim, sadece kent boyutunda kalmamış diğer alanlara da yayılmıştır. “Sosyo-kültürel bir varlık olarak kentin hızla değişiyor olması, nüfus yapısının, ekonomik yapısının, kültürel örüntülerinin, mekansal özelliklerinin farklılaşp, heterojenleşmesi, kentli olma kavramını da dönüştürmektedir” (Güçlü, 2002:82).

“Ekonomik etkinlikleri, bir topluluğun geçim biçiminin yanı sıra büyük ölçüde yaşam biçimini de belirler” (Şenel, 1991: 212). Ekonomik etkinliğine göre yaşam alanlarına dağılan bireyler yine bu etkinliklerine göre yaşamlarını ikame ederler. Yaşam şartlarını ve tarzlarını da bu etkinliğin çerçevesinde oluştururlar ve ekonomik etkinlikleri değiştiğinde veya bu etkinlikleri değiştirdiklerinde yaşam biçimlerini de değiştirirler. “Planlı bir şekilde sanayileşen memleketlerde aile ve din müesseselerinin sarsıldığı, şehirleşme faaliyetinin süratle arttığı, büyük şehirlere geniş çapta akın başladığı, böylece nizamın bozulduğu görülüyor” (Turhan, 1980:123). Hiç kimse yaşam değerini kente geldiği anda tamamen unutamaz; kent kültürüne bir anda uyum sağlamak mümkün değildir. Kentleşme kentin nicel boyutuna daha çok vurgu yaparken, kentlileşme nitel bir anlam ifade eder. Sanayileşme bu süreci hızlandırmış ve insanları kente doğru çekmiştir. Kentin çekici ve kırım da itici öğeleri birleştirildiğinde, kentleşmenin ve kente göçün hızı artar. “Kişi kararını gideceği yerdeki duruma, çevre şartlarına, kazanç olanaklarına ilişkin ‘beklenti’lerine göre verir” (Tekeli, 2008:28).

Sosyolojinin en önemli kavramlarından olan kentleşme, niteliksel bir değişim sürecini de içinde barındırır. Kentleşme, sadece kentlerin biçimsel ve demografik büyüklüğünü sağlamakla kalmaz, aynı zamanda bir yaşam biçimini de sağlar. Kentleşme sürecine katılan özellikle göç etmiş bireyler, aynı zamanda “kentlileşme” sürecine de girerek, daha önce yaşamadıkları bu mekana uyum sağlamaya çalışırlar ve kentin yaşam biçimini edinirler. Bir anda sağlanamayacak bu dönüşüm, kentin kültürünü insanlara verirken, aynı zamanda “kentli” olabilmelerini de sağlamıştır.

Tarımda makineleşme, toprağın miras yoluyla bölünmesi, kentlerdeki iş imkanlarının artışı, kentlerin altyapı hizmetlerinin cazibesi gibi etkenler önemli rol oynamıştır. Sanayileşmenin olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuz yönlerinin de ortaya çıkması, toplumu birçok yeni problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Devrim niteliğinde bir gelişim olan sanayileşme sonuçları bakımından da önemli değişikliklere imza atmıştır. “Geleneksel hayatın şahsi, gayri resmi, samimi, somut ilişkileri modern toplumda yerini gayri şahsi, resmi, faydacı ve çıkarıcı, çoğunlukla soyut ilişkilere bırakmıştır” (Kaya, 2005:11).

2.1. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME VE KENTLİLEŞME

Türkiye dünyanın en hızlı kentleşen ülkelerinden biridir. Nüfusu Türkiye’den daha hızlı artan bazı ülkelerde bile kentleşme oranı Türkiye’deki kadar hızlı değil. Bu olgu sadece nüfus artışı ile açıklanamaz. Türkiye hızlı kentleşmesini nüfus artışından çok, ‘kent dışı alanlardan kentlere göç’e borçludur. Bu şekilde kentlerin hem demografik olarak niceliksel büyümesinin yanı sıra, aynı zamanda kentlerin sınırlarının da geliştiği görülmüştür.

Türkiye’de “1950’de kentsel nüfus %18.1’den 1970’de %35.8’e yükselmiştir” (Güçlü, 2002:29). Bu oranın artmasında tek neden yoktur; fakat bir çok alt nedenin birleşmesi kır alanlarından kent alanlarına insanların göç etmesine neden olmuştur. Özellikle Türkiye’de ki sanayileşme hareketlerinin başlaması ve gelişmesi insanların da kentlere göç etmesini gerektirmiştir ve buna bağlı olarak da kentleşme yaşanmıştır. “Sanayileşme ve kentleşme, sosyo-ekonomik gelişmenin birer alt sürecidirler. Sosyo-ekonomik gelişmenin gerçekleşme süreci de ülkemizde, nüfusun ve tarım dışı ekonomik etkinliklerin toplandığı yığılma merkezleri olarak kentler ve kentleşme görülmektedir” (Akgür, 1997:71).

Bazı ülkelerde kentleşme hızı (1990- 1995)

Ülkeler	Kentleşme hızı %
Nijerya	5,3
Türkiye	4,7
Pakistan	4,7
Cezayir	4,0
İran	4,0
Suudi Arabistan	4,0
Endonezya	3,9
Çin	3,8
Güney Afrika	2,9
Hindistan	2,9
Meksika	2,7

(Öymen, 2000:116)

Türkiye’de yaşanan kentleşme dönüşümü oldukça hızlı yaşanmış bir süreçtir, hatta öyle ki diğer Avrupa ülkelerine oranla iki misli hızla gerçekleşmiştir. Bu sürecin modernitenin meşruiyet çerçevesinde yani çağdaş görülen yapı şeklinde gerçekleşmesi için, altyapı hizmetlerinin ve sanayi gelişiminin de bu hızda ilerlemesi gerekmektedir. Fakat, Türkiye’nin kapital hızı bu ilerlemeyi sağlayacak güçte olmadığı için bu dönüşüm beraberinde bir çok sorunu da getirmiştir (Tekeli, 2008:49).

II. Dünya Savaşından sonra tüm dünyada kentleşme hız kazanmıştır. Bu dönem pek çok gelişmelerin yaşandığı yeniliklerin dönemidir. Kentleşmenin hız kazandığı bu dönemin II. Dünya Savaşı sonralarına gelmesi rastlantı değildir. “Cumhuriyet, kuruluşunun ilk yıllarında makineli tarıma geçiş için bir atılım yaptıysa da, 1929’da dünyada yaşanmaya başlayan ekonomik bunalım, bu atılımın sürdürülmesine olanak bırakmamıştır. Bu nedenlerle Türkiye, kentleşme dönüşümünü İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşamaya başlamıştır” (Tekeli, 2008:50). Bu dönem 1945’lerde başlamış, 1950’lerde Türkiye’de en hızlı olduğu döneme ulaşmıştır. Aynı zamanda bu Türkiye’de sanayileşmenin de hız kazandığı dönemdir. Sanayileşmeyle aynı hızda olmasa da aynı dönemlerde oluşan kentleşmenin 1950’lerdeki görünümü, Türkiye’nin kentleşme sürecini anlamak açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Yalnız, tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Ayrıca siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde kendisine özgü etkileri de vardır (Kongar; 2004:549). 1945 yılından sonraki dönem Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye için de yeni bir dönem olmuştur. Marshall yardımı ile şekillenen tarımda makineleşme ve pazar için üretim köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir.

Marshall yardımı ile tarımda makineleşmeye geçilmiş, tarımsal üretimden kopartılan kesimlerin kırsal bölgelerden büyük kentlere göçü başlamıştır. Varolan sanayi ve hizmetler altyapısı ile bu göçe hazır olmayan kentlerde ise önemli kentleşme sorunları yaşanmıştır. Kırdan kentlere iş bulma umuduyla gelenler ise umduklarını bulamamış, kentte kendilerine marjinal işler yaratarak geçimlerini sağlamaya çalışmıştır. Barınma sorunlarını ise; kent çevresinde, çoğunlukla topoğrafik ya da altyapı sorunları nedeniyle kullanılamayacak durumdaki, kamu arazileri üzerinde gecekondular yaparak çözmüştür (Kiper, 2004a:166-167).

“Türkiye’deki kentleşme, bir ölçüde de olsa, hükümet uygulamalarının bir sonucudur. Hükümetler, kalkınma planlarının sanayileşme yolunda önerdiği önlemleri olarak kentleşmeyi desteklemiştir” (Kongar, 2004:559). Hükümet tarafından uygulanan politika kentlere göçü hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda plansız bir yerleşmeyi de sağlamıştır. “Sürekli yerleşme kararlılığı ile kentlere yapılan göçler ülkemizde sanayileşmeye dayanmayan, plansız, gecekondulu şehirleşme özelliği göstermiştir. Bunun nedeni kentleşmenin sanayileşmeden hızlı

gelişmesi ve kır yoksulluğunun kent yoksulluğu halini almasıdır” (Arslantaş, 2008:175).

Tarımda iş gücüne olan ihtiyacın azalması, buna bağlı olarak yaşanan demografik geçiş süreci, nüfusun artışı gibi nedenler 1950’li yıllarda Türkiye’de iç göç ve hızlı kentleşmeyi sağlamıştır (Eraydın, 2003:34). Türkiye’deki kentleşme hızının bu kadar yoğun olmasının nedenlerinden biri de Avrupa’nın örnek alınmasıdır. Türkiye tam anlamıyla sanayileşme sürecini tamamlamış bir ülke değildir; fakat Türkiye sanayileşmeye başladığından bu yana nüfus sanayi kentlerine akın etmeye başlamıştır. Bunun ilk nedenlerinden biri iş bulma isteğidir. Bunun yanı sıra sanayi kentleri gelişimlerini hızlı tamamlayan kentler olarak, nüfusu çeker. Böylece kentleşme de hız kazanmış olur. Kırsal alanlardaki yaşam koşullarının elverişsizliğinden doğan itici nedenler, Türkiye’deki kentleşme süreci açısından çok önemli bir etki sahibi olarak gözükmektedir (Kongar, 2004:550). Bu bilinç de insanları kente itmiştir. Geçim sıkıntısından doğan güçlükler, kentlerdeki altyapı hizmetlerinin cazibesi, insanların kente göç etmelerine neden olmuştur. Kentleşmenin gelişmesi şüphesiz sanayileşmeyle daha ön plana çıkmıştır (İsbir; 1991:15).

Sanayileşmeye bağlı olarak göç etmek zorunda kalan aileler, kendilerine kentleri mekan seçmişlerdir. “Taşradaki yoksulluk, birçok insanın şansını bir kez de kent yaşamında denemeye zorlamaktadır” (Giddens, 2008:970). Öncelikle ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik ihtiyacını karşılamak zorunda olan birey; kentlerin yapısını kırdan farklı bulmuş ve kırdan kaybettiğini kentte aramıştır. Kent içerisinde yer edinmeye çalışmış, yaşamını artık burada devam ettirmek zorunda kalmıştır.

Kongar (2004:548) kentleşmenin ardında yatan nedenleri şöyle sıralamıştır:

- 1) Tarımsal etkinliklerin düşük ekonomik verimliliği.
- 2) Tarımda makineleşme.
- 3) Ekilebilen toprakların sınırına ulaşması.
- 4) Tarım ile uğraşan kesimin ulusal gelir içindeki payının azalması ve işgücü ihtiyacının düşmesi.

XVIII. yüzyıldan beri toplumsal değişimin en önemli nedenlerinden biri sanayileşme ve buna bağlı olarak gelişen kentleşmedir. Sanayileşme bir devrimdir insanlık tarihinde; öyle önemli bir gelişmedir ki sanayileşme insanlığın tüm yönlerini etkiler, değiştirir ve geliştirir. “Türkiye’de kentleşme, her ne kadar salt sanayileşmenin sonucu değilse de, sanayileşme ile kentleşme arasında yakın bir ilişki olduğunu görüyoruz” (Kongar, 2004:554). Sanayileşmeyle birlikte üretim araçları değişmiş, üretimin kalitesinde ve sayısında da artış olmuştur. Sanayileşme insanlığın her boyutunu her türlü yaşam alanını etkilemiştir. “Ondokuzuncu yüzyıl şehirlerinin hızlı gelişimi sundukları iş olanaklarından kaynaklanmaktaydı” (Reader, 2007:165).

Türkiye’deki kentleşme süreci oldukça hızlı yaşanmıştır. İnsanlar “kentleşme”, kendilerini kente ait hissetme sürecinde yeni değer yargıları benimsemiştir. Bu süreç her zaman için bir takım sorunlarla birlikte gelir. Köyden kente göç eden bireylerde her zaman için kente aidiyet duygusunun oluşması uzun zaman alır. Özellikle köyden kente göçten sonra, kente yeni gelen köylü bir takım sorunlarla karşı karşıya gelmiş, Emile Durkheim’ın ünlü tasnifi “anomi”yi gerçek anlamda yaşamıştır. Köylü nüfusun kente gelmesiyle birlikte hemen kente uyum sağlayamaz. Kültürel bir değişim geçirip, kentli yaşam kalıplarını benimser. Bu da kısa sürede gerçekleşebilecek bir olgu değildir (Tekeli, 2008).

Kentleşme tarihi çok eski devirlere dayanmasına rağmen, bugünkü durumuna gelmesinde sanayileşmenin payı büyük olmuştur. Sanayileşme kentleşmeyi hem hızlandırmış, hem de kentleşmenin anlam değiştirmesine neden olmuştur. “Sanayileşme ve kentleşme toplumsal dinamiğin birbirine bağlı iki ögesidir. Batı’da uyumlu olarak gelişen bu iki olgu, diğer az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de uyumsuz, birbiriyle atbaşı gitmeyen, sağlıklı, dengesiz, demografik nitelikleri ağır basan az gelişmiş bir yapı sergiler” (Akgür, 1997:71).

Kongar’a göre (1995:397); Türkiye’nin kentleşme süreci, oldukça hızlıdır ve kentleşme oranı da yüksektir. Nüfus özellikle 100.000’den kalabalık yerlere doğru kaymaktadır. Bu yerler yoğun nüfuslu yerlerdir. Bunun en büyük nedeni de bu yerlerde iş imkanlarının geldikleri yerlere göre daha fazla olmasıdır. “Türkiye’deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Yalnız, tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil,

toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Ayrıca siyasal toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde kendisine özgü etkileri vardır” (Kongar, 2004:549).

İlk dönemlerdeki kentleşme kavramı ile modern anlamda kentleşme kavramı farklı unsurlar içerir. Türkiye’de kentleşmenin hızlanmasının birçok nedeni vardır. Öncelikli nedenler; kentin çekici, kırsal kesimin itici yanlarıdır. Bu süreci sanayileşme tetiklemiş, adeta yüzyıllardır biriktirilen kadar, bir anda denilebilecek seviyede ani bir kentleşme ve dolaylı olarak kentlileşme de meydana gelmiştir. “Kentleşme olayı göçün bir sonucudur. Göçe tarım tekniklerinde gelişmeler, kentlerde çalışma imkanlarının artması, ulaşım imkanlarının artması, coğrafi şartlar, tarımda verim düşüklüğü gibi faktörler sebep olmaktadır” (İsbir, 1991:39). 1950’li yıllarda tarımda makineleşme, toprak parçalanması, sanayileşmeyle artan iş imkanı gibi nedenlerle köylerden kentlere oldukça fazla göç yaşanmıştır. Türkiye’deki kentleşme ve kentlileşme olgusu “göç” ve “gecekondulaşma” kavramlarından bağımsız düşünülemez.

2.2. GÖÇ

“Dinamik bir süreç olarak göç, belli bir yerleşmede yaşayan nüfusun belli bir kesiminin çeşitli ve farklı nedenlerle, bulunduğu yerden kalkıp başka bir yere yerleşmek üzere ya da nispeten sürekli olarak gitmesi anlamına gelir” (Akgür, 1997:41). “İlk dönemlerde şehirlerin sunduğu bol ekonomik fırsatlar, sakinleri için bu fırsatların kullanılmasında ortak bir çıkar geliştirdi. Satma ve gelir elde etme şansını artırmak amacıyla göçler kolaylaştırıldı” (Weber, 2000:108). Türkiye’de kentleşme göç olgusundan bağımsız düşünülemez. Kentler, toplumların devamının sağladığı, kültürel süreçlerin yaşandığı, medeniyetlerin kurulduğu ve insan ihtiyaçlarının giderildiği yerlerdir. Tarımda makineleşme, gizli işsizliğin doğması ve düşük gelir düzeyi kırsal nüfusu kentlere iten temel etkenlerdendir. 1994’ten bu yana kentsel nüfus kırsal nüfusu geçmeye başlamıştır. Bundan dolayı da 20. yüzyılın sonunu kırsal nüfusun egemenliğinin sonu olarak nitelendirmektedir (Tümertekin, Özgüç; 1998:412). “Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, teknoloji dünya çapında hızını artırırken” (Reader, 2007:159), kırdan kente göçü de hızlandırmıştır. Türkiye’de “kentli nüfus oranı 1945’lerde yüzde 20’lerden 2000’lerde yüzde 80’lerin üstüne

çıkmıştır” (Tekeli, 2008:50). Kentin cazibesi teknoloji ile daha da artmış, kırdaki yaşayanlar için kent yaşamaya daha elverişli yerler olmuştur.

“Sanayi ve üretim, bir yandan akıl almaz bir servet, öte yandan da büyük bir fakirlik yarattı” (Reader, 2007:147). Kırsaldaki insanlar için sanayileşme ile birlikte kentler umutlarının mekanı oldu, kırsalda bulamadıklarını ve hatta daha fazlasının kentte aramaya başladılar. “Gelişen teknoloji ve talepteki değişimler sonucunda, geleneksel tarım çalışanı işsizliğe itilmiştir. Küçük tarım işletmeleri yerlerini büyük çiftliklere bırakmaktadır” (Kiper, 2004a:81).

İnsanlık tarihi boyunca, toplumsal hayatta “göç”olgusu, toplum hayatını derinden etkilemektedir. İnsanlık tarihinde yaşanan göçlerin nedenleri değişmektedir. İlkçağlarda coğrafi nedenlerle yaşanan göç, günümüzde bu nedenlerden daha farklı nedenlerle yaşanmaktadır. Üretimin mekanını değiştiren sanayileşme hareketleriyle, kente doğru kitlesel göçler başlamıştır. Bu göçlerin üretim mekanlarının farklılaşmasıyla oluşması rastlantısal değildir. “Yaşamak için göçmek dışında seçimi kalmayan yoksul insanlar çoluk çocuk nereye gittiğini, kendilerini neyin beklediğini bilmeden yola çıkmakta ve yeni ‘ev/yurtlar’ aramaktadırlar” (Erbaş, 2001:186). İnsanlar ekonomik nedenlere bağlı olarak göç etmişlerdir, elbette ki bu tek neden değildir ama en önemli nedendir. “Sanayileşme kenti durumuna gelmiş, özellikle gelişmiş batı kentleri göç ve kentleşme konusunda önemli çekim alanlarıdır. Bu kentlerdeki iş olanakları, işgücü talebini tümüyle karşılayamasa da, yine de sanayi kesimindeki yüksek ücretler”, kırdaki yaşayanlar için çekici bir öğe olarak görülmüştür (Akgür, 1997:73).

“İnsanlar daha iyi imkanların umutlarıyla şehre akın ederler; bir iş, bir eğitim ya da bir miktar maddi kazanç getirebilecek herhangi bir fırsat için” (Reader, 2007:184). Herkes daha iyi yerlerde ve daha iyi şartlarda yaşamak ister. Kentler, köyde yaşayan bir çok insan için, daha iyi şartlar barındıran mekanlardır. Bu nedenle köyden kente göç yaşanmaktadır, özellikle Türkiye’de 1950’lerden sonra yoğun bir göç yaşanmıştır. Bu tarihteki değişimler göz önüne alınacak olursa, göçün bu tarihlerde neden bu denli yüksek yaşandığı anlaşılır. 1950 yılı birçok sosyal bilimci açısından da Türkiye’de dönüm noktası olarak görülür; ekonomik alanda tarımsal iş gücünden sanayi iş gücüne yönelişin artması, teknolojik gelişmelerin üretimde

kullanılması ile tarımda ve sanayide önemli atılımların yapıldığı görülür. Bundan da en çok nüfus etkilenmiştir. Bundan dolayı da 1950’lerde ve bu tarihin devamında köylerden kentlere yoğun bir göç yaşanmıştır. “Kentlerde yaşayan nüfus 19. yüzyıl başlarında yalnızca % 3’ler civarında iken, günümüzde dünya nüfusunun yaklaşık $\frac{3}{4}$ ’ü kentlerde yaşamaktadır” (Kiper, 2004b:14). Bunun en önemli nedeni sanayileşmenin hız kazanması ve tarımsal üretimden kazanılan ücretin, çok daha fazlasının sanayi alanından kazanılmasıdır. “Sanayi toplumunda, sanayilerin kuruluş yerlerinin yoğunlaştığı yerler, arkasından işgücü ve nüfusu da çekerek büyük sanayi şehirlerinin doğmasına yol açmıştır (Adıgüzel, 2001:21). “... neden bu kadar çok sayıda insan şehre göç ediyor? Cevabı, şehir yerleşimcilerinin kaçmaya can attığı bir cennet olarak idealize edilen Batılı görüşteki kırsalın aksine kırsal kesimdeki şartların daha da kötü oluşu. Şehirler fakir olabilir; fakat kırsal bölgeler daha da fakirdir (Reader, 2007:184).

“Yüzyıllar boyunca kas ve beden gücüne dayanan toplumun tüm ihtiyaçları, bundan sonra binlerce defa kuvvetlendirilerek elde edilen buhar gücüne bağlanmıştır” (Adıgüzel, 2001;20). 1750’lerde İngiltere’de yaşanan Sanayi Devriminin ardından yeni sanayi kolları ortaya çıkmış ve üretim malları çeşitlenmiştir. 1800’lere doğru dünya nüfusunun birçoğu hızla büyüyen kentlerde ve kentlerdeki sanayi dallarında iş aramaya başlamıştır (Tümertekin, Özgüç; 1998:418-419).

18. yüzyılın ‘en çok değişen ve en çok şeyi değiştiren’ yüzyıl olarak tanımlanır, bu yüzyıl sanayileşme ile Batı’da göç hareketlerinin başlamasına ve kentlerde de nüfus birikimine yol açmıştır (Adıgüzel, 2001:24). Ticari büyümenin en önemli sonuçlarından biri kente göçün ve kent nüfusunun artmasıdır (Huberman, 2003:37). Ticaretle birlikte limanlarda, yol kavşaklarında, nehir kıyılarında ve elverişli yerlerde kentler büyümeye başlamıştır. Göçler kentlerin büyümesini sağlamakla kalmadı, nüfus yoğunluklarını da artırdı. Aynı zamanda kentlerde farklı iş olanaklarının ortaya çıkmasına yol açtı.

“Türkiye’deki kentleşme, demografik olarak kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru iş bulma umuduyla göç eden kesimler tarafından beslenmiştir” (Yılmaz, 2009:29). Geleneksel işlevlerinin yanı sıra modern işlevlerini de yerine getiren

kentler kent dışı alanlarda yaşayanlar için “yaşanılabilir yerler” olarak önem kazanmıştır. Köyden kentlere göç eden insanlar köydeki yaşamlarından oldukça farklı bir yaşamla karşılaşır. Özellikle ekonomik kaygılardan dolayı göçün yaşandığı Türkiye’de; göçler daha çok büyük kentlere doğru olmaktadır. Büyük kentlerin albenisi iş imkanlarının köylere oranla daha fazla olmasının yanı sıra sunduğu hizmetlerdir. Bir çok önemli kuruluşa ulaşımın yanı sıra toplumsal imkanlarının da kırsal alanlara oranla daha elverişli olduğu kentlerde göç almanın verdiği etkiyle altyapı sorunları da baş göstermektedir. Kentsel çevre sorunlarının başlıca nedenlerinden biri olarak, Türkiye’de kırsal alanlardan kentlere göç genellikle tek yönlüdür (Sezal, 1992:67). “Önceleri yalnız erkeklerin ya da aile reislerinin kentlere gelmesi ile başlayan göç, yerleşim sağlandıktan itibaren diğer yakınların ya da aile fertlerinin de kentlere getirilmesini takip etmiştir” (Öktem 2003:110). Kentlere göçün en yoğun olduğu yıllarda, kentlere, önce evin erkek bireyleri gelmiş, daha sonraları ise, kentlerde düzen kuran erkek bireyler, ailelerini de buralara almışlardır. Böylelikle kentlerde nüfus üremeye bağlı olmadan da artış göstermiştir. Artan kent nüfusu ile doğru orantılı olarak gelişemeyen kent planlama, bir anlamda kentte yaşanılan sorunların nedenidir. “Geri kalmış kapitalist ülkelerde, nüfus hareketleri toplumsal ve ekonomik anlamda bir erozyon niteliği kazanmaktadır” (Keleş, 2010:85).

Türkiye’de göç özellikle büyük kentlere doğru yaşanmaktadır, bunun en önemli nedenlerinden biri de bu kentlerde iş imkanlarının diğer kentlere oranla daha çok olmasıdır. Türkiye’de göç konusu, ülkedeki eksiklikleri ortaya çıkarmış ve bir çok sorunu da beraberinde getirmiştir. Köyden kente göç sırasında ve sonrasında yaşanan sorunlar kentin biçimlenmesinde rol oynar. Kente yaşanan göçler, kentlerde de birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Hızlı gelişen göçlere kentleşme aynı zamanda karşılık vermemiştir. Göçün olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için çalışmalar yapılmıştır; fakat kentleşme göçlerin yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırmak için yeterince hızlı ilerleyememiştir. “Türkiye’deki kentleşme sürecinde hem “itici” hem de “çekici” öğeler birbiri ile de son derece yoğun bir etkileşim içindedir. Bir başka deyişle, bu öğeler birbirinden çok etkilenmektedir” (Kongar, 2004:553). Kırsal itici öğeleri ve kentin çekici öğeleri birleştirildiğinde göç ve dolayısıyla kentleşme karşı durulmaz bir hal almaktadır. Kentteki daha iyi hayat şartlarının cazibesine

kapılan milyonlarca köylü, verimli tarımsal bölgelerdeki çiftliklerini terk ederek kentlere yerleşmişlerdir.

Reader (2007:182) nüfusun artmasına paralel olarak ihtiyaç duyulan gıda ve diğer temel ihtiyaçların sanayi sektörü sayesinde ihtiyacı karşılamasının bir anlamda mucizevi durum olduğuna değinir. Bunun yanı sıra artan nüfusun sanayi devrimi olmadan devamının sağlanamayacağı gibi sanayi devrimi de nüfusta bu artış olamadan sağlanamazdı. Açıkça görülen nüfusun ve sanayinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeleridir. “Köy-kent farklılaşmasının köyün kente kentin köye gereksinimlerini, birbirleri olmadan varlıklarını sürdüremeyecekleri bir noktaya kadar getirerek sağlam bir ekonomik, toplumsal, siyasal bütünleşmeye yol açmıştır” (Şenel, 1991;2008).

“Kente yeni gelenler, kendi koşullarına uygun bir şekilde, kentte kendilerine yer bulmayı başardılar” (Tekeli, 2008:55). Kente göç edenler, kendilerine konut olarak, yasal olmayan biçimde gecekondular oluşturdu.

2.3. GECEKONDULAŞMA

Kentte konut edinme ve yer sağlama amacıyla “gecekondular” oluşturulmuştur. “Gecekondular kavramı, konuşma dilimize, 1940 yılından sonra girmiştir” (Keleş, 2010:493). 1940 yılından sonra konuşma dilimize giren gecekondular sözcüğü yine bu yıllardan sonra hız kazanmıştır. “Kentlerimizde yeterli konut arzı sağlanamadığından, yasadışı yollarla üretilen gecekondular, ülkemiz kentleşmesinin ilk aşamalarında ortaya çıkmış ve 1950’lerde de kurumsallaştırılmıştır” (Mutlu, 2007:23). Konut sıkıntısı çeken bireyler, devlet tarafından resmi olmayan biçimde kendilerine yurt edindiler. “Kentlerin etrafında gecekondular kuşakları doğdu. Kente yeni gelenler, kendi koşullarına uygun bir şekilde, kentte kendilerine yer bulmayı başardılar” (Tekeli, 2008:55).

Gecekondular Türkiye açısından bir sorun olmuştur; 1966 yılında kabul edilmiş olan 775 sayılı Gecekondular Kanunu’nun 2. maddesinde gecekondular şöyle tanımlanmıştır: “İmar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın, kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmadan izinsiz yapılan yapılardır.” Gecekondular genellikle köyden kente gelen

insanlar tarafından kendilerine ait olmayan arsalar üzerine izinsiz olarak yapılmış ve altyapı hizmetlerinden yoksun barakalardır. “Gökçe’ye göre, ‘gecekondu, kır-kent arasındaki etkileşimin ortaya çıkardığı, bir yerleşim yeri olmakla birlikte; kırsal hayattan kent hayatına geçiş nedeniyle kendilerine özgü birtakım kalıplar ortaya koyan bir kültürü temsil etmektedir” (Mutlu, 2007:19).

“Gecekondu, ülkemizde, II. Dünya Savaşı yılları içinde ortaya çıkmış bir olgudur. 1948 yılında, büyük kentlerde 25-30 bin gecekondu bulunuyordu. 1953 yılında, gecekonduları ilgilendiren 6188 sayılı yasa çıktığında, gecekondu sayısı 80 bini bulmuştu” (Keleş, 2010:493). Türkiye’de gecekondulaşma eğiliminin II. Dünya Savaşı sonrasında görülmesinin nedeni, bu dönemdeki Marshall yardımına bağlı olarak kentlere göçün ve kentleşmenin artışıdır. Türkiye’de gecekondu sayısı ilk başladığı oranda kalmamış ve gittikçe de artış göstermiştir. Görüldüğü gibi Türkiye’de gecekondu sayısı gittikçe artış göstermiştir; bu da kente yeni gelenlerin konut sorunu kendi yöntemleriyle çözdüklerinin göstergesidir. Türk yasası gecekondu yapımını yasaklamış; fakat engel olamamıştır. Türkiye’de modernleşme bağlamında gecekondu konusu ele alınmış ve bazı iyileştirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Gecekondu Kanununun ilk maddesi, “Mevcut gecekonduların ıslahı, tasfiyesi, yeniden gecekondu yapımının önlenmesi ve bu amaçlarla alınması gereken tedbirler hakkında bu kanun hükümleri uygulanır” şeklindedir. Bugün Türkiye’de hala uygulanmakta olan, 775 sayılı Gecekondu Yasası, kentlerdeki gecekondu sorununu ortadan kaldırmaya ve kentin dokusunu onarmaya yöneliktir.

Gecekondu yapma eğilimini besleyen olgu kentleşme ve bunu besleyen göçtür. “Gecekondu, köylerden kentlere nüfus akınlarının ve ilgili ülkelerin toplumsal, ekonomik gelişme düzeyinin dolaysız bir ürünüdür. Gelişmekte olan ülkelerde konut sunusunda görülen açık da, kentlere göçmüş bulunanları gecekondu yapmaya zorlamaktadır” (Keleş, 2010:481-482). Özellikle Türkiye açısından, gecekondu yapımı, yasal olarak desteklenmemesine karşın, varlık göstermiş ve ülkenin en büyük sorunlarından biri olmuştur. Bu olguyu ortadan kaldırmak için, çeşitli kanunlar yayımlanmış, “engelleyci önlemler” alınmıştır. Gecekondu olgusu, ülkenin bir sorunu olmasının yanı sıra, varlık gösterdiği kentin de önemli bir sorunudur. Varlık gösterdiği kentin planlamasına uymayan biçimde yapılan bu yapılar, kentin dokusunu ve planını değiştirmiştir.

3. KÜRESEL “ÇEVRE”MİZ

Çevre, canlı olan her şeyi etkileyen ve çevreleyen tüm dış ortam ya da şartları içeren bir kavramdır. Bir anlamda, organizmanın gelişme ve hayatını etkileyen etkenler ve ayrıca tüm dış ortam ya da şartları içeren bir kavramdır (Öktem; 2003:37). Kent ise, farklılaşmış, resmi ve yüz yüze olmayan ilişkilerin egemen olduğu; heterojen ve farklı yapıları barındıran mekanlardır.

“Kentleşmenin yoğunluk kazanmasıyla kendisini giderek gösteren yeni enerji kaynakları bulmak mecburiyeti, dikkatleri nükleer enerji üzerine çekmiştir. Ancak, nükleer enerjinin elde edildiği ve kullanıldığı nükleer enerji merkezleri, nükleer reaktörler radyasyon yayma özelliğine sahiptirler” (İsbir; 1991:100). İnsan hayatı için, önemli tehlike arz eden radyasyon yayan merkezler çevreye yayılmakta ve hem çevreyi hem de insan yaşamını tehdit eder hale gelmektedir.

“İnsanların biyolojik, sosyal ve ekonomik faaliyetlerini içinde sürdürdükleri ortam olan çevre, bütün unsurlarıyla bir küresel kamusal mal niteliğindedir” (Başaran, 2007:90). Küresel olan çevre sorunlarını da küresel olarak paylaşmamızı sağlar. Küreselleşme ve beraberinde iletişim ağındaki köklü yenilikler, insanlığın birbirinden haberdar olmasını ve etkileşime geçmesini sağlamıştır. Ulusları ilgilendiren konulardan biri olan “çevre” de, insanlığın ortak paydada buluşarak iyileştirmeye gitmesi gereken alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle çevre sorunlarını gidermek üzere, “küreselleşmenin de etkisiyle çevre sorunları 70 ve 80’li yıllarda uluslar arası boyutta konuşulmaya başlanmış ve Birleşmiş Milletler çevre ve insan konferansı Stockholm’de toplanarak ilk defa çevre sorunları küresel boyutta tartışılmıştır” (Baykal; H.-Baykal T., 2008:2).

“Sorunların bölge veya ülke ölçeğinden taşarak tüm dünyayı etkilemesi ve tek bir dünyamız olması, sorumlulukları da globalleştirmektedir” (Öktem; 2003:92). Bugün dünyanın herhangi bir yerinde olan küresel boyuttaki çevre sorunu diğer ülkeleri de etkilemektedir. Küre olan dünyamızda ülkelerin var olan sınırları ne yazık ki çevre sorunları için geçerli sınırlar değildir. Tek tek devletleri bir bütün olarak kucaklayan dünya; çevre sorunlarına da bütünsel yaklaşır. 1972’deki Ukrayna’nın Kiev iline bağlı Çernobil kentindeki, Çernobil reaktör kazası bunun en açık

örneğidir. “Nükleer santrallerin, yarattıkları radyasyon nedeniyle, çevre kirlenmesini arttırdıkları bilinmektedir. Bu tehlikenin en çarpıcı örneği Çernobil olayıdır” (Keleş, 2010:597). Bu patlama Kiev’de olmasına rağmen; etkileri ve sonuçları Kiev’le sınırlı kalmamıştır. Sınırları aşan bir etkiyle dünyayı etkilemiştir. Çevresel sorunlar bir alanda başlar fakat hiçbir zaman aynı alanda son bulmaz. Dünyamız, yaşanan çevredeki olumsuz etkileri belli bir alanda sınırlayamamakta ve küresel çevre sorunları nerdeyse tüm dünya ülkelerinin ortak sorunu olmaktadır.

Çevre sorunları bir anda yok edilemez; fakat önlenebilir. Hava kirliliği bir anda yok edilmesi beklenen bir problem değildir; fakat önlenebilir bir problemdir. Çevre sorunları sınır tanımaz, bu sorunları aşmak için çevre korumasına ihtiyaç duyulur. “Çevre korunması, hızla kaybetmekte olduğumuz ve yerine aynı değerde yenilerini koyamadığımız kaynakların bakım ve muhafaza edilmesini anlatır” (İsbir; 1991:123).

Küreselleşme süreci ile ülkelerin, teknolojik bilgi ve ekonomik yönden yarışma içinde olması ulusların sınırlarını aşan faaliyetlere girişmelerine neden olmuştur. “Hızla gelişen sanayileşme ve şehirleşme, tarımda modernleşme, teknoloji ve ekonomideki gelişmeler, kaynak-ihtiyaç dengesini sarsmıştır” (Baykal; H.-Baykal T., 2008:10).

Marx’ın özellikle ilgilendiği üretim araçlarını insanlık değiştirirken, aynı zamanda yaşam biçimlerini ve belki alanlarını değiştirir tarım üretimi yapan insanlar kent dışı alanlarda yaşarken, sanayi üretiminde yer alan insanlar daha çok yaşamlarına kentlerde devam etmektedirler. Kentlerde üretimin sanayiye dayanması çevresel boyutlu bir sorun oluşturmuştur. Dünya çapında bakıldığında sanayileşmiş dünya ülkeleri, doğal kaynaklar açısından en büyük tüketici konumunu sürdürmekte, havayı ve suyu kirletenlerin başını çekmekte böylece ekolojik felaketlere neden olmaktadır (Handelman; 2004: 480). Gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomik büyüme kaçınılmaz bir biçimde bir çevrenin zarar görmesine neden olur. “İnsanı kendine ve yaratılan değerlere yabancılaştıran, doğayı kirleten, doğal yaşamı yok eden, emekçilerin artı değerini sömüren bu sürecin az gelişmiş ülkeler için pahası giderek daha da ağırlaşmaktadır” (Kiper, 2004a:96-97).

Önceleri ABD'nin doğu sahilleri orman ile kaplıydı; fakat, nüfus artışı, kentlerin büyümesi ve tarımcılık bu ormanların çoğunu yok etmiştir Çevreyi koruma çabaları arasında daha az tüketen bir toplum oluşturmanın yanında nüfus artışını kontrol etme çabaları da vardır (Handelman; 2004:479). İnsan istekleri sınırsız, kaynaklar ise sınırlıdır. Tüketen toplum, geri dönüşü olmayan bir şekilde çevreye zarar verir.

Hızlı ve çarpık kentleşme ile çevre kirliliği arasında sıkı bir bağ vardır. Kentlerde, yaşanan göç sonucunda ortaya çıkan “kötü” yapılaşma gibi konular tüm dünya ülkelerinin en büyük sorunlarından. Çarpık, kontrolsüz kentleşme ve sanayileşme bugün ülkelerin en büyük sorunlarından. Bu sorunlar planlanmamış kentlerden kaynaklanmaktadır. Planlanmayan kentler, ülkeler için bir sorun teşkil etmektedir.

Küreselleşme sürecinde de bir yandan çevre değerlerinin uluslararası hareketliliği ile tüketimi artarken, diğer yandan da çevre kirliliği bölgesel sınırları da aşarak küresel boyutlara ulaşmıştır (Kiper; 2005:78). Hiroşima ve Çernobil felaketleri, yerel özellikte olmalarına rağmen küresel sonuçlara yol açmıştır. Küreselleşen dünya ekonomisi nedeniyle, sanayileşmiş, sanayileşen ve sanayileşmekte olan ülkeler; binlerce zararlı kimyasal ile karşı karşıya kalmıştır. Üretim tek boyutlu bir kavram değildir, üretilmek istenen ürünlerin yanında üretilmek istenmeyen zehirli atıklar da meydana gelir.

Çevre sorunlarının ulusal sınırları aşmasıyla, uluslararası ilişkilerde çevre konuları gündeme gelmiştir. Çevre kirliliğinin bu boyuta gelmesiyle bu konu da sınırları aşmış, küresel bir hal almıştır. Bugün “Kyoto Protokolü” denen bir protokol varsa bunun nedeni insanların çevreye karşı duyarlı olmaları ve ülkelerin yaptıkları çevresel ölçekli hareketlerin sadece yapılan ülkeyle sınırlı kalmayacaklarını bilmeleridir. “1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde düzenlenen birleşmiş Milletler Uluslararası Çevre Konferansında sanayileşmiş ülkeler karbondioksit gazı üretimlerini 2008-2012 yılları arasındaki dönemde 1990 yılı düzeyinin en az %5 altına indirmeyi kabul ettiler” (Öymen, 2000:121). Bunun sonucunda dünya insanları çevre konusunda bir arada çalışmak zorunda kalmıştır ve Kyoto Protokolü ortaya çıkmıştır. Türkiye de her dünya ülkesi gibi, küresel çevre

sorunlarından etkilenmekte, küresel çevre için yapılan uluslar arası antlaşmalarda kendine yer bulmaktadır. Türkiye Kyoto protokolünü 30 Mayıs 2008’de imzalayacağını resmen duyurmuş ve 2009 yılında da bu antlaşmaya resmi olarak katılmıştır. Kyoto Protokolü, insanların ve ulusların yaşadıkları alanları iyileştirmek ve hala yaşanılır kılmak için uğraşlarının bir göstergesidir. Yine bu sorunları ortadan kaldırmak için “sürdürülebilir gelişme” ve “planlanmış kent” kavramları ortaya atılmıştır.

Küresel bir çevreye sahip olmamız, küresel ilişkilerin de oluşmasını sağlamıştır. Küresel ilişkilerin yaşanması, uluslar arası etkileşimi sağlamıştır. Etkileşimin olduğu yerde, değişim yaşanmıştır; değişimin en önde gelen mekanı olan kentler de bu etkileşimden payını almıştır. Küreselleşme, bir çok şeyin yanında beraberinde kentsel değişimi de getirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE KENTSEL DEĞİŞİM

1. TARİHSEL SERÜVENİ VE ANLAMLARIYLA KÜRESELLEŞME

Bugün “Dünya Neyi Tartışıyor?” sorusuna elbetteki tek bir cevap vermek yanlış olacaktır. Dünyanın tartıştığı konulardan biri de “küreselleşme”dir. Küreselleşme bitmiş bir süreç değildir. Kimilerinin sadece bir kavram olarak görmesine rağmen, küreselleşme var olan bir süreçtir. “Küreselleşme kavramı, İngilizce’de global (spheric)-ization karşılığında kullanılmakta olup, sözlük anlamı ile, bir bütünleşme sürecini çağrıştırmaktadır” (Kiper, 2004a:62). Globalleşme ya da diğer bir ifade ile küreselleşme kavramı son yıllarda en çok duyulan kavramlar arasındadır. Coğrafi anlamda, “bundan 30 yıl kadar önce, yerkürenin uzaydan alınan fotoğrafı ile, dünyanın politik sınırlarla ayrılrsa bile ekolojik olarak birbirinden ayrılamayacağı belgelenerek, küresel bir dünyadan söz edilmiştir” (Kiper; 2005:85). Dünya doğal olmayan sınırlar ile çevrelenmiştir. Yalnız bu sınırlar doğal olmadığı için sadece siyasal anlamda geçerlidir. Dünya yüzeyine “gerçek” anlamda sınır çizilemez. Bu nedenle dünya ülkeleri, coğrafi olarak hiçbir zaman sınırlı alanlar olamaz. Geçmiş çok eskilere dayanmasına karşın, kavram olarak yeni bir kelimedir: “küreselleşme”. “Küreselleşme, kısaca mal, hizmet, sermaye ve insan kaynaklarının dünya çapında serbestçe dolaşımı, etkileşimi sonucu, eskiye nazaran yeni bir hal ve biçim kazanmasını durumuna verilen ‘yeni’ bir isimdir” (Özer, 2005:15).

Buna göre küreselleşme, dünya ölçeğinde ekonomik, siyasal ve kültürel bütünleşme, fikirlerin, görüşlerin, pratiklerin, teknolojilerin küresel düzeyde kullanılması, sermaye dolaşımının evrenselleşmesi, ulus-devlet sınırlarını aşan yeni ilişki ve etkileşim biçimlerinin ortaya çıkması, mekanların yakınlaşması, dünyanın küçülmesi, sınırsız rekabet, serbest dolaşım, pazarın dünya ölçeğinde büyümesi ve ulusal sınırların dışına çıkması, kısaca dünyanın tek pazar haline gelmesidir (Balay, 2004:62-63).

Küreselleşme, son yıllarda yaşanan ekonomik, kültürel, siyasal ve sosyal kısacası her türlü toplumsal değişmeyi anlamada kilit bir kavramdır. “Dünya” tektir; yaşadığımız mekanların üzerinde bulunduğu dünya; bu nedenle tüm insanlığın ortak

malıdır. “Küre ölçeğinde sermaye, emek, mal ve bilginin sınır tanımaksızın dolaşımı demek olan küreselleşme, dünyadaki tüm ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve askeri yapıları derinden etkilemekte ve dönüşüme zorlamaktadır. Böylece dünya, tarihin hiçbir döneminde görülmedik ölçüde entegre hale gelme yolundadır” (Başaran, 2007:90).

Küreselleşmeyi genellikle çift kutubun bir ucunu temsil eden S.S.C.B.’nin dağılımı ile başlatan görüşler yaygındır. “Küreselleşmeyi ortaya çıkaran (birçok fonksiyonel nedenin yanında) belirleyici üç gelişme; 1970’lerde çok uluslu şirketlerin ortaya çıkması, 1980’lerde uzayda iletişim devriminin gerçekleşmesi ve 1990’larda Sovyetler Birliği’nin dağılması olarak söylenebilir”(Özer, 2005:15).

“Küreselleşme söylemi, Marshal McLuhan’ın ünlü ‘Global Köy’ünden Birleşmiş Milletler’in ortaya çıkmakta olan dünya siyasi bağlamını tasvir etmek için icat ettiği ‘Global Mahallemiz’e kadar küresel yakınlık ve ‘küçülen dünya’ metaforları ile doludur” (Tomlinson, 2004:14). “Günümüzde ülkeleri ve ekosistemleri birbirinden ayıran; dağ, akarsu, çöl, okyanus gibi doğal eşiklerin artık anlamı kalmamıştır. Son dönemlerde ekonomik ve ekolojik bütünleşmenin boyutları giderek artmış, her alanda küreselleşmenin etkilerinden söz edilir olmuştur” (Kiper, 2004a:67).

Çok önemli dönüşümlerin başlıca nedeni olan sanayileşme, kendine aynı zamanda bir toplum ve kent de oluşturmuştur. Sanayileşme kentler için de önemlidir, bu sektör kentlerin devrim niteliğindeki değişimlerin anlaşılmasında önemli nokta olarak görülmektedir; fakat günümüzde sanayi toplumundan bilgi toplumuna sanayi kentlerinden de bilgi kentlerine geçilmiş bulunmaktadır; bunda küreselleşmenin de etkisi olmuştur. Bilgi küreselleşmiş, tüm insanlığın evrensel malı olmuştur hem de anında. Günümüz teknolojileri bunu mümkün kılabilmekte, en uzak ile en yakın arasındaki bir olaydan haberdarlık bakımından hiçbir fark bulunmamaktadır.

“Küreselleşme, dünya ekonomisinin, her bir ülkenin ekonomik ve ticari ilişkiler açısından diğerine bağımlı olduğu ve kendi mal ve hizmetlerini diğer ülkelerle değişime sokma gereği duyduğu bütünleşmiş tek bir pazar yapısına doğru ilerlemesi ve genişlemesidir” (Külünk, 2006:15 “Globalleşme, iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve milli sınırları aşarak dünya

çapında yayılmasını ifade ediyor” (Aktan, 1998:1). Bu gibi bireysel anlamları çoğaltmak mümkündür. Tam olarak tamamlanmamış bir süreç olan küreselleşme belki de bu yüzden hakkında tam bir tanımlamaya izin vermemektedir. Belirttiğimiz gibi bu süreç tanımlanması zor bir süreçtir. Tamamlanmamış bir süreç olarak bugün söylenenlerin tam aksine yönde bir değişim de gösterebilir. “Küreselleşme; ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere hayatın üç alanında etkili olmaktadır” (Aslanoğlu, 1998:137). Bu üç alanda insanların yaşam alanlarını oluşturur. Dolayısıyla küreselleşme insanların yaşam alanlarını etkiler ve insanlar bu sürecin içerisinde aktif rol oynarlar. Ülkeler arasında yapay olarak oluşturulmuş sınırlar; küreselleşme sürecinde önemini yitirir. Kitle iletişim araçlarının girdiği ülkelerde sınırlar ortadan kalkar. İnsanlar televizyon, telefon, internet sayesinde çok uzakta olan haberlerden anında haberdar olabilmektedirler. Yani bu araçlar bir nevi sınırları ortadan kaldırmakta, dünyayı küçültmektedir. “Uzaklık bizim için ya iletişim teknolojisi veya kitle iletişim araçları yoluyla temsilen, ya da transatlantik uçak yolculuğuyla, yani kısa bir zaman (ve tabii ki para) harcaması yoluyla fiziksel olarak kolayca aşılabilir hale gelmiştir” (Tomlinson, 2004:15).

“Küreselleşme kavramının en çarpıcı özelliklerinden biri, olası etkilerinin çok sayıda ve çeşitli olduğu izlenimini vermesidir. Küreselleşme yolu, toplumsal gerçekleri oldukça aşan spekülasyonlar, varsayımlar, güçlü toplumsal imgeler ve metaforlar üretme kapasitesiyle olağanüstü doğurgan bir kavramdır” (Tomlinson, 2004:13). Bu sayede de ülkeler arası etkileşim artmakta ve değişim hızlanmaktadır. Bu değişim, olumlu veya olumsuz sonuçlanabilir. Aynı şekilde bu değişimler istenebilir veya istenmeyebilir; ama sonuç olarak küreselleşmenin değiştirici etkisi kaçınılmaz bir olgudur. Küreselleşmeye hala bir süreç olarak bakmak rastlantısal bir durum değildir. Devam etmekte olan etkileri (olumlu veya olumsuz) bu kavramı “süreç” olarak görmemizi sağlar. Küreselleşmenin en fazla tartışılan sorunlarından biri de “küreselleşmenin farklılıkları ön plana çıkaran bir süreç mi; yoksa farklılıkları içinde eriterek homojenleştiren bir kavram mı?” olduğudur. “Her ne kadar küreselleşmenin söylemi, dünya ülkeleri arasında sınırların kaldırılarak ülkelerin birbirleriyle entegrasyon halinde ve birlikte kalkınmaları ise de, pratikteki eşitsizlik ortadadır” (Külünk, 2006:23). Küreselleşme süreci her ülkeyi aynı oranda etkilemez. Küreselleşme sadece ekonomik, politik, hukuksal, kültürel bir süreç değildir. Her

anlamda ve her alandadır. Yaşadığımız dünyada etkili olan sosyal değişme küreselleşme süreciyle birlikte ele alınır. Küreselleşme, ulusal bir alanda üretilmiş değerlerin, ulusal sınırları aşarak ulus aşırı değer olmasına katkı sağlar. Küreselleşme, sosyal değişmeyi etkileyen ve belki de yön veren en önemli kavramlardandır. Günümüzde toplumsal değişimin bir ayağı olan küreselleşme süreci, dünya yüzeyinde etkili olan sosyal ilişkilerin yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak değerlendirilmektedir (Aslanoğlu; 1998:127).

“Küreselleşme tek bir kazananı olan bir oyun değildir. Bu olgunun yarattığı artı değer, yine aynı olgunun yarattığı eşitsizlikleri ve diğer aksaklıkları gidermekte kullanılabilir ve bunun sonunda, elde yine de bir miktar artı değer kalacaktır; dolayısıyla getirileri götürülerinden fazla olacaktır” (Soros, 2003:6). Soros, küreselleşme sürecinin olumsuz etkileri olduğunu kabul etmiştir; fakat bunun yanı sıra ve bu etkilerden çok daha fazla olan olumlu sonuçları vardır. “Güçlü olan ülkeler zayıf olanı ezmeye devam etmekte, emperyalist kapitalizm geleneği başka bir isim altında varlığını devam ettirmektedir” (Külünk, 2006:23). Külünk’ün bu sözleri küreselleşme süreciyle birlikte savunulan görüşlerin dilsel ifadesidir. Soros, bu gibi dilsel ifadelerle hak vermekte fakat gizlenilmeyecek boyutta bir sorun olduğunu düşünmektedir. “Günümüzde küreselleşmenin aksaklıklarının gidermeye yönelik, gerektiğinden çok daha az kaynak ayrılmaktadır. Bunun sonucu olarak zenginle fakir arasındaki uçurum büyümeye devam etmektedir” (Soros, 2003:7).

Küreselleşmenin tüm sorunlarının kaynağı olarak görülmesini ve dünyadaki yoksulluğun nedeni olarak kötü hükümetlerin yerine küreselleşmenin görülmesini eleştiren Soros “küreselleşme, en azından, ülkelerin verimliliklerini arttırmalarını ya da hükümetlerin ekonomi üzerindeki rollerini azaltmalarını zorunlu kılmıştır. Ancak küreselleşme, aynı zamanda, dünyadaki aktörleri birbirlerine bağımlı hale getirmiş ve bireysel olarak ülkelerdeki iç sorunların neden olabileceği zararları büyütüştür” (Soros, 2003:11).

“Giddens, modernliğin sonucu olarak değerlendirdiği küreselleşmeyi, uzak yerleşimlerin birbiri ile ilişkilendirildiği yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlamaktadır” (Aslanoğlu, 1998:126). “Robertson’a göre küreselleşme, farklı

yaşam biçimlerinin karşılaşmasını içine alan bir süreçtir. Bu durumda küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak gören Giddens'in görüşlerine katılmamaktadır" (Aslanoğlu, 1998:133). Giddens küreselleşmeyi "geç modernliğin" sonucu olarak görür; modernleşme sürecinin devamıdır bir anlamda bu süreç.

"Küresel kavramı ilk defa Marshall McLuhan'ın 'Komünikasyonda Patlamalar' adlı kitabında bu yeni süreç için "Global Köy" terimini kullanması ile literatüre" (Demirel, 2006:106) girmiş ve bundan sonra da moda bir deyim haline geliş olan bu kavram genel olarak; dünyamızın küçülmesini mesafelerin ortadan kalkarak dünyamızın küçük bir köye dönüşmesini anlatır. Dünya ülkelerini karşılıklı bağımlılığa sevk eden bu süreç aynı zamanda bu ülkeleri birbirine de yaklaştırmıştır. "Dünya kendi içinde olmaktan, kendisi için olmaya doğru farklılaşmıştır. Robertson'un teorisi içinde küreselleşmeye olumlu ya da olumsuz bir değer yüklenmemektedir. Üzerinde özellikle durduğu nokta farklı kültürlerin karşılaştıkları dirsek noktalarında birbirlerinin konumlarını görelî bir çerçevede belirleyebilmeleridir" (Aslanoğlu, 1998:133).

Küreselleşme süreci dünyanın batılılaştırılma süreci, kapitalizmin de yükselişi ayrıca merkezsiz bir dünya anlamına gelir. Fakat bunlardan daha önemli bir anlamı vardır küreselleşmenin; o da "tek tipleştirme" anlamına gelmesidir (Yeniçeri; 2005:27). Dünyada kurulmuş olan birçok büyük devlet, amaçlarını daha da genişletip, bütün dünya ülkelerine sahip olmayı ve hepsini bir bayrak altında toplamayı amaç edinmiştir. En büyük örneğimiz Büyük İskender'dir. Büyük İskender büyüdükçe daha çok büyümek istemiş ve tüm dünya insanlarını da bir bayrak altında toplamaya çalışmıştır; fakat bunun gibi amaçlar sonuçsuz kalmıştır. Bunun en önemli nedeni; kitle iletişim araçlarının eski dönemlerde bu denli ilerleyememesidir. Günümüzde postalar, telgraflar, telefonlar, faksler, gazeteler, radyolar, televizyonlar, uydular, bilgisayarlar birer iletişim aracı olarak iletişimin ayrılmaz parçaları durumuna gelmiştir. Bu elektronik iletişim araçları, günümüzde, kurduğu haberleşme ağıyla kültürü de yaygınlaştırmış; dünyamızı Mc.Luhan'ın deyimiyle "küresel bir köy"e dönüştürmüştür.

Kitle iletişim araçları, genel bir tanımla "kitlesele bir boyutta ileti dağıtabilen araçlar" olarak tanımlanabilir (Özkök, 1985:93). Kitle iletişî araçları, bireyin

davranışlarını dahi biçimlendirebilmektedir. Yeni bilgisayar ve iletişim teknolojileri yani kitle iletişim araçları sayesinde dünyanın küçüldüğü bir gerçektir. Teknolojideki ve kitle iletişim araçlarındaki her yenilik küreselleşme sürecine ivme katar. Küreselleşme sürecinin günümüzde bu denli hızlı ilerlemesinin asıl nedeni de budur. Küreselleşme süreci; kitle iletişim araçları sayesinde daha hızlı ilerlemekte, etkilerini daha hızlı yaymaktadır. Televizyon, telefon, internet sayesinde artık yapay sınırlar anlamını kaybetmekte; mekan uzaklıklarının anlamı kalmamaktadır. Bu durumun sonucu olarak da dünyanın bir ucunda olan bir olaydan anında haberdar olunmaktadır. “Ses, basım, imaj ve duyumsal veriler aynı anda ilerlediğinden, figür ile zemin arasındaki ilişki çoğunlukla, ardışılıktan ziyade biraradalık ilişkisidir” (McLuhan; Powers, 2001:25).

1.1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Genel tanımıyla, insanların birbirleriyle etkileşime geçmelerine “iletişim” denir. İletişimin temelinde insanın kendini anlatabilmesi vardır. İnsanoğlu, var olduğu günden bugüne değin iletişim kurmak için çeşitli araçlara başvurmuştur. İnsanlığın iletişim için kullandığı araçlarda, gün geçtikçe zamanla doğru orantılı olarak gelişme göstermiştir. “Son yirmibeş yılın belli başlı gelişmelerini göz önüne getirdiğimiz zaman, kitle iletişimimizin yol açtığı devrimin yeni bir aşamaya yol açtığını göreceğiz. Bu yeni aşama ile dünya evrensel, bilgisayara dayalı bir kitle iletişim düzenine geçmiş bulunuyor” (Abadan-Unat, 1984:65). Dünya yüzeyindeki sosyal ilişkiler kitle iletişim araçları sayesinde yoğunlaşmıştır. İletişim tek boyutlu bir gerçek değildir; iletişim ile birlikte insanlar arasında etkileşim olur ve bu toplumları da etkiler. İnsanlığın tarihiyle birlikte bir şekilde iletişim (etkileşim) başlamıştır, doğduğumuz günden itibaren iletişim içine gireriz, çevremizle kurduğumuz iletişim bizi biz yapar. İnsanlar geliştirdikleri iletişim araçlarıyla iletişimlerine hız ve kolaylık kazandırmıştır. Zaman içerisinde de iletişimi, kitle iletişimine çevirmişlerdir. Günümüz dünyasında insanlar medya ya da kitle iletişim araçları sayesinde dünyada olup bitenleri takip edebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının günümüzdeki önemi, toplum hayatındaki öneminden ileri gelmektedir. Hayatın her kesiminde artık kitle iletişim araçları vardır. Bu araçlar, çok sayıda

insana aynı iletiyi aynı anda ulaştırabilmektedir; aynı zamanda bu araçların ikna etme özelliği de vardır. İlk çağlarda haberleşmek için kullanılan iletişim teknikleri günümüzdekinden çok farklıdır. İnsanlar ateş ile el kol hareketleri ile ve sözel olarak haberleşirken; günümüzde bundan çok daha ileri boyutlara gelinmiştir. Bazı tarihçilere göre; kitle iletişim araçlarının oluşumunda beş aşama önemlidir. Bunlar; işaretlerle etkileşim, dilin gelişimiyle iletişim, yazının icadıyla iletişim, matbaayla oluşan iletişim ve son olarak da kitle iletişim araçlarıyla olan iletişimdir. Artık iletişim araçları kitle iletişim araçları haline gelmiştir. Kitle iletişim araçları insanlarda farkındalık oluşturur, insanlar dünyada olup bitenlerden anında haberdar olur. Kitle iletişim ve ulaşım imkanlarının gelişmesiyle toplumlar ve kültürler arası etkileşim de artmıştır. “Kitle iletişim alanında endüstrileşme, tek düzelik ve klişeleşmiş fikirlerin damgasını taşıyan kültürel bir ortam yaratmaktadır” (Abadan-Unat, 1984:67).

Teknolojik gelişime bağlı olarak iletişim araçları da gelişmiş, değişmiştir. Kitle iletişim araçları bu araçlar günümüzde de önemini hala korumakta, yaşadığımız çağın en belirgin özelliklerinden olmaktadır. Günümüz dünyasında toplumsal iletişim sağlamak için kitle iletişim araçlarına ihtiyaç vardır. Kitle iletişimini sağlayan bu araçlar, düşünce ve haberleri çok kısa zamanda geniş kitlelere yaymakta ve zaman algısını değiştirmektedir. “Merkezi elektronik teknolojileri olan yeni-işitsel uzam, bütün geçmişlere aynı anda ulaşabilmemize imkan verir” (McLuhan-Powers, 2001:42).

“Her şeyden önce bilginin üretilmesi, saklanması ve iletilmesi artık çok kolaylaşmıştır. Beşeri kaynaklara sahip olan, onu önemseyerek geliştiren, nitelikli hale getiren ülkeler aynı zamanda bilgiyi de üretmektedir”(Özer, 2005:115). Bilişim teknolojilerinin ucuzlaması ve yaygınlaşması bilgi akışını hızlandırmış, zaman, mekân ve mesafe algılarını değiştirmiş, kültürleşme sürecine ivme kazandırarak küresel değerlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Yurdabakan, 2002, 63). Özellikle ilk çağlardan bu yana insanlık tarihine baktığımızda buluşların çok uzun zaman aldığı ve kültür etkileşimi olmadığından bir kültürde bulunan yeniliğin, diğer bir kültürde yüzyıllar sonra bulunduğunu görüyoruz. Bunun nedeni insanlığın birbirinden haberdar olmaması ve birbirleriyle iletişim sağlayacak araçlara sahip olmamalarıydı. İnsanlık kitle iletişim araçları sayesinde dünyadaki sınırları özellikle

de zaman/mekan sınırlarını ortadan kaldırmıştır. Başka kıtada bulunan bir yenilikten anında haberdar oluyoruz ve bizde kullanabiliyoruz. Ya da dünyanın bir ucu denilerek coğrafi bakımdan oldukça uzak olduğu belirtilen bir yerde neler olup bittiğini biliyoruz; “dünyada iletişim araçlarındaki bu gelişmelere koşut olarak toplumların birbirlerini etkilemeleri de daha kolaylaşmıştır. Ülkeleri birbirinden ayıran politik sınırlar da artık ortadan kalkmaktadır”; bunun temel nedeni de kitle iletişim araçlarıdır (Kiper, 2004a:75).

“Eskiden bir yerden bir yere günler süren bir zaman diliminde iletebilen bilgiler, bugün bir bilgisayar tuşuna basılmasıyla dünyanın bir ucundan, öbür ucuna gönderilebilmektedir” (Özer, 2005:116). Kitle iletişim araçlarının varlığı küreselleşme sürecinde yeterli koşul değildir; ancak en önemli koşuldur. Günümüzde oldukça hızla ucuzlayarak yaygınlık kazanan iletişim araçları küresel dönüşümü hızlandırmaktadır. Kitle iletişim araçları dünyamızı küçültmüş, küreselleşme sürecine de yardımcı olmuştur.

Günümüzde imajların ilerleyişi ve sözün gerileyişi olarak nitelendirilebilecek bir süreç yaşanmaktadır. Karakaş, kitle iletişim araçlarının etkisini “imajların/görüntünün egemenliği” olarak tanımlarken; bu araçların dünya yüzeyinde çok önemli değişikliklere neden olduğunu da belirtir (Karakaş, 2006:67). Kitle iletişim araçlarının sınırsız imkanı sayesinde artık bilgiler, fikirler dünya ölçeğinde yayılmaktadır, bu durum da zaman/mekan kavramının önemsizleşmesine neden olmaktadır. “Dolayısıyla kitle iletişim araçlarının hakikati şudur: Kitle iletişim araçlarının işlevi dünyanın yaşanan, benzersiz ve olaysal karakterini, yerine oldukları halleriyle birbirine türdeş, birbirlerini anlamlandıran ve birbirlerine gönderme yapan bir araçlar evrenini geçirmek için etkisiz hale getirmektir” (Baudrillard, 2008:155). Böylece coğrafi anlamda küresel dünyaya coğrafya dışında da küresellik kazandırılmış olmaktadır. Bu da yeni bir kimlik, kültür, yaşam tarzı ortaya çıkarır. Bu yeni kimlik heterojen kimlikleri içinde barındırarak homojen bir kültüre doğru devinim sağlar, farklılıkları kendi potasında eritir.

1.2. POPÜLER KÜLTÜR VE TÜKETİM

Ziya Gökalp'in vurgulayarak kullandığı "hars" kelimesi daha sonraları "kültür" olarak kullanılır olmuştur. Gökalp'in bu noktaya, şu görüşlerinden hareketle vardığı anlaşılmaktadır: "Bir medeniyet çeşitli milletlerin ortak malıdır. Çünkü her medeniyeti, sahipleri olan çeşitli milletlerin ortak bir hayat yaşayarak vücuda getirmişlerdir. Bu sebeple her medeniyet, mutlaka, uluslararasıdır. Fakat her medeniyetin, her millette aldığı özel şekilleri vardır ki, bunlara hars-kültür adı verilir" (Turhan, 1994: 36). Popüler kültür ise kavram olarak yeni bir geçmişe sahiptir. Almandada "zeitgeist", İngilizcede "pop culture", Fransızcada ise "la culture populaire" olarak geçen popüler kültür aslen Fransızca kaynaklı bir kelimedir. Bu kavram, halkın anlayışına uygun, halk tarafından beğenilen anlamında kullanılmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında popüler kültür denilen ögenin "moda" kavramı ile yakından ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Gordon Marshall, geniş anlamda popüler kültürün belirli bir hayat tarzı üretilmesini hedefleyen bir süreç olduğunu söyleyerek insanların yaşam tarzlarını belirlediğini savunmuştur. Popüler kültür, kendisine beğeni kültürü oluşturmayı amaç edinir. Dünya toplumları arasındaki farklar giderek azalmakta, aynı tarz yaşam modeli dünya ülkelerine dayatılmaktadır. Günümüzde, Batı kaynaklı televizyon dizileri, sinema filmleri ya da ürün reklamları tek tip kültürü yaymaya çalışmaktadır. Yeni bir tüketim kültürü, yeni bir tüketim toplumu yaratılmaktadır (Kiper; 2005:106). Bu nedenle "popüler kültür" kavramını "tüketim" kavramından bağımsız ele alamayız. "Günümüzde artık insanlar temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kısır bir tüketim döngüsü içerisinde olmamaktadır. Arzuların doyumsuz olması, tatmin edilen bir arzunun hemen arkasından diğerinin ortaya çıkması bu döngünün kırılmamasına yol açmıştır" (Özcan, 2007:262).

Tüketim arzusu, gün gün artmakta; tüketilecek materyallere her gün yenisi eklenmektedir. Tüketim öyle hızlı bir hale gelmiştir ki; insanlar maddi kültürün yanı sıra manevi kültürü de tüketmeye başlamıştır. Toplumsal değişmeyi sağlayan kültürel öğelerdeki değişiklik; tüketim ürünlerinin değişmesi ile daha hızlı hale gelmiştir. Bu tüketim çılgınlığının nedeni olarak kapitalizmi görenler de vardır. Kapitalist ekonomiler, tükettirdikleri her meta için kar edinmekte, daha çok kazanmaktadır. Dolayısıyla uluslararası dolaşan sermayeler popüler kültür

üzerine kurulmuştur. Daha çok kazanmak için ürünlerini renklendirir, güzelleştirir ve piyasaya sunarlar. Tüketim kültürü bu günlerde popüler kültür ile ilişkilendirilip, tüketim bilincinin bu popüler kültür sayesinde oluşturulduğu savunulmaktadır “Tüketim kültürü olgusu yeni bir sosyal ilişkiler biçimi olarak karşımıza çıksa da, şimdiye kadar ortaya çıkan sonuçların da gösterdiği gibi o aslında uzun bir modernleşme ve sanayileşme tarihinin belirlediği koşulların bir parçasıdır” (Gültekin, 2007:94).

Çevremiz yani yaşadığımız alan, popüler kültür tarafından kuşatılmıştır. Bilgi çağı olarak değerlendirilen çağımız; bilimsel ve teknolojik alandaki gelişimlere bağlı olarak neredeyse sınırları yok etmektedir. Günümüzde “çoğunluğun benimsediği, sevdiği, seçtiği” anlamına gelen popüler kelimesi, halkın istediklerini ya da sevdiklerini anlamada anahtar bir kelimedir. Popüler olana göre hayatımızı yaşamakta ve şekillendirmekteyiz halk olarak; bu şekilde davranarak da popüler olana destek vermekteyiz. Birçok düşünür popüler kültür ve tüketme alışkanlığı sayesinde standartlaşmanın sağlandığından bahseder. “Değişik ülkelerden insanlar bir araya gelmekte, mal, hizmet ve fikir alışverişinde bulunmakta ve birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmaktadırlar. Bütün bu yaşananlar, insanların, ulusal düzeydeki düşünce ve ilişki biçimlerinden, uluslararası ölçekte yeni bir ilişki ve düşünme biçimlerine geçtiklerini göstermektedir” (Balay,2004:629).

“Toulmin’e göre insanlar ve toplumlar gittikçe üst üste binişen hatta ülkelerin sınırlarını bile aşan faaliyetlere girmiştir. Seyahat, iletişim, finansman, ticaret, spor müsabakaları, meslekler ve hatta popüler müzik artık tek bir ülkenin sınırları içine hapsedilemez olmuştur” (Balay, 2004:62). Bilgi çağında teknoloji o denli ileri boyuttadır ki, “anımsalılık” hayatın her alanına yansımış bulunmaktadır. İnsanlığın yaşamlarını ikame ettirebilmek için birbirlerine ihtiyacı vardır; bu nedenle insanlar hasta toplumlar karşılıklı iletişime ve etkileşime geçerler. Bu iletişim ve etkileşim ülkelerin sınırlarını aşmış, eş zamanlı olarak tüm dünyaya yayılmıştır. Kültür, çabuk değişen bir kavram değildir. Kitle iletişim araçları ile yayılan popüler kültür, geleneksel kültürün yerini doldurmaya çalışmaktadır. Giyimden beslenmeye, sosyal ilişkilerden sosyal davranışlara, eğitimden müzik anlayışına kadar hemen hemen her alanda yeni bir tüketim kültürü, yeni bir tüketim toplumu yaratılmaktadır.

Küreselleşme sürecinin en önemli etkileri insanlığın yapıp ettiklerini kapsayan “kültür”e olan etkileridir. Bu süreç kültürel alanı öylesine etkilemiştir ki küresel, popüler ya da tüketim kültürü denilen yeni bir alanı ortaya çıkarmıştır. “Tüketim kültürü, kendisini doğuran tarihsel, epistemolojik, ekonomik, teknolojik ve kültürel bağlantılarının ötesinde, ürünlerin/nesnelerin sosyal değer kazandığı bir kültürel düzen olarak tanımlanabilir. O nedenle tüketim kültürü, başta ürün (hizmet ve enformasyon) bolluğuyla, ilgili bir süreçtir” (Gültekin, 2007:91).

Küreselleşme süreci ile tüketim toplumu olma sürecinin başlangıç tarihleri hemen hemen aynıdır. Kültür, belli bir tarihsellik barındırır, tarih içerisinde birikimli olarak gelişir; fakat, popüler kültür tarihsel bir altyapıya tam anlamıyla sahip değildir. “Özellikle görsel iletişim olanaklarındaki gelişmelerin de yardımı ile, medya tarafından da idealize edilen tüketim çılgınlığı sonucunda toplumların uzun bir sürede oluşturduğu geçmiş değerler önemini yitirirken, bunların yerini ekonomik kaygıların yönlendirdiği ‘piyasa kültürü’nün moda değerleri almaktadır” (Kiper, 2004a:106).

Uzun yıllar devam eden, belli bir sürekliliği barındıran geleneksel kültür, popüler kültür gibi zayıf bir var oluş hafızasına sahip değildir. “Kültür, karmaşık bağlantılılık sürecinin tamamının temel bir unsuru olması nedeniyle küreselleşme için önemlidir” (Tomlinson, 2004:38). Küreselleşme süreciyle egemen güçler tarafından dayatılan tüketim malları tüm topluma aynı tarz tüketimi ve yaşam tarzını sunmaktadır. “Küresel kültür, ulusal kültürün dayandığı en temel nokta olan öz farkındalık (kendi ve öteki algılaması) anlayışını aşındırarak; aynı zamanda küresel bazda bir kimlik dayatmasında bulunmaktadır” (Karakaş; 2006:64). Kültür sayesinde toplum içerisinde bir birlik olur; her kültürün kendi kültürü içerisinde tanımladığı “öteki” algılaması vardır. Toplumların farklı özellikleri ve yapıları vardır; bu da toplumların “öteki” algılamasının oluşmasını sağlar.

“Ürün bolluğunun yoğunlaşması, sadece daha fazla ürünün tüketilmesi veya tüketilmek istenmesiyle sonuçlanmaz; ürün bolluğu nesnelere duyulan şiddetli bir ihtiyacı ve ona bağlı değer üretimini doğurur. Çünkü, tüketim toplumunda nesnelere, toplumdaki kişiler arası ilişkilerin yönünü, kendilerine doğru çevirir” (Gültekin, 2007:91). Tıpkı birey birey ilişkisi gibi birey-meta ilişkisini ortaya çıkarmıştır bu

kültür. Bireyler artık kendilerinden olan yerine kendilerinden olmayan ve yabancılaştıkları üretimleri ile ilişki kurmaktadırlar. Satın alma tutkusunun gün be gün arttığı toplumlarda, istekler artık sınırlarını aşmış, doyumsuz ve engellenemez bir hal almıştır. “Tüketim’in tüm yaşamı kuşattığı, tüm etkinliklerin aynı bileştirici biçime uygun olarak zincir oluşturduğu, insanı ödüllendirme yollarının her an önceden ayarlandığı, ‘çevre’nin bir bütün oluşturduğu, bütünüyle iklimlendirildiği, düzenlendiği, kültürelleştirildiği noktadayız” (Baudrillard, 2008:20).

Dünya ekonomisi, dünyaya “tüketerek mutlu olmak” görüşünü yaymaktadır. “Genelde cam yüzeyli (şeffaflığı anımsatan ancak dışardan içerisinin görülemediği) plazalar, küresel iş yaşamının simgeleri olurken, gross-market türü katlı alışveriş mekanları da tüketim kültürünü desteklemektedir” (Kiper, 2004a:105). Popüler kültür olgusu günümüzde tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye’yi de etkilemektedir. Bu kavram bugün insanların seçimlerinden, giyimlerine, dinlediği müziğe kadar her şeyini etkilemektedir. Popüler kültür dünyadaki moda akımını da belirler. İnsanlarda çağın gerisinde kalmamak adına bu seçimlere önem verir. Pop müziği, Mcdonaldslaşma ve Hollywood filmleri gibi kültürel ürünlerdeki standartlaşmayı bir anlamda küresel sermaye de destekler. Bunun en önemli nedeni, aynı markanın ya da ürünün bugün Amerika’da bulunabilmesinin yanı sıra diğer ülkelerde de bulunabilir olmasıdır. “Giyeceklerden yiyeceklere, müziğe, filmlere, televizyona, mimarlığa... herhangi bir göstergesi alalım; belirli tarzların, markaların, zevklerin ve pratiklerin artık küresel olarak revaçta olduğunu ve hemen hemen dünyanın her yerinde bulunabileceğini göz ardı edemeyiz” (Tomlinson, 2004:118).

Tüketme isteği arttıkça küresel pazar kurucuları da bu isteği karşılamaya yöneldi. “Artan tüketici kitleleri, standartlaşmalara ve kitlesel üretime yeni değerler katıyordu” (Weber, 2000:12). Günümüzde tüketim malları o denli çeşitlilik ve bolluk kazanmıştır ki, artık üreticiler ve satıcılar tüketiciye her türlü imkanı sağlamaktadır. İmkan bulan bireyde tüketmeyi bir görev bilmekte ve üzerine düşeni yapmaktadır. Reklamlar ve tabii ki, reklamların en uzak kitlelere ulaşabilme imkanını sunan televizyonlar, radyolar, tüketim kültürünü beslemekte ve ona can vermektedir. Popüler kavramının ticari ve ekonomik tanımı, ‘yaygın olarak beğenilen’ ve buna bağlı olarak da ‘yaygın olarak tüketilen’ dir. Tüketim; genel anlamda belirli ihtiyacı veya ihtiyaçları karşılamaya yönelik üretilen ürün veya hizmeti edinme veya ona

sahip olmadır (Odabaşı; 1994:4). Tüketim toplumu haline gelen halk (popüler kültürün de etkisiyle) ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir döngü içerisine girer. Bu döngü birey ihtiyacını karşıladıkça yeni ihtiyaçlara yol açarak devam etmektedir. Her karşılanmış, doyurulmuş ihtiyaç yeni bir ihtiyacın kapısını aralamaktadır. Bauman, insanın sürekli arzuladığını ve bu arzunun da sınırının olmadığını vurgulamıştır. Tüketmeyi arzulayan bir toplumun sınır tanımayacağını söyleyebiliriz. Her karşılanmış, arzu ya da ihtiyaç yeni arzuları doğurur (2008:73).

Adam Smith'in vurguladığı gibi insan ihtiyaçları sonsuz, kaynaklar ise sınırlıdır. Bu da tüketen toplumun belli zamandan sonra kaynaklarını tüketeceğini gösterir. Bugün dünyada sanayileşme ile seri üretime geçilmiştir; fakat bu sanayi ürünlerinin de hammadde, yani kaynak ihtiyacı vardır. Eğer küresel kültür günümüzde bu kadar yaygınsa elbette bunu destekleyen ya da sağlayan araçları vardır, en önemli aracı diyebileceğimiz araçlar ise; kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları günümüzde oldukça gelişmiş bir düzeydedir; bu düzey sayesinde de kitleleri en çok etkileyen araçtır.

Sahip olduğumuz araçlar, fiziksel ihtiyaçlarımızı karşılamaktan ziyade; statümüzü tayin edici, prestijimizi yansıtır, insanların gözündeki değerimizi tayin edici görevler üstlenmiştir. Yerinin doldurulamaz olduğu nesnel işlev alanının dışında, kendi anlam alanının dışında nesne, gösterge değerini kazandığı yan anlamlar alanında neredeyse sınırsız biçimde başka nesnelere yer değiştirebilir hale gelir (Özcan, 2007a:268).

Üretim, tüketim sayesinde varlığını devam ettirir. Tüketim yapıldıkça, üretimin anlamı olur. Modern dönemde 'üretim' ön planda iken, post-modern olan günümüzde ise 'tüketim' ön plandadır (Özcan, 2007a:263). Tüketim artık ihtiyaçtan öte, gösteriş için yapılmakta ve bu gösteriş ihtiyacını karşıladığı için insanlar "mutlu" olmaktadır. Böylece, tüketimi toplumsal prestij olarak gören bireyler sayesinde tüketim zorunluluğa dönüşmektedir.

Tüketim toplumu denilen toplum, tüketerek mutlu olur ve amacı ihtiyacını karşılamaktır; fakat bu ihtiyaç yaşamak için yeterli olabilecek düzeyden çok daha üst sınırdadır. İnsanlığın tüketim alışkanlığı o denli üst sınırlara ulaşmıştır ki, artık bolluk içinde kıtlık çeker duruma gelmişlerdir. Bugün moda olan müzik, şarkıcı, giyecek her ne varsa o da artık tüketim malı olmuştur. Bu süreç ile birlikte her şey pazarlanmaktadır. İnsanlar da bu pazara karşı koyamayarak güzel olarak gösterilen

tüketim değerlerine talep etmektedir. Moda denilen olgunun süreci çok kısadır. Bu nedenle moda olarak tüketilen ekonomik mallar da insanların kısa süreli ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

Tüketim toplumu olarak ifade olunan bu toplumsal yapı, M. Karakaş tarafından şöyle tanımlanmaktadır: ‘Bütün nesnelere kültürelleşmesi ve kültürelleşen her metanın iştahı kabartan bir tüketim nesnesi haline dönüşmesi biçiminde işleyen söz konusu mantık, beraberinde her şeyin tüketimini mubah kılan bir yaşam tarzını oluşturmaktadır ki, bunun tanımı tüketim toplumdur.’ Z. Bauman tarafından ise, ‘atalarımızın toplumu, kuruluş aşamasındaki modern toplum, endüstriyel çağ nasıl bir ‘üreticiler’ toplumu ise aynı derin ve temel anlamda bizim toplumumuz da bir ‘tüketiciler toplumu’ olarak gösterilmektedir (Özcan, 2007b:40).

Baudrillard’ın da belirttiği gibi genelde toplumun, özel de ise bireyin ihtiyacını artık medya belirler hale gelmiştir. “Kitle iletişimleri pratiğiyle genelleştirilen ve sistematikleştirilen ve dolayısıyla ‘tüketim toplumu’ muzun özelliği olan bir davranışı betimler: göstergeleri açgözlü bir biçimde ve her yerde tüketmek üstüne kurulu bir gerçeklik yadsıması” (Baudrillard, 2008:28). Tıpkı kitle iletişim araçları ile yayılan tüketim öğeleri gibi; her şey daha gösterişli, daha ihtiyaç duyulur bir hal almıştır.

2. KÜRESELLEŞME KARŞISINDA ULUS DEVLET

Ulusal kimlik ve ulus-devlet fikirleri modern düşüncelerin yayılma tarihi olan Fransız devrimi sonrasında oluşmuş ve yayılmış kavramlardır. “Ulus kavramını andıran birliktelikler, modern öncesi dönemlerde de bulunmasına rağmen, modern karakteriyle ulusu (nation) ifade eden kavram ve düşünceye on sekizinci yüzyıldan beri yazılı kaynaklarda rastlanmaktadır” (Karakaş, 2006:101-102).

Modern anlamda ulus-devlet “sınırları belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde yasal güç kullanma hakkını elinde bulundurma özelliğinin yanı sıra, ortak kültür, simgeler ve değerler yaratarak, gelenekler ve köken mitlerini canlandırarak veya bunları bazen de uydurarak, yönetimi altındaki halkı türdeşleştirip birleştirmeyi amaçlayan bir devlet modelini temsil eder” (Vatandaş, 2004:55).

Ulus-devlet kendi bünyesinde birlikteliği barındıran bir kavramdır; aynılığı barındırır bünyesinde. “Aynı dili konuşan, aynı soydan gelen, aynı dine mensup, aynı kültüre sahip, aynı tarihi geçmişi paylaşan, ortak düşmanı veya düşmanları bulunan

bir insan topluluğu olarak ‘millet’in, siyasi olarak örgütlenmiş biçimi olan ulus-devlet, meşruiyet kaynağı olan ulusun etrafında birleştiği bir kurumdur” (Cebeci, 2008:24).

Uluslar arası şirketler, giderek ulus ötesi şirketlere dönüşmektedir, uluslar arasında küresel alanda yaygınlaşan sermaye sınırları da etkilemiştir. Küreselleşme sayesinde uluslar üstüleşen sermaye, ulus devletin egemenliğini zayıflatmış, bir anlamda onun önüne geçmiştir; böylece ulus-devletin küreselleşme ile birlikte sınırları ve hatta tanımı da değişmiştir. “Küreselleşme, ulusal hükümetlerin ekonomik rollerini azaltmış, küresel rekabetin ülkelerden çok, uluslararası şirketler arasında olmasına yol açan bir süreci hızlandırmıştır” (Balay, 2004:63). Bu çatışmada akıllara küreselleşme sürecinin “ulus devleti”ni ne şekilde etkilediği sorusunu akıllara getirmiştir. Sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeler, kitlesel üretimde gerçekleştirdikleri yenilikler ile kendi sınırlarını aşp, sınır ötesi şirketlerin ülkesi olma konumuna gelmişlerdir. Ekonomik araçların dünya üzerinde ekonomi ile ilgili meselelerin yanı sıra, siyasi, kültürel, sosyal meseleleri de etkilediği açıktır. “Yeni küresel düzenin temel savunucularından olan uluslar arası şirketler, yetkinliğini yitiren ulus devletler karşısında, giderek daha güçlü hale gelmektedir” (Kiper, 2004a:89).

“Küreselleşme sürecinde kapitalizmin bugünkü boyutu, ulus devleti, ekonominin gelişmesi için uygun bir ölçek olmaktan çıkarmıştır” (Cebeci, 2008:27). Ulus devletin sınırları bellidir; fakat bu sınırlar küreselleşmeyle belirsizleşmiştir. “Bugün sermaye sınıfı, artık enternasyonalci olduğu için ulus dışı, vatan dışı haline gelmiştir. Onun içindir ki, vatanperverlik olsun, ulus devletin korunması olsun, bu tür değerler artık aşılmış kabul edilmektedir” (Eroğul, 1996:47). Aşılan ulus devletin sınırlarıdır, tamamıyla ortadan kalkmasa da ulusal sınırlar ve ulus devletin sınırları eski önemini kaybetmiştir. “Sonuç olarak Fransız İhtilal’inden günümüze temel siyasi faktör olan ulus-devlet, halen mevcudiyetini koruyor olsa da, temelini oluşturan pek çok dayanağını kaybetmiş, klasik anlamdaki egemenlik yetkisini büyük ölçüde yitirmiş ve küreselleşmenin devleti olma yönünde önemli bir dönüşüme uğramıştır” (Cebeci, 2008:36).

Küreselleşme süreci ulus-devletin önüne kentleri koymuştur. Oluşturduğu değişimlerden en önemlilerinden biri de kentlerin, yavaş yavaş ulus-devletin önüne geçmesidir. “Bu süreçte dünya üzerinde birçok kent özellikle ticaretin sağladığı avantajla öne çıkmaya ve uluslararası alanda adı devletlerden daha çok anılmaya başlamıştır. Bu da ulus devletin artık yetersiz bir örgütlenme olduğu, geleceğin hakim yönetim mekanlarının kentler olacağı tartışmalarını da beraberinde getirmiştir” (Pustu, 2006:145).

20. yüzyılın ikinci yarısında egemen olan soğuk savaş ulus devleti güçlendirirken, 1990’lı yıllarda bu savaşın sona ermesi ve “tek kutuplu dünya” görüşünün ortaya çıkmasıyla ulus-devlet eski önemini yitirmiştir. Bu süreç küreselleşme sürecinin yaşandığı dönemdir, ayrıca küreselleşme, ulus devletin potansiyel önemini azaltmıştır (Cebeci, 2008:27). Ulus-devletin önemi azalırken, kentlerin önemi artmakta; dünyayı ilgilendiren konular kentlerde alınmaktadır Ulus-devletin zayıfladığı, küresel süreçte “kentler, tarihsel misyonlarını sürdürmenin yanında, küreselleşme sürecinin ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel boyutlarına yön veren temel aktörler konumuna gelmektedir” (Pustu, 2006:130).

3. KENTLER VE KÜRESELLEŞME

Kentler, uygarlığın inşa yeri olması açısından önemli mekanlardır. Kentler, tarım dışı uğraşların ve üretimin yaygın olduğu; din, politika, sanayi, ekonomi ve ticaretin merkezi mekanıdır. Modernleşme döneminden bu yana kentler, sanayileşmenin ve buna bağlı olarak yaşanan göçün sonucunda daha çok ilgi çekti ve daha fazla kişinin yaşam mekanı haline geldi. “Modern dönem, çok sayıda üretken ve hizmet sunan kentlerin varlığından çok, toplumun tümünün oldukça hızlı bir kentleşme ile karşı karşıya kalması ve nüfusun çoğunun kentlerde yaşaması olgularıyla nitelendirildi” (Hatt; Reiss, 2002:30).

“Latince ‘civitas’tan yani ‘bir kentliye uygun/ yakışır’ anlamında türemiş bir kavram olan kent, İngilizce’deki karşılığı olan ‘city’ ile paralellik taşır. Her iki kelimedede medeniyetin/uygarlığın (civilization) temelidir” (Polat, 2006:15). Uygarlığın olduğu kadar değişimin de merkezi mekanıdır kentler. Küreselleşme süreci de bu merkezlere öyle etkiler yapmıştır ki bugün kentlerin geldiği noktada

küreselleşmenin izleri görülür. Küreselleşme, etkilerini uydu yayıcılığı ile bir nevi kablosuz ağlarla gösterir.

“Teknoloji, kültürün gelişmesi için yeni araçları ortaya çıkardı” (Kaya, 2005:11). Böylece teknolojinin yeni araçları sosyal değişimin hem bir aracı hem de bir gücü olmuştur. Antik Yunanda bilgi alışverişinin temel nedeni; toplumların birbirleriyle olan ilişkileriydi. Bu ilişki o dönemde; teknoloji yokluğundan dolayı fiziksel olmak zorundaydı. Ancak; teknolojinin gelmiş olduğu bu boyut, fiziksel yakınlık zorunluluğunu da ortadan kaldırmıştır. Küreselleşme kavramı “mekan” boyutunda düşünüldüğünde “uzak” kelimesi artık anlamını yitirmiştir. “İletişim teknolojisindeki baş döndürücü ilerlemeler yeryüzünde uzaklık kavramını eskitti. Devletler arasındaki sınırlar, yalnız uluslar arası bölgesel kuruluşlar çerçevesinde değil, bütün dünyada önemini giderek yitirmeye yüz tuttu” (Keleş, 2010:53). Artık zamanın da mekanın da eski önemi kalmamış, dünya birbirine daha çok “yakın”laşmıştır. “Küreselleşmeyle mekanın geri dönüşsüz bir dönüşüm yaşadığının altını çizen Giddens’e göre ‘küreselleşme yalnızca hatta birincil olarak ekonomik bir olgu değildir; ayrıca bir dünya sisteminin ortaya çıkmasıyla da bir tutulamaz. Küreselleşme gerçekte mekanın ve zamanın dönüştürülmesiyle ilgilidir” (Erkan, 2007:48). Küreselleşme süreci değişimi ve farklılaşmayı büyük ölçüde hızlandıran bir süreçtir. Mekansal olarak birliktelik eski önemini yitirmiştir. Kentler de bu sosyal değişimden payını almış, mimari yapısından içinde barındırdığı insanlara kadar değişimi yaşamıştır. Sosyal değişim, kentte yaşayan bireyler arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. “Kent yönetim sisteminden başlayarak, kent fiziksel mekanı, kentlerin yaşam tarzları ve tüketim alışkanlıklarına kadar uzanan toplumsal yaşamın her alanında, son dönemlerde gözlenen değişimlerin çoğulluğu, küreselleşme süreciyle desteklenen uygulamaların izlerini taşımaktadır” (Erkan, 2007:78).

Küreselleşmeyle birlikte tüm alanlarda yaşanan değişim, kentlerdeki sosyal yapıyı da değiştirmiş; daha çok insanı kente çekmiştir. Kentler çoğulcu kültürün mekanıdır; bu işleviyle de daha çok aynılık yerine farklılığı barındıran ama belli bir düzlemde zaman zaman uyumu sağlayan kültürel kimlikleri taşır. “Yeryüzündeki kentlerle birlikte toplumsal yaşam biçimleri de birbirine benzemektedir” (Kiper, 2007:81).

Kitle iletişim teknolojisindeki gelişmelerin yanısıra, kentlerin nüfus ve mekan anlamında giderek büyüüp gelişmesi, her kentte yerel haberleri aktaran gazete, televizyon ve radyo yayınlarının artışına neden olmuştur. Yerel yayınları izleme, kentte olup bitenlerden haberdar olma ihtiyacının, dolayısıyla kentle etkileşim ihtiyacının bir göstergesidir (Güçlü, 2002:87).

Küreselleşme süreci, kentleri aynı oranda etkilememiştir. “Kentler farklılaşmış, parçalanmış mekanlar olarak ortadadır. Küreselleşme süreci tüm dünyayı etkilemektedir. Burada bazı yerler öne çıkmakta, bazıları önemini kaybetmektedir” (Aslanoğlu, 1998:142). Kentlerden bazıları ekonomik, bazıları politik, bazıları ticaret, bazıları da turizm merkezidir. Küreselleşme süreci bazı kentleri öyle etkilemiştir ki, bazı kentler tüm merkezi yapıları bünyesinde toplamıştır. Merkezilik özelliğini tüm alanlarda gösteren kentler ön plana çıkmış, diğerleri ise daha da gerilere itilmiştir. “Küreselleşme süreci ile birlikte kentlerin dünya haritasındaki konumlarını belirleyen ilişkiler hızla değişmiş, bazı kentler yükselirken bazıları da hızlı bir düşüş içine girmiştir. Bu süreç kentlerin gelişimini belirleyen dinamikler açısından da bir dizi değişikliğe yol açmıştır” (Pustu, 2006:147).

Küreselleşme süreci kentlerin dünya genelinde anlamlarını farklılaştırmış, özellikle bazı kentlerin önemini daha da arttırmıştır. “Günümüzde dünya ekonomisini ve siyasetini yönlendiren küreselleşme, kentlerin anlamlarını ve işlevlerini de dönüşüme uğratmakta, kentler artık ulus devletlerin mülki sınırlarını aşan etkilere sahip kararların alındığı mekanlar olarak ön plana çıkmaktadır” (Pustu, 2006:148).

Kentler artık sadece üretim biçimleriyle tanınmaz, kentlerin önemi sundukları hizmetlerden ileri gelmektedir. İletişimin en yoğun olarak yaşandığı çağımızda sanayi toplumundan, bilgi toplumuna geçmiş bulunmaktayız. “Bu süreçte kentler üretim merkezi olma işlevlerinden sıyrılmışlar ve sanayi, kenti tanımlayan temel öge olma niteliğini yitirmiştir. Artık günümüz kentlerini tanımlayan temel faktör, sundukları hizmet, iletişim, haberleşme, vb. olanaklarıdır” (Pustu, 2006:147).

Tamamlanmış bir süreç olmayan küreselleşme, olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkilerini de göstermektedir. Günümüzde küresel sürecin birçok şeyi değiştirdiğine, yeni alışkanlıklar veya kültürler edindirdiğine şahit oluyoruz. Anlam olarak; bütünselliği, birleştirmeyi vurgulasa da içerik olarak bazen bunun tam tersini

yaptığını da görüyoruz. Tüm dünya ülkelerinin kendilerinden bir şeyler katarak bütünsel bir yaşam biçimi oluşturması beklenen küreselleşme bazen bu beklentiyi anlamsız kılabilir. Tüm dünya ülkelerinin kendilerinden bir şeyler katması ve bir yaşam biçimi oluşturması, günümüz küreselleşme sürecinde bir ütopya olarak görülmektedir. Günümüzde küreselleşme süreci daha çok dünya yüzeyinde (etkili) söz sahibi olan ülkelere beslenmektedir. Bu da küresel sürecin ülkelere bir şeyler alırken eşit davranmadığının en iyi göstergesidir. Bu durum küreselleşmenin kent üzerindeki etkilerine baktığımızda da karşımıza çıkmaktadır. Bazı kentler küresel sermayeden yeterli payı alıp, zenginleşirken; bazı kentler ise bu sürecin dışında kalarak, küresel sermayeden pay almamaktadır.

Kentler, söz konusu sürecin de etkisiyle yavaş yavaş dünyanın en önemli mekanı haline gelmektedir. Kentler, artık yaşayanlar tarafından veya yönetilenler tarafından biçimselleştirilen mekanlar olmaktan öte küresel sermayenin ve küreselleşmenin biçimlendirdiği mekanlar olmaktadır. “Bu süreçte, kentler giderek orada yaşayanların olmaktan çıkmakta, kenti kentliden başka güçler biçimlendirmektedir” (Kiper, 2004a:179).

Ülke içerisindeki kentler arasında, iletişimi sağlayan kentler vardır. “Artık kentlerin yakın ve uzak çevresi ile kurduğu yerel ilişki yerine düğüm noktaları olarak tarif edilen kentlerle (ki bu düğüm noktaları farklı fonksiyonlar için farklılaşabilir) kurduğu farklılaşan ilişki ağlarıyla anlaşılmasını gerektirir” (Erkan, 2007:48-49). Küresel sermayenin ve üretimin yeniden örgütlendiği küreselleşme sürecinde, sahip oldukları ayrıcalıklarıyla bazı kentler diğer kentlere göre daha önemli hale gelmiştir; işte bu kentler küresel kentlerdir.

3.1. KÜRESEL KENT

Bugün kentlerde küreselleşme sürecinin izleri görülür. Bu süreç, bazı kentleri diğer kentlere oranla daha fazla merkezileştirerek; bu kentleri küresel kentlere dönüştürmüştür. “Kentler de, zamanla belli alanlarda uzmanlaşan merkezler haline gelmişlerdir. Kentler, eski görünümünden kurtularak... hem Avrupa kıtası hem de dünyada birbiriyle yarış içinde olan ticaret, sanayi ve kültür açısından daha geniş bir alana yayılmıştır” (Bakır, Ülgen; 2009:136).

Sassen, küresel ekonomik ilişkilerin küresel kentleri yarattığını söylemektedir. Geçmişte, kentler devletlerin genellikle ulusal ve gereğinde uluslararası ticaret ve yönetim merkezleri olarak bilinirdi. Çağımızda ise iş ve finans dünyasının ulusüstü mekanları ya da bir başka deyişle, yabancı firmalar ve çok uluslu şirketler ile değişik ülke hükümetlerinin, çoğunlukla da ev sahibi ülkeyi 'bypass' ederek ilişki kurabildikleri mekanlara dönüşmüştür (Kiper, 2004a:112-113).

“Son dönemlerde, kentlere yüklenen ekonomik, politik ve kültürel işlevler değişmiştir. Daha önce ulus devletlerarası olan etkileşimlerin çoğu, bugün artık kentler arasında gerçekleşmektedir” (Kiper, 2004a:99). Kentler devletlerin önüne geçmişlerdir küreselleşme ile birlikte. Bu süreç özellikle “küresel kent” tanımına uygun kentleri ortaya çıkarmış ve bu kentlerin ülkelerinden daha ön planda olmalarını sağlamıştır. “Uluslar-üstüleşen sermayenin sınırsız ve engelsiz hareketliliğini yansıtan küreselleşme süreci, ulus devletin egemenliğinin yeniden tanımlanmasına yol açmış” (Demirel, 2006:111) ulusal kentleri de bir yarışa sokmuştur. Bu süreç, ulus devletin önemini azaltmış, kentlerin (özellikle bazı kentlerin) önemini arttırmıştır. “Ulus devletin aradan çekilmesiyle, küresel sermaye kentlere (kentlerin sunduğu olanaklara) doğrudan ulaşabilme yeteneği kazanmıştır” (Şengül, 2007:90). Kentleri bu süreçte bu denli önemli yapan şey “küresel sermaye”dir. Küresel kent, dünya kentidir. Friedman dünya ölçeğinde ön plana çıkan kentlere “world city” yani dünya kenti adını vermiştir.

Friedman dünya kenti kavramını: (Pustu, 2006:147).

a- Farklı piyasalar ve üretim faaliyetleri için önemli kavşak noktaları,

b- Uluslar arası sermayenin toplandığı merkezler,

c- Global finans piyasalarının, ulaşım ve iletişim faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlar,

d- İç ve dış göç akımlarının başlıca hedefi olan merkezler olarak tanımlamaktadır. Bu kentler dünya ekonomisini ve politikasını belirlemenin yanı sıra sermaye hareketliliğine de yön veren kentlerdir. Bilgi çağında olduğumuz şu günlerde, bu kentler toplumsal değişimin ve küresel sermayenin beşiğidirler.

Tıpkı bir marka gibi, kentler de artık etiketlenmekte, alıcısı konumundaki küresel sermayeye kapılarını açmaktadır. Küresel kentler, hizmet üretimi ve küresel sermayenin dolaşımı, yeniden üretimi kısacası sermayenin hareketliliği için gerekli olan pazarlardır. “Günümüzde kentler de artık, kendilerini markalaşma yönelimi

gösteren ticari ürünler olarak sunabilmekte ve tanınırlıklarının yerel sınırlarının ötesine taşıyabilmektedirler” (Çamdereli, M.Varlı, Z.Varlı ve Gürel, 2006:236).

Kent hizmetlerinin sunum biçiminden, kentin fiziki yapısına, kent kimliğine ve hatta kentlilerin yaşam biçimine kadar her türlü değişimin yaşandığı kentlerde; mekan da metalaştırılmış, kentler arasında uluslar-arası sermayeyi çekebilme yarışı başlamıştır. “Kentin varolan kimliği, kamuoyunun, gözünde iyi, kötü, yaşanabilir, modern, tarihi vs. gibi birtakım izlenimler bırakabilir. Bu izlenimler de kentin varolan imajıdır” (Çamdereli vd., 2006:237). İmaj insanın hayal dünyasına seslenir ve bir kentin imajı ne kadar zengin ve albenili ise o kadar çok “müşteri”yi çeker. Küresel kentlerde dikkati çeken yapılar; alışveriş merkezleri, gökdelenler, konferans merkezleri gibi çok katlı yapılardır. “Sağlık hizmetleri, barınak, su ve enerji imkanları ya da düzgün lağım sistemleri minimal derecelerde dikkate alınırken; hükümet binaları, konferans merkezleri, lüks oteller ve diğer gösterişli binalara muazzam paralar harcadı” (Reader, 2007:184).

“Kentlerin bilinme/tanınma istemleri onları doğrudan küresel kentsel rekabette yer almaya ve bir marka kimliği edinmeye zorlamaktadır” (Çamdereli vd., 2006:236). Bir ülkede ne kadar çok “küresel kent” kavramına uygun kent varsa, o ülkede o denli dünya genelinde söz sahibi olacaktır. Bugün küresel kent unsurunu taşıyan kentlere baktığımız zaman (Tokyo, Newyork, Wasington, Paris, Londra ve İstanbul gibi) bu kentlerin ticari, kültürel, turizmsel gibi çok farklı alanlarda merkez olduklarını görürüz. “Küresel kentler büyük, ulusaşırı şirketlerin karagahları olduğu kadar finans, teknoloji ve danışmanlık hizmetlerinin de yoğun olduğu yerlerdir” (Giddens; 2008:944).

Durgun sermayenin kendi ülkesinde yer değiştirmesi; ulaşım ve iletişimin sınır tanımayan ilerlemesiyle boyut değiştirmiştir. Bu değişim sermayenin durgun yapısında kurtulup, dinamik bir yapıya sahip olmasıyla sonuçlanmıştır. Kendi ülkesi içerisinde dolaşan sermaye bu yolla ülkeler arasındaki kentlerde dolaşmaya başlamıştır. Genel anlamda küreselleşme ile özel anlam da ise küresel ekonomiyle birlikte rekabet çok ileri boyuta gelmiştir. “Günümüzde artık kentler güçlerini ülkelerden değil ülkeler güçlerini kentlerden almaktadırlar” (Pustu, 2006:146). Bu da ülkelerden ön planda olan, kentlerin ülkelerini temsil eder konuma gelmesini

sağlamıştır. Küreselleşme sürecinde özellikle küresel kentler, ticaretin sağladığı avantajla öne çıkmaya ve uluslararası alanda devletlerinden daha çok anılmaya başlamıştır. Bazen farklılıklar vurgulansa da kent dokusunda, kentler giderek birbirine benzemekte, mimaride de çok katlı yapılar, plazalar ve konferans salonları ön planda tutularak, dünyayı yönlendirebilecek kentler arasına girmeye çalışılmaktadır. “Bu yapısal ve yönetsel evrimde küreselleşmenin doğrudan etkisi olduğu açıktır. Çünkü küreselleşme bir yandan dünyayı küçültürken diğer yandan paradoksal biçimde parçalanmakta olan farklılıkları vurgulamış ve yerel kültürlerin çeşitliliğini ortaya çıkarmış, hatta yereller ya da kentler arasındaki rekabeti de kamçulamıştır” (Çamdereli ve diğer., 2006:236). Amaçlanan ise küresel sermayeyi çekebilmek ve bu kent havzası içine hapsedebilmektedir. Böylece de kendi ülkesinin adından daha fazla adı geçen kentler gün geçtikçe zenginleşecek ve zenginleştikçe de daha fazla sermayeyi çekecek, bu haliyle de dünya genelinde söz sahibi olacaktır. Küresel kentler; artı ürünlerin işlenip geldiği yerlerdir, diğer kentler de küresel olan bu kentleri beslerler; bu da küresel kentlerin bu durumda kazanmasını, diğer kentlerin de bu kazanımlara yardımcı olmasını sağlar. “Dolayısı ile günümüz dünya ekonomik ve siyasal sistemini yönlendiren temel birimler kentlerdir. Dünyanın belli başlı kentlerinde alınan kararlar, tüm dünyayı etkilemektedir” (Pustu, 2006:148).

“Küresel ilişkilerin gündeme geldiği yeni dünya düzeninde kalkınmanın yeni düğüm noktaları dünya ile eklemlenmeyi başarabilen yeni sanayi odakları olmuştur” (Eraydın, 2003:37). Bu odaklar küresel kentlerdir. II. Dünya savaşından sonra üretimin ulusal sınırlarının dışına çıkması hız kazanmıştır; bu da üretimin ülke dışı kentlere de taşınmasını sağlamıştır. Teknolojik gelişmelerin zaman-mekan sınırını yok etmesi dünyayı küçülmüş ve tam da Giddens’in bahsettiği gibi dünyayı “küresel köye”e dönüştürmüştür.

Tarihin her döneminde ve her alanda güçlü güçsüze hükmeder. Emperyalist süreçte de pazar haline getirilen kentler adeta sermayenin yarıştığı, tüketimin had safhaya geldiği mekanlar olmuştur. “Günümüzde uluslar arası sermayeye ihtiyaç duyduğu türde hizmetleri sürdürebilen kentler dünya kenti olarak adlandırılmakta ve bu kentler uluslar arası sermayenin desteği ile hızla yükselmekte, bu sürecin dışında kalan kentler de dışlanmaktadır. Bu kentler hızla taşra konumuna itilmektedir” (Pustu, 2006:147). Dünya ekonomisini ilgilendiren kentler; metropol kentlerdir. Bu

kentlerin hava yolları ağı oldukça geniş, nüfusu oldukça fazla, uluslararası ismini duyurmuş, ulaşım ağı oldukça çeşitli, önemli kuruluşlara ev sahipliği yapan, hızlı iletişim ağına sahip yerlerdir.

Arz edilen ürünler artık tüketilmek için daha çekici hale getirilmek istenmekte; alıcılara “farklı” olarak sunulmaktadır. “Küreselleşme sürecinde bir yandan; dünyadaki kentsel mekanlar ve kent yaşantısı giderek aynılaştırken diğer yandan da dünya kentleri yarışında yerel kimliklerin önemi vurgulanmaktadır. Bu ise; doğal ve tarihi-kültürel değerlerin korunması gereğinin dünya kentleri için de önemini göstermektedir” (Kiper, 2004a:117). Küresel ekonomiyle her türlü metanın ve metalaştırılmışların ulaşımdaki kolaylığı sayesinde dünya üzerinde hareketleri kolaylaşmıştır. Küresel kentler genel anlamda; sermayenin dolaştığı ve durak noktası olduğu yerlerdir. Bu kentler küreselleşme süreciyle şekil değiştirmiş, popüler kentler olma yoluna girmiştir. Kentlerin küreselleşme ile gelişmesi, değişmesi ve dünya çapında adından söz ettirmesi mümkün olmuştur. Bu kentler de “küresel kent” unvanını almışlar ve küresel ekonomi için önemli merkezler olmuşlardır.

Küreselleşme süreci ile mekanın ve zamanın öneminin yitirilmesi, iletişim ağının da yardımıyla kentler arasındaki ilişkileri yoğunlaştırmıştır. “Oluşan yeni ilişkiler devletler ötesinde güç ilişkilerini ortaya çıkarırken, ekonomik ilişkilerin odağına yerleşen metropoller küresel kent olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Eraydın, 2003:37). Bu küresel kentlerde iletişim ağı oldukça yoğundur; fakat buna rağmen bu kentlerde iletişim oldukça zayıftır. “Modern kent yaşamının ayrıksı özelliklerinden biri de yabancılar arasındaki etkileşimlerin frekansıdır. Aynı mahallede yada apartmanda yaşayan birçok insan bile birbirini tanımaz” (Giddens; 2008:944). Bu süreç kentte yaşayan insanların davranışlarını ve ilişkilerini de değiştirmiştir. Zayıf olan iletişim, yüz yüze ve resmi olmayan iletişimdir. Küreselleşme insanlara sınır tanımadan bir iletişim ağı sunar; fakat bu iletişim “yan-yanalık” durumunu önemsizleştirir. Küresel kentler büyüklüklerine bağlı olarak bireyler arası ilişkileri de zayıflatmıştır. İnsanlara yan yana olmadan da “sanal” olarak iletişime geçme fırsatı insanları birbirinden uzaklaştırmıştır.

4. KENTLERDE SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM

İçinde doğup, büyüdüğümüz, yaşadığımız dış çevre bize şekil veren en önemli unsurlardandır. İnsanlar kimliklerini doğdukları ve yaşamlarını devam ettirdikleri ortamlarda şekillendirirler. İnsanları köylü, kentli, Avrupalı, Batılı ya da Doğulu olarak tanımlarken kullanılan esas kıstas kimliktir. Yine bu kimlikler insanların davranış kalıplarından, etnik kökenlerine kadar hemen hemen her şeyi kapsar. İnsanların davranışlarına bakarak yine onları kimlikleştirecek kategorize ederiz; kimlik, tanımlamanın gereğidir.

İnsanlar isteyerek ya da istemeyerek (zorla) kültürlerini, kendilerini ve sonuç olarak yaşam tarzlarını değiştirirler. Bu değişim eğer zorla ve birden olursa toplumda bazı sıkıntılar ortaya çıkar. Ör; Fransız Devrimi ani bir değişimdir ve toplumda bir takım sorunlara neden olmuştur. Bu nedenle değişimin, her zaman olumlu sonuçlar doğurması beklenemez, bir anlamda değişim her zaman arzulananı vermez. “Sosyal değişim toplumların beklentileri açısından olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurabilir” (Kaya, 2005:62). Sosyal değişim de bir risktir bu anlamda; çünkü sosyal değişimlerin olumsuzlukla sonuçlanması halinde toplumda oldukça fazla olumsuz etki görülür. “Bir milletin örf, adet ve geleneklerini bir günde değiştirmeye kalkışmak, bu örf ve adetlerin gelişmesine ve geleneklerin teşekkül edip yerleşmesine hükmeden içtimai temel kanunları bilmemeye bir delildir” (Halim, 1919:89). Zorunlu değişimler için söylenen bu sözler, sanayileşmeye uygulandığında somut bir analiz çıkar. Sanayileşmeyle birlikte yaşanan sosyal sorunlar bu sözleri haklı çıkartır. Farklılaşma değişime neden olur, değişen sisteme uyum sağlaması açısından yeni değerlere ihtiyaç vardır. Bu nedenle de değişen kurumlara ya da sisteme eşlik edecek yeni değişimler beklenir. İnsanların kültürü değiştiği için yaşamları da değişmiştir. Sosyal değişim, bir süreci temsil eden olgudur; toplumda ilerlemeye neden olacağı gibi gerilemeye de neden olabilir.

Bireyler yaşadıkları topluma göre hareket ederler. Bu davranışları da eğer toplum normlarına uyuyorsa o toplum için meşru yapı arz eder. Anormal davranışlar dahi kültürel ve toplumsal yapı içerisinde tanımlanır. Öyle ki; toplumdan topluma değişen kültürel yapı; toplumların öz benliklerini, milli kimliklerini korumalarını sağlar. “Kültürler ve kültürel kimlikler, bir kuşaktan diğerine sürekli olarak aktarılan

yazılar ya da hareketsiz kategoriler olarak değil, sürekli değişime ve revizyona maruz kalan dinamik, çok-yüzeyli yapılar olarak anlaşılmalıdır” (Vatandaş, 2004:33).

“Kültürü maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayıran Ogburn’a göre, maddi kültürde meydana gelen değişimler manevi kültürdeki değişimlerden daha hızlı gerçekleşmektedir” (Kaya, 2005:35). İnsanlar teknolojilerini ya da araçlarını, yaşam tarzlarına oranla daha çabuk değiştirebilirler; ancak yaşam biçimlerini o denli hızlı değiştiremeyebilirler.

Kültür şüphesiz sabit değildir, daimi bir değişme halindedir. Eski bazı kıymetlerin, şekil ve tarzların, kaidelerin, ortadan kalktığı, yerlerine yenilerin geçtiği bir gerçektir. Bu değişimler ya aynı kültüre mensup yeni keşf ve icadları sayesinde meydana gelir veya dışarıdan ithal edilen yabancı kültür unsurları neticesinde vukua gelir (Turhan, 1980:409).

Değişken bir yapı arz eden; “kültür, insanın bulunduğu her yerde vardır, çünkü insan yapısıdır, insanın inşa ettiği bir dünyadır. İnsan dünyası demek olan kültür dünyası A’dan Z’ye insan tarafından yaratılmıştır. Kültür süreklidir, dayanıklıdır. Bireysel insan ise kültüre gelir, kültürde yaşar ve sonrada gider bireyler gelir-gider, ama kültür kalır” (Vatandaş, 2004:32-33).

Kültür, toplumsal bir varlık olan insanı çevreler. İnsan kültürden ve kültüründen soyutlanamaz. Bir bakıma kültür, toplumsallaşma süreciyle edinilen yaşam biçimidir. Kültürleşme süreciyle milli kültür, milli kültür dışındaki kültürlerden yeni değerler alarak değişime uğrar. Kültür, devamlılığı olan bir olgudur, değişime uğrasa da geçmişten geleceğe süreklilik arz eder. “İnsan kültürün yalnız yapıcı değil, aynı zamanda yaratıcı bir şekilde değiştiricisidir” (Kaya, 2005:87-88). Birey olarak da toplum olarak da alındığında kültürden soyut insan düşünülemez. İnsanlar belli toplumlar içinde doğar gelişir ve büyür. Bu süre içerisinde de toplumun temel beğenilerini, temel kabullerini, normlarını ve bakış açılarını kısmen içselleştirirler. Sosyalleşme sürecinde toplumdaki genel kabulleri içselleştiren birey; toplumdan bağımsız düşünülemez. Tıpkı bir bütünün parçası gibi insan da toplumun bir parçası olarak, yaşadığı toplumun dilini, yaşayış biçimini, kurallarını yansıtır. Kültür değişme gösterir, statik bir yapıya sahip değildir; en kapalı toplumların kültürleri bile dinamik, değişken bir yapı arz eder. “Bir kültürde görülen en şumullü ve esaslı değişmelerse, cemiyetin başka bir kültür veya medeniyetle

karşılaşıp, ona intisap veya ona ait bir çok unsurlar ictibas etmek istediği zaman meydana gelmektedir” (Turhan, 1980:278).

Örneğin, kültürleşme denilen süreçte var olan kültür değerleri yeni ile etkileşime girerek değişme ve gelişme gösterir. Kültürleşme süreciyle birden fazla kültür karşılıklı etkileşime girer. Bu etkileşim sonucu bir sentez oluşur, bu sentez kültür alışverişi sayesinde oluşturulur. “Günümüzde karşı karşıya bulunduğumuz sorun bir yandan ulusal kültürün kendi toplumuna ve insanlığa yapmış olan katkıyı vurgulamak, öte yandan yeni kültürel ilham kaynaklarına kapıyı açık bulundurmaktadır” (Abadan- Unat, 1984:70). Var olan kültür öğelerinin zaman içerisinde ortadan kalkmasıyla (kaldırılmasıyla) ya da yerine daha farklı unsurların gelmesiyle (getirilmesiyle) yaşanan değişiklikler de “kültürel değişime” yol açar.

İnsanlar kültürlenme yoluyla içinde buldukları toplumun kültürünü benimserler. Kültüre katıldıkları bu süreci insanlar toplumsallaşma süreciyle edinirler. Kültür, toplumsal kişiliğin doğuş ve gelişmesinde etkilidir. Birey sahip olduğu kültürü sayesinde “aynı” ya da “farklı” davranır. Davranışlarını biçimlendiren tek etmen olmasa da bireyin davranışlarında çok önemli etkileri vardır, sahip olduğu kültürün. Bireyin “farklı” davranışlarını bulunduğu kültüre bakarak anlamlandırabiliriz. Bir toplumu diğer toplumlardan ayıran en önemli öğedir “kültür”.

Gerçekliği olan her varlığın, kimliği de vardır. Kimlik, farklılık arz eden bir kavramdır. Her kimlik aynı zamanda farklılığı da barındırır içinde. Tıpkı insanların olduğu gibi toplumların da kimlikleri vardır. Her toplumun kendi kimliği, kendini diğer kimliklerden ayırır, soyutlar. Türk kimliğini diğer toplumların kimliğinden ayıran da bu farklılıklardır. Toplumların “öteki” veya “öteki olmayan” yani “aynı” nitelmesi bu farklılıklara, yani kimliklere dayanılarak yapılır. “Kendi memleketinin kültürünü, medeniyetini, irfanını inkar eden veya hakir gören milliyetini kaybeder” (Halim, 1919:109). Kimlik bir anlamda kültürdür, her toplumun kimliği kendi benliğidir; yani kültürüdür. Kültür de insanlığın yapıp ettikleri olduğuna göre, toplumların inşa sürecinden bu yana getirdikleri her şey kimliklerinin bir parçasıdır. Kültür, insanlık tarihinin mirasıdır. Geleceğin şekillenmesinde kültür etkili olur.

Bir ferdi, cemiyetine bağlayan en kuvvetli bağ hiç şüphesiz kendi kültürüdür. Kültür ise bilindiği gibi bir cemiyetin maddi ve manevi kıymetlerinin bütününden meydana

gelmiş dinamik bir terkiptir. Hiç şüphesiz bu terkinin en mühim ve en kuvvetli unsurları din, dil, tarih şuuru, örf ve adetleri, gelenekleridir. Bunlar ferdin yetişmesi, mensup olduğu cemiyete bağlanması bakımından en tesirli faktörlerdir (Turhan, 1980:552-553).

Birey yaşadığı toplumda bir kimlik kazanmaktadır; bireysel kimliğin dışında, toplumsal kimlik de edinmektedir. Sosyalizasyon süreci ile edindiği kültürü, kimliği ile birey toplumda yer bulmaktadır. Kültürü sayesinde birey maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamakta ve tatmin olmaktadır. Birçok düşünür kültür ile medeniyeti aynı anlamda kullanmıştır. Medeniyetler; kültürlerin görünen yüzüdür. Bilindiği gibi; küreselleşme süreci en etkili yönlerini kültür üzerinde göstermektedir. “Sermayenin ve ticaretin serbest dolaşımı, bilgi ve bilgi teknolojilerinin gelişiminin üretmiş olduğu bilgi toplumu anlayışı ve küresel bütünleşmenin öngördüğü standart ve normların evrensel değer olarak kabulü, kent anlayışını ve kentsel doku içinde insan ilişkilerini yapılandırmaktadır” (Tatlıdil, 2009:320). Hayat tarzlarının insanların ve sonunda toplumların aynılaştırma eğilimini sağladığı; küreselleşmenin dönüştürücü etkisini gösterir. Küreselleşmenin milli kültürleri törpüleyerek; tek biçim kültür dünyaya çalıştığı söylenmektedir. Farklı ülkelerin kültürleri törpülenerek, tek bir dünya kültürünün benimsenmesi sağlanacaktır. Fakat bu durum hangi kültürün benimseneceği sorusunu akıllara getirmektedir.

Küreselleşmeye iyi niyetli bakanlar her ülkenin kültüründen bir şeyler katarak küresel kültürün oluşacağını savunurken; kimi düşünürler ise Batı ve özellikle Amerika kaynaklı kültürün benimseneceği üzerinde durmaktadır. Kültür ve küreselleşme alanları aynı anda düşünüldüğünde; küreselleşmenin kültür üzerindeki etkileri akla gelmektedir. Küreselleşme kültür üzerinde de etkilerini göstermiştir. Kültürün homojenleşmesi veya homojenleşmeye doğru ilerlemesi bu sürecin temel özelliğidir. “Tüm heterojen kültürler dünyayı kaplayan tek hakim kültürün içinde erimektedir.” (Aslanoğlu, 1998: 160). Aslanoğlu bu öngörüsünde bulunurken küreselleşmeye ve küresel kültüre atıfta bulunmaktadır. Heterojen içinde farklılığı barındıran bir kavramdır. Heterojen kültürlerin ve dolayısıyla kimliklerin tek hakim kültür içinde homojenleşmesi “aynılığın” ve “farklılığın” yumuşamasına neden olacaktır. “Gelişen ulaşım ve iletişim olanakları sonucu toplumlar arasındaki uzaklık da giderek küçülmektedir. Bu hem coğrafik hem de kültürel farklılıkların azalması ya da ortadan kalkması anlamında yaşanmaktadır” (Kiper, 2004a:74).

Küreselleşme süreci hemen hemen her alanı etkilemektedir ve en önemli etki alanlarında biri de kültürdür. Küreselleşmeyi “küresel türdeşleştirme” (Taylan-Arkan, 2008:88) yapacağı iddiası kültürün törpülenip homojen bir yapıya indirgeneceği anlayışına dayanır. McLuhan’ın “global köy” diye adlandırdığı bu süreç en çok da kültürde kendini hissettirmekte ve gitgide kültürel yapıda “sentez”, “türdeşleştirme” oluşturmaktadır. “Türdeşleştirme tamamen özümseyici değil, farklılıkları kapsayan bir çerçeve içinde gelişir” (Taylan ve Arkan, 2008:89).

Değişim, kaçınılmaz ve hayatın her alanında olan bir süreçtir, sosyal değişim her alandaki değişimlerin de nedenidir. Değişimin hayatın her alanına yansımalarının bir sonucu olarak kentler de değişimden payını almıştır. “Bir toplumda sosyal değişimin ortaya çıkması, insan unsurunun doğal çevreyi ve teknolojiyi kullanabilmesine bağlıdır” (Kaya, 2005:78). II. Dünya Savaşından sonra sanayileşmiş ülkelerde yaşanan değişimlerin birçoğu; teknolojik ve ekonomik değişimlerdir. Dünya genelinde yankılanan teknolojik gelişmeler, kentleri ve kentteki insanları oldukça fazla etkilemiştir.

Giddens (2000), teknolojik gelişmeyle birlikte küreselleşme sürecinin etkilerinin de farklılaştığını belirtir. Örnek olarak da, ilk ticari uydunun 1969 yılında uzaya fırlatıldığını, bugün ise dünyanın değişik bölgelerine bilgi taşıyarak hizmet veren iki yüzden fazla uydu bulunduğunu söylemiştir. Çok uluslu şirketlerin kültürel gelişme ve iletişimin yaygınlaşmasındaki rolünün azımsamayan Abadan-Unat (1980:69), bunun yanı sıra yabancılaşmayı da sağladıklarını savunmuştur. “Yabancılaşma, kapitalist sisteme damgasını vuran bir olgudur ve sadece emeğin yabancılaşması olmakla sınırlı değildir. Bu süreç, tüm toplumsal ilişkileri ve insan bilincini gerçek hedeflerinden saptırarak, soyut ilişkilerin topluma egemen olmasının yolunu açmıştır” (Gültekin, 2007:89).

Tarım ile birlikte (zaman bakımından hemen peşinden gelmese bile; dönemin şartları neticesinde ve gelişmelerin uzun yıllar alması nedeniyle aynı zaman içerisinde değerlendirilen) yerleşik yaşama geçiş, uygarlığın temellerini hazırlaması bakımından oldukça önemlidir. İnsanlık yerleşik yaşama geçtikten sonra kalıcı ürünler bırakmaya başlamış, böylece insanlık uygarlığın temellerini atmıştır. Yerleşik yaşama geçiş kentlerin kurulmasının sağlanmasının ilk adımıdır.

Sanayi devrimi 18. yüzyıl İngiltere'sinde ortaya çıkmış ve 19. yüzyılda diğer Avrupa ülkeleri ile Kuzey Amerika'ya doğru yayılmıştır. 1763 yılında İskoçyalı James Watt'ın buharlı makineyi bulmasıyla birlikte sanayileşmenin temelleri atılmaya başlanmıştır. “15. yüzyıldan başlayarak ticaretin gelişmesi, daha sonra merkantalist ekonomi politikası ve denizaşırı ülkelerde ilişkilerin gelişmesi, yeni üretim teknikleri ve bilimsel bilginin ilerlemesi, endüstri devrimini doğurmuştur” (Güçlü, 2002:2). Tüm bu yapılan yeniliklerin peşi sıra üretim artmış, ticaret gelişmiş ve “az zamanda çok işler” görülmüştür. “Sanayi devrimi ile bir seri teknolojik yeniliğin üretim alanında kullanılması, ekonomik, sosyal, politik ve kültürel alanlara yansımaları da kapsayan bir süreç olarak gerçekleşti” (Adıgüzel, 2001:20). Makineleşme ve sanayileşme ile birlikte aynı alandan çok daha fazla gelir elde edilmiştir. Bu elde edilen gelir de bireyi olduğu gibi kenti de etkilemiştir. Ekonomi bir kurumdur, toplumun devam etmesini sağlayan kurumlardan biridir. Bu kurumda yaşanan değişim diğer kurumları da etkiler.

Küreselleşme süreciyle hız kazanan kentteki değişim, kentin sadece biçimsel özelliklerini değiştirmekle kalmadı; insanları ve insanlar arasındaki iletişimi, etkileşimi de değiştirdi. “Küreselleşen şehirler piyasa mantığına uygun biçimde yeniden düzenlenirken mahallelerini de piyasaya uygun kimliklere büründürüyor. Piyasa kendi disiplininin yasalarını insanlara dayatarak, günlük yaşama hakim oluyor” (Alada, 2007:31).

90'lı yıllarda Alman kökenli Metro, Fransız kökenli Carefour gibi çok uluslu şirketlerin yanısıra, Tansaş gibi yerel şirketler de bu pazara girmiştir. Bu gross - market zincirlerinde satıcı ile müşterinin yüz yüze ilişkileri giderek yok olmakta, gereksinime odaklı alışveriş unutturularak, göze hitap eden pek çok tüketim malı da gereksinim dışı alınabilmektedir. Müşteri tümüyle tüketime yönlendirilmektedir. Kaldı ki; insanlar artık internet üzerinden evlerinden de bu mağazalardan alışveriş edebilmektedir. Bu süreçte, insanların yüz yüze ilişkileri kaybolmakta ve bireyler giderek yalnızlaştırılmaktadır. Toplumsal ilişkilerin zayıflayarak bireylerin yalnızlaştırıldığı bu gidişte, televizyon izleme ya da internette gezinme bağımlılığı artmaktadır (Kiper, 2004a:190-191).

Son yıllarda ivme kazanan kentsel değişim, kentlerin kültürel yapısını da etkiledi. Mal ve hizmetlerin sınır tanımadan dolaşımı beraberinde farklı kültürleri buluşturmuştur. Küresel sürecin getirisi olarak, dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olay ya da gelişme artık tüm insanlığı ilgilendirmektedir. 1980'lerden sonra uydu yayıncılığının gelişmesiyle, dünyanın her tarafı birbirinden haberdar

olmuş, “kendi” ile “öteki” etkileşim haline girmiştir. Farklı kültürlerin buluşumu da birçok kültürel süreci ortaya çıkarmıştır. “Tüm toplumlara empoze edilen ‘aynı tarz’ yaşam biçimi ile kent yaşantısı da giderek birbirine benzer hale gelmektedir. Özellikle tüketim kültürünün desteklendiği bu süreçte” (Kiper, 2004a:82) giderek kentler ve kentliler arasındaki farklar kalkmaktadır. Kimlik için önemli kavramlar olan ”aynılık” ve “farklılık” veya “ötekilik” algılaması küresel kültür ile belirsizleşmektedir, ulusal kimlikler kendi kültürel çizgilerini bu kavramlara göre yapmaktadırlar; küresel kültürün önünde olması gereken aynılık varken, ötekilik belirsizleşmiştir.

Bu süreçte geleneksel olanın yerini, popüler olan almıştır. Artık alış-veriş merkezleri ile tüketime odaklı yeni mekanlar kurgulanmıştır. Bakkalın yerini hiper-marketler almıştır; bunun yanı sıra gelişen teknoloji sayesinde artık insanlar evlerinden alışveriş yapabilir duruma gelmiştir. Bilgi teknolojisindeki gelişmeye kayıtsız kalmayan kentli, artık alışverişini de sanal dünyadan yapmakta, telefonla veya mail yolu ile işlerini halletmekte ve daha az insanla, daha az nitelikte iletişime geçmektedir. “Teknolojik gelişmeye bağlı olarak dünyanın herhangi bir noktasındaki olaydan anında haberdar olup, aradaki uzaklık farkına rağmen dünyanın öbür ucundaki kişilerle neredeyse anında iletişim kurabilme şansına sahip olabilen kent insanı, hemen yanındaki diğer kişilerle iletişim kuramamakta, kurmamaktadır” (Karakurt, 2006:18-19). Kentsel yaşamdaki kültürel değişime oldukça etkili vurgu yapan küreselleşme, insanların hayat tarzlarını değiştirdiği gibi, sosyal ilişkilerinin niteliğini de değiştirmiştir. “Kentsel yaşam biçiminin belirgin nitelikleri olarak çoğunlukla, toplumbilimsel olarak, birincil ilişkilerin yerini ikincil ilişkilerin alması, akrabalık bağlarının zayıflaması, ailenin toplumsal açıdan öneminin zayıflaması, komşuluğun kaybolmaya başlaması ve toplumsal dayanışmanın geleneksel temelini zayıflaması gösterilmektedir”(Wirth, 2002:101). Kentsel yaşamdaki bu “soğuk” ilişkilere küreselleşme de derinden vurgu yapmış ve bir yandan “aynı” yaşam biçimini oluştururken, diğer yandan da “farklı”lıkları ön plana çıkarmıştır. “Tek tipleşme” yaygın olarak dünyada görülürken, farklılıklar da henüz tam anlamıyla yitirilmiş değildir.

Üst üste binen yapılar kendini “modern” olarak göstermekte modern insan olan günümüz kentli insanını da kendine çekmektedir. Tüketime özendirilen imajlar ve

yapılar kentli insanı günlük işlerinin bir parçası olmakta, kentli birey prestij göstergesi olan alışverişini ve dolayısıyla tüketimini gerçekleştirmektedir. Küresel ölçekte alışveriş veya tüketim mallarının tanıtımı, reklamı gibi pazarlama stratejileri hedefine varmakta ve bireyleri tüketime çağırmaktadır. “Tüketim toplumu aynı zamanda tüketimin öğrenilmesi toplumu, tüketime toplumsal bir biçimde alıştırılma toplumdur; yani yeni üretim güçlerinin ortaya çıkmasıyla ve yüksek verimlilik taşıyan ekonomik bir sistemin tekelci yeniden yapılanmasıyla orantılı yeni ve özgül bir toplumsallaşma tarzı” (Baudrillard, 2008:95). Tüketilen her ürün, yeni tüketilecek ürünlere bir kapı açmakta, tüketimi zorunlu hale dönüştürmektedir. Tüketim, yeni bir toplum yaratmıştır kendine: Tüketim toplumu. Bu toplum, yeni bireylerine tüketim kültürünü “sosyalleşme” yoluyla kazandırır.

Kentlerdeki değişim sadece kentlinin davranışlarında yaşanmamıştır; aynı zamanda kentin fiziki yapısında da değişimler olmuştur. Çok katlı yapılaşmalar, kentin fiziksel yapısındaki değişimlerin en belirgin özelliklerindedir. Kentin söz konusu süreçten etkilenerek, kentsel imajlarında yeni yapılanmalara yer verdiğini görmekteyiz.

4.1. KENTİN FİZİKSEL YAPISININ DEĞİŞİMİ

Genel anlamda değişim, var olan yapının farklılaşmasını ifade eden bir terimdir. “Her toplumda sosyal organizasyonun statik karakteri örfler, adetler ve kanunlar vasıtasıyla oluşmuş ve az çok sabit bir karakter kazanmış olmasına rağmen, sosyal hayat dinamiktir ve değişme bu dinamizmin doğal bir sonucudur” (Kaya, 2005:58). Toplumsal alanda yaşanan değişim de, toplumun davranışlarından, toplumsal ilişkilerine, üretim biçimlerinden, tükettikleri nesnelere kadar değişimi anlatır; tüm bunlar da kültürel değişimi ve beraberinde kentsel değişimi de sağlar.

Değişim görüldüğü gibi tek boyutlu bir olgu değildir. Değişim tek boyutta yaşanmaz ve sınırlı kalmaz; etkilemeye başladığı her şeyi ve çevresindekileri de değiştirir, dönüştürür. Bu değişimlerden nasibini alan mekanlardan en önemlisi kentlerdir. “Şehirler zamana meydan okumak için kurulurlar ama çoğu yok olmuş, ayakta kalanların ise hiçbiri ilk kuruldukları gibi kalmamıştır” (Reader, 2007:87).

Küreselleşme, tek tipleştirme olarak kendini, kentlerin fiziki yapısında da göstermeye başlamıştır. Kentler, giderek fiziksel olarak da birbirine benzemektedir. “...küreselleşme sürecinde, yeryüzündeki kentlerin pek çoğunda gözlenen bu değişim/dönüşümler, kentsel mekandaki yansımaları ile kentleri birbirine benzer hale getirmektedir” (Kiper, 2007:81).

Kentlerin yapılarında artık aynı tarz mimari kullanılmaya başlamıştır. Bu seçeneğin oluşmasında küresel kentlerin gelmiş olduğu konum önemlidir. “Kentler sermayenin gelmesi için çekim ortamı yaratmak zorundadır” (Aslanoğlu, 1998:113). Kentler arasında giderek oluşmaya başlayan mali eşitsizlik, kentin yapımında benzerliklere gidilerek ortadan kalkacağı düşünülmektedir. “Aynı tarz yapı teknolojisi ve malzemeleri kullanılarak benzer mimari üslupla yapılan çok katlı yapıların yaygınlaşması ile kentler giderek birbirine benzeşmektedir... farklı coğrafyalardaki kent parçaları giderek birbirlerine benzemesi süreci yaşanmaktadır. Kentler bir örnekleşmektedir” (Kiper, 2004:17). Bir örnekleşen bu kentler, küresel sermayeden pay almak adına, küresel kentleri takip etmekte, yapılarında dahi bu kentlerin izini sürmektedir. Kentler ne kadar küresel kentlere benzerse o kadar küresel sermayeyi çekebileceklerdir, bu anlayış etrafında, “uluslar arası ekonomik faaliyetlerin çekilebilmesi için gerekli altyapı, iş merkezleri, havaalanları, iletişim ağlarının kurulması gerekmektedir” (Aslanoğlu, 1998:114).

Bu dönemde, oluşan yapılanmalar, kültürü de yönlendirir. Çok katlı alışveriş merkezlerinin, popüler kültürün markalarının, reklamların v.b. artması ve kentlerde bunların kolay ulaşılabilirliği sayesinde; insanların tercihleri hatta yaşam biçimleri de yönlendirilmektedir. Tek tip kültür bağlamında birbiriyle ilişkili yapılanmalar ortaya çıkmakta ve bu yapılanmalar da birbirleri ile ilişki içerisinde olarak etkileyişimi, değişimi sağlamaktadır. “Artık alışveriş merkezleri, dizüstü bilgisayarlar, internet, televizyon, DVD, sinema, grosmarketler, paketlenmiş malzemeler, fast-food zincirleri, havaalanları, uçaklar, otel zincirleri, hızlı raylı sistemler, konforlu arabalar ve benzin tüketimi güncel yaşamın standardı haline gelmiştir. Bu çerçevede değişen kültür yeni tür bir kültürü, küresel kültürü, oluşturmaktadır” (Toksöz v.d., 2009:14).

Kentlerde küresel içerikleri olduğu kadar kültürel içerikleri de barındıran yapılar görürüz artık. “Artık batı kentlerinin tümünde İtalyan, Çin, Hint mutfaklarını,

tüm kentlerdeki pazarlarda ve alışveriş merkezlerinde Amerikan ve Avrupalı firmaların ürünlerini bulmak; büyük moda ikonlarının tasarımlarına rastlamak mümkündür” (Toksöz v.d., 2009:13). Mcdonalds, Burger King, Benetton, Lewis gibi ürünler aynı zamanda kültürel ürünlerdir. Bu ürünlerin kentlerde yapısal olarak kendini göstermesi aynı zamanda, küresel kültürü de yaygınlaştırmaktadır. Bu durum günümüzde Batı kentleriyle sınırlı kalmamış, her ülkenin kentlerinde hemen hemen görülmeye başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK KENTLERİ

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE TÜRK KENTLERİ

Dünya giderek kentli olmakta ve Türkiye kentleri de buna dahil olmaktadır. Bugün kentlerimiz, küreselleşme süreci ile birlikte, mekansal, ekonomik, siyasal ve sosyal olarak kökten bir değişim sürecine girmiştir. Dünyanın tekliği, yavaş yavaş her alana yayılmaya başlamıştır. “Tek kültür”, “tek dil”, “tek kent” gibi kavramları öne çıkartan küreselleşme hemen hemen hayatın her alanını etkilemektedir. Küresel sermaye, kentlerimizi yeni biçimleri ile yapısını değiştirmekle kalmamış, eşitsizliğin mekanları olarak da tanımlanmasını sağlamıştır. Küreselleşme süreci “kentlerin gelişimini belirleyen dinamikler açısından da bir dizi değişikliğe yol açmıştır. Küresel dünya için vazgeçilmez olan uluslar arası mal, hizmet ve sermaye hareketliliğinde kontrol ve komuta merkezlerini barındıran, uluslar arası sermayenin dünya çapında dolaşımına yön veren kentler ön plana çıkmıştır” (Pustu, 2006:147).

Kentler küreselleşmenin etkilerini taşıyan mekanlardır. “Coğrafi bakış açısıyla, küresel kent-bölgeler yoğunlaşırken birbirine karmaşık yollardan bağlanan sermaye, işgücü, ve sosyal yaşam, yoğun bir şekilde kutuplaşıp kümelenerek çok uzaklara yayılmış ulus-ötesi ilişkileri oluşturur” (Scott, 2004:27). Kentler, uluslar arası ilişkilerin yaşandığı karmaşık yapıları mekanlardır. Kentleri bu süreç sanayi kentinin haricinde, sermaye kentlerine dönüştürmüştür. Kentlerde sermaye yükselen bir değer olmuştur. Çeşitli kentler, çokuluslu şirketleri ve dolayısıyla sermayeyi çekebilmek için uygun üretim ve istihdam koşullarını, teknolojik altyapı yatırımlarını sağlarlar. Bunu yaparken kentin özgün kimliğini de pazarlık ögesi haline getirirler. Küreselleşme süreci kentlere etki ederken, kimi kentleri yükseltmiş, kimi kentleri ise gerilere çekmiştir. Bu durum da özellikle kentler arasında eşitsizliğe yol açmaktadır. Yarışma ortamındaki bu kentler, yeniden yapılanmaya başlamıştır. “Ekonomik ve

toplumsal yapıyı yeniden şekillendiren değişim süreci, aynı zamanda eşitsiz mekansal gelişim dinamikleri üzerinde de etkili oldu” (Atay, 2004:20).

Kent isimlerinin devlet isimlerinden öne geçmesi ile birlikte; kentler bir rekabet ortamına girmişlerdir. Bu rakip kentler de küresel sermayeden pay alabilmek için, ulusal stratejinin ötesinde kendi stratejilerini yaratmıştır. Bu da bazı durumlarda bazı kentlere daha fazla yatırım yapılmasını, diğer kentlerin ise bu yatırımdan mahrum kalmasını beraberinde getirmiştir. Bu rekabetten harbi olmayan veya bu rekabete katılabilecek gücü bulunmayan kentlere yatırımların azaldığını ve bunun sonucu olarak da bu kentlerdeki insanların göç ettiklerini görürüz. İstanbul göç alan kent iken, Artvin göç veren kenttir.

Tarihsel olarak kapitalizmin varlığı, kapitalist kentlerde toplumsal eşitsizlikleri daha da arttırarak devam ettirmiştir. Küreselleşme süreci de kentsel mekandaki gelir dağılımındaki eşitsizliği daha da arttırıştır. Sermayenin akışkanlığı içerisindeki kentler, bu akışkan sermayenin durak noktası olmak isterler. Kentler, yapıları ve yönetim sistemleri ile bu sermayeyi çekebilme yarışına girmiştir. Kentler günümüzde ileri gelen sektörleriyle anılmaktadır. “Frankfurt, sanayi fuarı”, “Berlin kitap fuarı”, “Milano moda kenti” gibi tanımlamalar kentlerin hangi sektörde öne çıktıklarına vurgu yapmaktadır.

Küreselleşme sürecinden en çok etkilenen ülkelerden biri de Türkiye’dir; fakat “bütün büyük metropoliten alanlar eşit olarak küreselleşme sürecine yakalanmamıştır ve bütün küresel kent-bölgeleri de, basit bir şekilde, mevcut büyük metropoliten alanlar temelinde tanımlanamazlar” (Scott, 2004:27). Küreselleşme süreci Türkiye genelinde de, dünya genelinde de kentleri eşit ölçüde etkilememiş ve değiştirmemiştir. Bazı kentleri diğer kentlerden daha fazla etkilemiş, daha fazla değiştirmiştir.

“Küreselleşmenin ülkemizdeki geçmişi incelendiğinde, bunun son dönemlere ait bir gelişme olmadığı, geçmişte de liberal politikalarla Batıya özenme ve dışa açılma dönemlerinin yaşandığı görülmektedir” (Kiper, 2004a:164). Değişimin merkezi mekanı kentlerdir; küreselleşme de değiştirici bir süreç olarak en çok kentlerde etkilerini göstermiştir. Dünyayı yönlendiren küreselleşme, yaşam mekanlarımızı, mimarimizi, kentlerimizi hızla değiştirmektedir. “Çoğu kentimizde,

artık genellikle Amerika’da yapılanlara benzer biçimde, yeni alışveriş eğlence mekanları inşa edilmektedir. Kente yeni kimlik kazandıran bu tür çok katlı alış-veriş merkezleri toplumsal alışkanlıkları da etkilemektedir” (Kiper,2004: 190).

“Dünyada yaşanan gelişmelere koşut olarak; 1980 sonrası dönem Türkiye’de de küreselleşme politikalarının etkilerinin daha yoğun hissedilmeye başladığı yıllar olmuştur” (Kiper, 2004a:141). Bu yıllardan itibaren, ulus-aşırı şirketler ekonomilerinden aldıkları güçlerle, ülke dışına açılmakta ve var olan geleneksel üretimin yanında var olmakta, hatta bazen de girdikleri ülkelerdeki geleneksel değerlerin yıkılmasına ön ayak olmaktadır. Eskiden “üretim merkezi” unvanına sahip kentler artık “üretim ve tüketim” mekanları unvanına sahiptirler. “Günümüzde üretimin öneminin gittikçe zayıflaması, tüketimin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Tüketim, üretimi ikame eder hale gelmiştir. Modern dönem diye ifade edilen süreçte, üretim ön plandayken; postmodern diye adlandırılan süreçte, tüketim gittikçe ivme kazanmaya başlamıştır” (Özcan, 2007a:263).

“1999 yılında dönemin Cumhurbaşkanı, Süleyman Demirel, ‘Türkiye’de bizler küreselleşmeyi bir tehlike değil, aksine altın bir fırsat olarak görmekteyiz’, ifadesini kullanmıştır” (Kiper, 2004a:164). Dönemin Cumhurbaşkanı’nın altın bir fırsat olarak gördüğü küreselleşme, istenilen hedeflere ulaşıldığında gerçekten bu tanımı hak edecektir; Türkiye’deki dönemsel gelişmelerine baktığımızda, bu süreç henüz altın fırsat olarak yaşanmamaktadır.

Küreselleşmenin, toplumlarda yoksullaşmayı arttırdığı savının en yoğun hissedildiği ülkelerden birisi de ülkemiz olmuştur. 175 ülkenin beşeri gelişmişlik düzeylerinin gösterildiği Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) raporuna göre; 2000-2001 döneminde Türkiye 11 sıra gerileyerek 96. sıraya düşmüş, kişi başına düşen gelir de %15 oranında gerilemiştir (Kiper, 2004a:170-171).

Türkiye’deki kentler giderek milli kimliklerini kaybetmektedir. “19. yy.da gelişen pasajlar, şehir merkezleri ve bölüm mağazalar, 20. yy.da gelişen alışveriş merkezleri, sinemalar, kafeler, konu parkları ve boş zaman mekanları gibi yeni mekanların ortaya çıkması ile kentsel alan estetikleşmektedir. Bu ortamlar, deneyimlerin ve ürünlerin satın alındığı mekanlardır” (Özcan, 2007b:62). Küreselleşme süreciyle, kapitalist bir ekonominin varlığı karşısında ezilmek istemeyen ülkeler kendilerinin olan milli benliklerinden ödün vermiş ve giderek uluslararası yaygınlaşan “küresel kültür”ü benimsemişlerdir. “Bugün küresel

kültürle ilgili yaklaşımları anlamak bir anlamda modernleşme sürecinde hakim olan Batının evrensel olma iddiasındaki değerlerine yönelik yaklaşımları anlamaktır” (Akça, Hülür; 2004:261). Bu kültür Batı’nın yani tarihimizde ne kadar çok (onun gibi olmayı) istemiş olsak da bizden olmayanın kültürüdür. Bu kültür bireylere tüketmeyi vurgulamakta ve alıştırmaktadır. Kitle iletişim araçları ile “imajların egemenliği” (Karakaş, 2006) ortaya çıkmıştır, bir anlamda bu araçlar vasıtasıyla bireyler tüketime itilmekte ve kentlerde de bu tüketimi destekleyecek metalar her daim bulunmaktadır.

Her şey o kadar süslü ve renklidir ki, bireyler tükettikçe mutlu olmaktadır. Bireyler sadece “yeni” olanı tüketmez, eskiyi de yeni ile birlikte tüketir. “Bu biçimde yeni yapı yapımı özendirilmekte, geleneksel dokunun onarılarak kullanımı ihmal edilmektedir. Bu süreçte, kentlerde eski tarihi kent dokular giderek bozulmaktadır” (Kiper, 2004a:192). Kentler yeni ve çok katlı yapılar üretmek adına; tarihi kent dokusunu yıkmakta ve küresel kentlerle yarışabilecek kentler inşa etmektedirler. “Kentler sermayenin gelmesi için çekim ortamı yaratmaktadır”; yalnız bunu yaparken farklılıklarını ve tarihi kimliklerini ön plana çıkarmak yerine tam tersi yönde hareket etmektedirler; dünyada önde gelen kentlerin mimari yapısını benimsemektedirler (Aslanoğlu, 1998:94).

Küresel sermayeyi tutabilme yarışında kentler, bu sermayeyi kendi iç mekanizmalarına hapsedmek isterler. Bu süreç bazı kentlere olumlu vurgu yaparken; bazılarını ise oldukça olumsuz etkilemiştir. “Günümüzde uluslar arası sermayeye ihtiyaç duyduğu türde hizmetleri sunabilen kentler dünya kenti olarak adlandırılmakta ve bu kentler uluslar arası sermayenin desteği ile hızla yükselmekte, bu sürecin dışında kalan kentler de dışlanmaktadır. Bu kentler hızla taşra konumuna itilmektedir” (Pustu, 2006:147). Ör; Artvin, Bayburt gibi kentler bu sermayenin ortak noktası olmak bir yana, kendi iç sermayelerini bile tutamayacak konuma gelmiştir. Kentlerin bu konuma gelmesinde küreselleşme önemli bir etkidir. Bugün New York, Tokyo, Paris, Berlin, Los Angeles ve İstanbul gibi kentler küresel kent olarak değerlendirilmektedir. Bu kentlerin “küresel kent” unvanını almasında küresel sermaye etkili olmuştur. Küresel kent unvanını kazanan İstanbul’un; bu unvanı almasındaki en önemli nedenler ticaret, sanayi, ulaşım, turizm, tarih merkezi kent olmasıdır.

Türkiye kentlerinin gelişim endeksine bakıldığında, İstanbul en önemli paya sahiptir. “1997 verilerine göre, İstanbul’un payı yüzde 37.5, Kocaeli’nin payı yüzde 15.82, Ankara’nın payı yüzde 13.42, İzmir’in payı da yüzde 8.08’dir. Bu dört il, Türkiye genel bütçe vergi gelirlerinin yüzde 75’inden fazlasını sağlamaktadır” (Ataay, 2004:39). Bu dört kent Türkiye’nin en iyi gelirli kentleridir ve Türkiye’nin ekonomisinde büyük payı olan kuruluşlar da bu kentlerde. Dolayısıyla sermaye bu kentlerde yoğunlaşmıştır.

“Küresel kent” algılaması “gelişmiş kent” tanımlaması ile aynı anlamda kullanıldığı için; bu küresel kentler nüfusu kendilerine çekerler. Küreselleşme süreci kentleri; kapitalist sermaye biriktirme yarışına sokmaktadır. Kentlerin üretimi ve pazarlanması söz konusudur. Bu yarış içerisinde kentler kendilerini meta gibi pazarlamaktadır. “Kentler büyük sermayenin yatırım stratejilerinin (lüks siteler, gökdelenler, hipermarketler, lüks oteller, alışveriş merkezleri, bankalar vs.) açık izlerini taşımaya başlamıştır” (Atay, 2004:40). Kentlerin yapısındaki bu değişiklik, kentteki insanları da etkilemiştir. Kentteki insanlar küreselleşme sürecinin etkilerine uygun olarak davranmaya, yaşamaya başlamışlardır. “Planlamanın değil, ‘piyasanın gereği’ olarak oluşturulan ve akçalı çıkarlar üzerine oturan proje tercihleri ile şehirler yönlendirilmektedir” (Kiper, 2004a:193). Tam da söylendiği gibi kentler, planlamadan yoksun, piyasanın isteklerine uygun olarak yapılanmakta, bazen bu yapılırken özgün ve tarihi kimlikler hiçe sayılmaktadır. Bugün Türk kentlerine baktığımızda, hemen hemen hepsi ön plana çıkma derdindedir; fakat bu kentlerin hepsi Ankara, İzmir ve İstanbul kadar bu konuda başarılı olamamaktadır. Yüklenen sıfatları karşılayacak yapıda olan bu kentler diğer kentlerin önüne geçmiş, özellikle İstanbul, tüm kentlerin önüne geçmiş ve Türkiye’nin en “rekabetçi” ve tek “küresel kent”i olma unvanına sahip olmuştur.

Bu süreçte kentler ve hatta bölgeler arasındaki ekonomik gelişim düzeyi arasında oldukça farklılıklar, eşitsizlikler oluşmuştur. Türkiye’de yoksulluğun en az yaşandığı bölge %4 ile Ege Bölgesi’dir. Ege Bölgesi’ni %7 ile Marmara Bölgesi, %11 ile Akdeniz, %12 ile İç Anadolu Bölgesi, %19 ile Karadeniz Bölgesi, %24 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi takip ederken %25 ile Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye’nin en yoksul bölgesidir (DPT, 2001:140).

Türk kentleri, küreselleşme sürecinin sunduğu fırsatlardan tam anlamıyla yararlanamamakta, bu süreçte Batı ülkelerinin kentlerinden daha geride kalmaktadır. “...Türk kentlerine hangi açıdan bakılırsa bakılsın modernitenin nimetlerinden batının kentleri kadar yararlanmadıkları ortadadır” (Aslanoğlu, 1998:116). Türk kentleri bu süreçte bütünleşmeye zıt bir süreç olan parçalanmayı yaşamaktadır. Bir yandan Batının ve Amerika'nın kültürünü diğer yanda kendi kültürünü gören kentli, bu iki kültürün arasında sıkışıp kalmakta nereye ait olduğu belli olmayan bir yaşam biçimi benimsemektedir. “Satıcı ile müşterinin yüz yüze ilişkilerinin yok olduğu grosmarket türü alışveriş merkezleri, başlangıçta başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerimizde açılmıştır” (Kiper, 2004a:195). Bu market türleri kentlere bir de gerçek anlamda iletişimin zayıflamasını ve milli kültürel etkileşimin azalmasını sağlamıştır. Bu süreç tüketim toplumuna yaptığı etki ile de bireyin toplumsal yanı olan iletişimi azaltmakta, ilişkileri zayıflatmaktadır. Yine Türk kentlerinde bu süreç “göç” olgusuna da ivme katmaktadır.

Küresel bağlamda adını duyuran kentler kendi ülkesinde de adını aynı oranda duyurmakta, nüfusu buraya çekmektedir. Bugün küresel unvanına sahip İstanbul göç alırken, Hakkari, Samsun, Sivas, Artvin gibi kentler göç vermektedir. Küreselleşme bazı kentlere bazı konularda avantaj sağlarken, diğer kentlere dezavantajını yansıtmakta ve yine kentteki insanların hayatlarını ve kentleri de değiştirmektedir.

Küreselleşmenin öne çıkardığı en önemli kavramlardan biri de “rekabetçi kent” olgusudur. Kentler gittikçe birbirlerine rakip olmakta ve ülkeler de yarışlarını kentleri üzerinden yapmaktadır. Küresel sermayeyi çekebilme yarışında olan ülkeler, ön plana kentlerini çıkarmaktadır. Bugün New-York, Londra, Tokyo, İstanbul gibi kentler ülkelerinin isimlerinin önüne geçmiş, ülkelerini dünyada temsil eder duruma gelmişlerdir.

1.1. REKABETÇİ KENT

Küreselleşme süreci kentlerin önemini arttırmış, ulus-devletin önüne geçmesini kolaylaştırdığı gibi “küresel kent”lerin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Kentler, uzun zamandır birbirleriyle yarışmakta ve öne çıkarak küresel sermayeyi çekebilme yarışına girmektedir; bu yarışta kentlerin rakip olmasını sağlamaktadır.

Günümüzde artık küresel rekabet yarışında kentler ve ülkeler yerlerini görebilmekte, eksikliklerini giderme imkanına sahip olmaktadır. “Günümüzde, uluslararası ölçekte ekonomik bölgelerin rekabet güçlerinin belirlenmesi ve bölgelerarası bir sıralama oluşturulması için farklı kurumlar tarafından, endeks çalışmaları yapılmaktadır. Örneğin, Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum- WEF) tarafından her yıl ülkeler düzeyinde Küresel Rekabetçilik Endeksi (Global Competitiveness Index, GCI) yayımlanmaktadır” (Alkin; vd., 2007:222). Küresel rekabetin ölçüldüğü başka araştırmalar yapan kurumlar da vardır: Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (International Institute of Management Development- IMD).

WEF bu endeksi yaparken 9 kriteri göz önünde bulundurur: kurumlar, altyapı, makro ekonomi, sağlık ve temel eğitim, ileri düzey eğitim, pazar etkinliği, teknolojik hazırlık, iş karmaşıklığı ve yenilikçilik. Tek başına bu kriterler yeterli değilken, hepsi bir arada kullanıldığında ülkelerin rekabetçilikleri hakkında bilgi alınabilmektedir. IMD bir ülkenin rekabetçi olabilmesi ve rekabetçi kalabilmesi için, iyi bir hukuk sistemi, esnek bir ekonomik yapı, teknolojik ve geleneksel altyapı, özel tasarruf ve yatırım, uluslar arası piyasalarda rekabet, kamu ve bürokraside şeffaflık, hız ve kalite, ücret, üretkenlik ve vergi dengesi, güçlü bir orta sınıf yapısı, dengeli bir şekilde ücretlendirme, eğitime yatırım, değerlere saygılı, küresel ve yerel olma noktasında dengeli bir ekonomi konularında başarılı olması gerektiğini vurgulamıştır (Alkin, vd., 2007:222). Ülkeler bazında yapılan bu çalışmalarda daha çok ülkelerin kentleri üzerinde yoğunlaşmış ve ülkeler kentleri bazında “rekabetçi ülkeler” listesinde yer edinmiştir. Rekabet eden ülkeler bu nedenle kentlerini yarıştırmakta, ne kadar dünya ekonomisi ve buna bağlı olarak politikası üzerinde etkili olan kentleri varsa o denli bu listelerin ön sıralarında olacaktır.

Türkiye de kendi rekabet endeksini hazırlamış bir ülkedir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT; 1996,2003) 10 temel değişken kullanmış ve sosyo-ekonomik gelişme düzeyini bu ölçütlere göre belirlemiştir: Demografi, istihdam, sanayi, eğitim, sağlık, tarım, altyapı, inşaat, mali göstergeler. Türkiye'nin yaptığı araştırmada “İstanbul en rekabetçi il olurken, onu sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli ve Kayseri izlemektedir. En rekabetçi ilk on il içinde Adana, Gaziantep, Konya ve Denizli de yer almaktadır. Rekabet gücü en düşük ilk beş il ise sırasıyla Ardahan, Hakkari, Iğdır, Gümüşhane ve Bayburt illeridir” (Alkin; Bulu; Kaya, 2007:230). Bu araştırma

da göstermiştir ki Türkiye'nin küresel düzlemde en önde gelen kenti İstanbul'dur ve İstanbul bu özelliğiyle Türkiye'nin öne çıkan kentidir.

1.2. İSTANBUL

Kentler, günümüzde, geldikleri konum itibariyle tartışılmaya değer niteliktedir. Küreselleşme sürecinin etkilerinin olduğu ve yayıldığı alanlar olan kentler, yine bu sürecin etkisiyle hızlı bir değişim yaşarlar. “İçinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin taşıyıcısı ve belirleyicisi, dünya üzerindeki kentsel yerleşimlerdir. Bu süreçte yerel birimler olarak kentler önemli işlevler yüklenmektedir. Özellikle büyük kentler bu süreçte önemli değişim ve dönüşüm mekanları haline gelmiştir” (Pustu, 2006:148). Türkiye'ye baktığımızda İstanbul, bu mekanların başında gelir. İstanbul, tarihsel arka planda da eski ile yeniyi, modern ile gelenekseli, Batılı ile Doğuluyu, alaturka ile alafrangayı her daim bünyesinde bulundurmuş bir kenttir. Bir ucu Avrupa'da diğer ucu da Asya'da olduğu için İstanbul, hemen hemen tüm dünya ülkeleri tarafından yakından takip edilir. “1980'li yıllar boyunca İstanbul, Türkiye'nin dünya sahnesine çıkışıyla tanımlanan sürecin, vitrini ve kapısı olacaktı” (Keyder, 2009:26).

İstanbul, Türkiye'nin en gözde kentlerindedir. İstanbul, Türkiye'nin hiçbir kentle kıyaslanamayacak ölçüde tarihi, coğrafi, kültürel ve ekonomik zenginliğe sahiptir. Bu özellikler de bu kentin “küresel kent” olmasında etkindir. “İstanbul'un küresel rolünde önemli bir boyut iki uygarlığın kesişme noktasındaki konumundan kaynaklanıyordu: Batılı seyyahlar kenti Doğu'ya açılan kapı olarak görmüşlerdi, müslümanlar ise Batı'nın işgal edilmiş ama bütünüyle fethedilmemiş bir uç beyliği gibi” (Keyder, 2009:15). Hemen hemen İstanbul kentini bilen her insan, bu kenti şu sözlerle tanımlar: “İki medeniyet arasındaki köprü kent”. Doğu ile Batı'nın kesiştiği kesimde yer alan Türkiye bu konumuyla da dünyayı olduğu kadar kendi ülkesini de etkilemektedir. Küreselleşme sürecinden bu yana gelişen süreçte, İstanbul, ülkesinin sınırlarını aşmış dünya genelinde ülkesinden çok daha fazla adı geçen ve duyulan bir kent olmuştur.

İstanbul gibi bir kenti bünyesinde taşıyan Türkiye aynı zamanda bir çok gerilim alanını da barındırır. “İstanbul, özsel karşıtlıkların (Doğu-Batı, İslam-

Hristiyanlık, yerel-küresel) savaş alanı haline geldi” (Keyder, 2009:17). Küresel dünyada küresel kent olan ya da olma yolunda ilerleyen İstanbul; barındırdığı farklı kıtaların kültürel mirasıyla da, küresel olma özelliğine yeni boyut kazandırmıştır. Küresel sermayeyi kendine çekmek için elinden geleni yapan kentlerden biri olan İstanbul, “”küreselleşmiş tüketim kalıplarının ve onlara eşlik eden kültürel göstergelerin kucaklanmasıyla ve her tür kültürel akımın ülkeye taşınmasıyla piyasa düzeyinde ortaya çıkan hatırı sayılır dönüşüme rağmen, İstanbul’da olup bitenler küreselleşmenin ekonomi politiği açısından hain bir yetersizlik içindedir” (Keyder, 2009:25). Küresel kentler hızlı üretilen tüketim mekanlarını bünyelerinde taşıyarak, hatta bu metaların tüketimine olanak sağlayan bir mekan olarak tüketime girmekte bu da kentleri tıpkı diğer tüketim malları gibi rekabete sokmakta ve yarıştırmaktadır.

İstanbul, 2008 Küresel Şehirler Endeksinde, iş piyasasında 32., insan sermayesinde 13., bilgi akışında 34., kültürel deneyimde 43. ve politik etkide 8. sıradadır (Toksöz, vd., 2009:16). İstanbul, küresel şehirler endeksinde yer edinmiş, ismi Türkiye’nin ve Türkiye’nin diğer kentlerinin önüne geçerek kentler arası rekabette ülke içerisinde 1. gelmiştir.

İstanbul, tüketmekten çok üreten merkezdir; fakat küresel kent olma yoluna girdiğinden bu yana üretmekten çok tüketen merkez olma yolundadır. Küreselleşme kendi kültürünü yayarken, İstanbul’u da etkilemiş kendi kültürünü bu kente de benimsetmiştir. Özellikle 2000’li yıllardan sonra İstanbul’un küresel nitelik kazanmasında etkili olan kültürel, ekonomik ve jeo-politik şartları bu kentin dokusunda da bir takım değişikliklere neden olmuştur. Küreselleşme süreci kentleri, özellikle ülkemizde de İstanbul’u, ekonomik, politik, kültürel, sosyal imajlarla çevrelemiştir. İstanbul’un ekonomik çekim merkezi olması küresel misyonunu destekleyici bir durumdur.

İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti seçilmiştir, bu seçim bile İstanbul’un küresel düzlemde bir yer edindiğinin göstergesidir. 2007-2013 Kalkınma Planı’nda İstanbul’un, uluslar arası finans merkezi haline getirilmesi hükümet tarafından planlanmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2007-2011 yılları arasındaki hedeflerinden birini İstanbul’u sürdürülebilir bir dünya kenti yapma olarak belirlemiştir. İstanbul’un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olmasının sağladığı katkılar: (<http://www.istanbul2010.org>).

- İstanbul'un adı, 2006 yılından başlayarak dünya kültür sanat gündeminin merkezine oturacak.

- Tarihi boyunca farklı kültürleri bir arada yaşatan İstanbul, sahip olduğu dünya kültür mirasını tüm zenginliğiyle Avrupa'yla paylaşacak.

- İstanbul, kültür varlıklarımızın korunacağı ve çağdaş müzecilik anlayışıyla sergileneceği yeni müzeler kazanacak.

- Katılımcı bir yaklaşımla oluşturulacak kentsel dönüşüm projeleri bir yandan kentin çehresini değiştirecek, öte yandan kentlinin yaşam kalitesini yükseltecek.

- İstanbul yeni kültür mekanlarına kavuşacak, kentin kültür altyapısı güçlendirilecek.

- İstanbullular farklı sanat disiplinleriyle kucaklaşacak, İstanbullu gençler sanatsal yaratıcılıkla daha yakın bir ilişki kurma olanağı bulacak.

- İletişimden organizasyona, eğitimden tasarıma pek çok yeni iş sahaları açılacak, Avrupa'yla kültürel ilişkilerin gelişmesinin yanı sıra ekonomik ilişkiler de gelişecek.

- İstanbullu sanatçılar, yaratıcılar uluslararası alana açılacak.

- Uluslararası projeler bir yandan Avrupa ülkelerine Türk kültürünü tanıttacak, öte yandan Avrupalı ve Türk sanatçılar arasında esin paylaşımına olanak sağlayacak.

- İstanbul, 2006 yılından başlayarak, Avrupa ve dünyanın dört bir yanından pek çok kültür sanat insanının yanı sıra pek çok seçkin medya temsilcisini de misafir edecek; bir dünya kültür başkenti olarak uluslararası alanda ününü perçinleyecek.

- İstanbul'un Avrupa Kültür Başkentliği'nden en önemli kazanımı, yöneten ve yönetilenlerin İstanbul için birbirlerine dayanarak, güvenerek, bilgi, birikim ve deneyimlerini paylaşarak ortak refahları için el ele çalışıp üretecekleri yepyeni bir yönetim anlayışına kavuşmaları olacak.

- Kentlilik bilinci gelişecek, İstanbullular kentlerinin sahip olduğu değerleri keşfederken böyle bir kentte yaşama şansına sahip oldukları için gurur duyacaklar.

İstanbul merkezi önemini yeni kazanmamıştır, eskiden süregelen önemi günümüzde de devam etmektedir. "Gerek aydınlar, iş çevresi ve basın gücü,

İstanbul'daydı, inkılapların ülke genelinde başarıya ulaşması bir yönüyle İstanbul'dan geçiyordu” (Özer, 2005:100). İstanbul inkılapların uygulanmasında dahi kilit bir mekandı. “Şapka inkılabı tekke ve zaviyeler kapanıp, kıyafette köklü değişimler kendisini göstermeye başlayınca gözle görülür en büyük değişimler İstanbul'da yaşanmıştır” (Özer, 2005:100). İstanbul bir anlamda değişimin merkezi ve yayılma yeridir. “Batı Avrupa mimarlığında ortaya çıkan Oryantalizm modası, karşılıklı ziyaretler ve dünya sergileri gibi etkinliklerle yaygınlık kazanmış ve Osmanlı başkentine de aktarılmıştır” (Saner, 1998:29).

Özellikle İstanbul'da 1980'lerden sonra, 'dünya kenti' olma iddiası ile bu tür yenileme projeleri yaygınlaşmıştır. Haliç bölgesindeki 30.000'e yakın imalathane ve eski yapı yıkılarak sahil şeridi ağaçlandırılmıştır. Ayrıca, çok sayıdaki gökdelen, plaza, çok yıldızlı otel ve büyük alış-veriş merkezleri inşa edilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte Habitat II, Formula I gibi uluslararası dev organizasyonlar da kentin küresel bir görünüme kavuşmasının önemli araçları olarak görülmektedir (Kiper, 2004a:197).

Bugün İstanbul'a gelen birçok insan tarihi zenginliklerini yani kendi benliğini görmeye gelmektedir. İstanbul'daki sonradan oluşturulmuş çok katlı yapılar yerine tarihi mimarisini gezmekte, kültürel varlıklarını görmek adına dünyanın veya ülkenin bir ucundan buraya gelmektedir.

Pierre Loti 1914 yılında yazdığı anılarında döneme ilişkin görüşlerini; ‘...genç kuşak Müslümanların, Batılıların yıkıcı fikirlerine kapılıp, onlara benzer yeni konutlar yaptırdıklarını, yangın sonrası boşalan yerlerde, ‘Amerikanvari’ geniş yollar ve çok katlı yapılar oluşturduklarını’ anlatıp, ‘..Makam-ı Hilafet, Chicago veya Berlin tarzında tanzim edilirse, acaba, İstanbul denilen bu güzellikler müzesini görmek için her yıl küme küme gelerek avuç dolusu para harcayan yabancılar, bu ziyaretlerini devam ettirirler mi’ diye sormuş ve son iki yılda Belediyenin ‘Şark’ özelliklerini yansıtan ne varsa yok etmek istediğini belirterek, ataların değer verdikleri şeylere saygı kalmadığından yakınmıştır. Günümüzde küreselleşmenin fiziksel mekana yansımalarının göstergeleri olarak tanımlanabilecek değişimlerin pek çoğuna, İstanbul kenti ‘modernleşme’ adına daha o dönemlerde tanıklık etmiştir (Kiper, 2004a:133).

Artık devletlerden çok kentlerin isimleri ön plandadır, dünyayı ülkelerden çok kentler yönetmektedir. “Günümüzde dünyada sermaye, mal ve bilgi akışına yön veren belirli büyük kentler (Tokyo, Londra, Newyork, İstanbul vb.) söz konusudur. Bu kentlerde verilen kararlar dünya ekonomisine ve dolaylı olarak siyasal yapısına yön vermektedir” (Pustu, 2006:146).

2. KENTSEL YOKSULLUK

Yoksulluk, bir anlamda mahrum kalmayı anlatan bir kavramdır. Kentsel yoksulluk, her ülke için bir sorun arz eder. Toplumun temel ihtiyaçları olan eğitim, sağlık, barınma, güvenlik gibi gereksinimlerin karşılanmaması bu yoksulluğu daha da beslemektedir. Kentsel yoksulluğun en önemli göstergeleri; işsizlik, gelir düzeyi düşüklüğü, yaşam koşullarının kötülüğü, yetersiz sağlık ve barınma sorunları gibi sorunlardır.

Bir taraftan finans, bankacılık, reklamcılık, danışmanlık, pazarlama, medya ve bilişim gibi sektörlerde çalışan ‘yeni orta sınıf’ların uydu kentleri (suburbs) ve nezihleştirilmiş mahalleleri (gentrified neighborhoods) ve zenginlerin ‘kapalı-kapılı refah adacıkları’ (gated communities), öte taraftan da kent çeperinin 1950’lerden beri müdavimleri olan gecekondu ve kent içindeki ‘çöküntü alanları’ (slums) kentlerde varlıklarını sürdürmektedirler (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009:57).

1950-1960 yılları arasında Türkiye’de hızlanan sanayileşme, kentlere insanları çekmiş, ve yoğun göç karşısında konut sorunu ortaya çıkmıştır. Türk kentlerinde kentsel yoksulluğun arka planını oluşturan en önemli yapılar “gecekondu”lardır. “Türkiye’de 1950’li yıllara kadar, kentsel toplumsal yapı hemen hemen türdeş özellikler gösterirken, 1950’lerden 1980’lere kadar ölçsüz bir kentleşme yaşanmış ve kentin ‘onulmaz yoksulları’ gecekondu sahneye çıkmış ve çoğunlukla tutunamayanlar sınıfında kalmışlardır” (Es, 2007:25). Gecekondu ve kent yoksulluğu birbirini beslemiş, bu iki olgu arasında kısır döngü oluşmuştur. 1961 Anayasasında 49. Madde ile devletin, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevli olduğu belirtilmiş ayrıca aynı madde ile devletin, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alması gerekliliği belirtilmiştir. 1982 Anayasasında ise 57. Madde, devletin şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeten bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alacağı ve bu çerçevede gerekli toplu konut girişimlerini destekleyeceğini belirtmektedir. Anayasamız da, konut sorununa çözüm üretebilmeyi hedeflemiştir.

Kentin bir yanında gecekondu kentsel yoksulluğu temsil ederken, diğer taraftan lüks yapılar dikkat çekmekte ve kent içerisindeki eşitsiz gelir dağılımını gözler önüne sermektedir. “Bugünün kentlerinde yaşanan yoksulluğun geçmiştekenden farklı olarak toplumun daha geniş bir kesimini etkisi altına alarak

sürekli biçimde yaygınlaşan ‘yeni kentsel yoksulluk’ olarak kavramsallaştırılması söz konusudur” (Es, 2007:27). Kentsel mekan üzerindeki “sınıfsal ayrışma” kentin dokusunu zedelemektedir. “Varsıl kentli kendi ‘refah adacıklarını’ belli bir kalite üzerinde tutarken, kentin diğer kısımları giderek bakımsızlaşmakta, eskimekte ve hatta ‘çökmektedir’” (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009:57).

1980’li yıllarla birlikte bütün dünyada, sermayenin küreselleşmesine bağlı olarak liberal ve özelleştirme politikaları yaygınlık kazanmıştır. Bu politikalar çerçevesinde, ücretler düşmüş, gelir azalmıştır. Küreselleşme sürecinin getirisi olarak, “yerel” önem kazanmış, kentler de sermaye birikiminin ana mekanları olarak önemlerini arttırmıştır. Bu süreçle birlikte “her şeyden önce kentler, kapitalist ekonomik ilişkiler içinde oluşan süreçlerin etkileşim alanı, sermaye birikim ve işgücünün yeniden üretildiği alanlar olmuştur” (Şengül, 2007:89). Kentler küreselleşme sürecinin de etkisiyle uluslar arası düzlemde, üretim, iletişim, ticaret, politik potansiyelleri ile dünya sistemi içerisinde ön plana çıkmışlardır. Küreselleşme süreci, kimi kentlerin yoksulluğuna bir çözüm olarak görülürken, kimi kentlerin yoksulluğunu daha da arttırıcı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yaşanan yoksulluğun nedeni, kaynakların kıt olması değildir, gerçek neden kaynakların eşitsiz dağılımı, emekçilerin büyük bir kısmının da geçimi sağlayacak ücretin altında çalıştırılması ya da üretim sürecine katılmamasındandır. İnsan boyutundan kent boyutuna kadar bunu sağlamıştır. Bu süreçle kentler, zenginliği ve yoksulluğu birlikte barındıran, her ikisini de derinleştiren kurumlara dönüşmüştür (Şengül, 2007:103). Küreselleşme süreci IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi ekonomik birleşimlerin küresel ekonomiyi belirlemesine neden olmuştur. Bu kuruluşlar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde önemli yapısal değişikliğe neden olmuş, yoksullukları da derinleştirmiştir. Küreselleşme süreci kentler arasındaki dengesizliği giderek arttırmaktadır. Zengini daha zengin yaparken, yoksulu daha da yoksullaştırmaktadır.

Her ülkede olduğu gibi Türkiye’de de yoksulluğu azaltmaya yönelik çalışmalar da vardır. Ancak, kent yoksulluğu kısa süre içerisinde çözülmesi beklenilebilecek bir sorun değildir. Bu sorunun çözümü uzun zamanlar alır. Bu sorunun çözümü için, sosyal devlet olmanın gereği olarak insanların yaşam

koşullarının iyileştirilmesi, eğitim, sağlık, iş, barınma gibi temel gereksinimlerinin giderilmesi gerekmektedir. Bunların yanında, kentlerde kentsel yoksullukla bağlantılı olarak oluşmuş ve kentin en büyük sorunlarından görülen gecekondu ve kentlerin yapısal bozukluğu “kent planlaması” ile uzun vadede alınacak kararlar ile giderilmeli, kentlerin kimliği iyileştirilmelidir.

Kentsel yoksulluk kentlerde farklı kimliklere mensup bireylerin farklı uç noktalarda yaşamasını sağlamıştır; bu da kentlerde farklı kavramların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kentsel yoksulluk, iki bölmeli bir toplum ortaya çıkarmıştır.

2.1. İKİ BÖLMELİ BİR TOPLUM

Küreselleşme süreci ile kentlerde yeni yapılanmalara bağlı olarak farklı yaşam biçimleri, farklı yapı biçimleri oluşmuştur. Küreselleşmenin ve ortaya çıkardığı küresel kentlerin en belirgin özelliği, artan eşitsizliğin kent mekanına yansiyarak oluşturduğu ikili kentsel yapılanmalardır. “İki bölmeli bir toplum ortaya çıkıyor, hayat tarzları ve tüketim kalıpları mekan içinde birbirinden ayrıştırılabildiği ölçüde aralarındaki mesafe büyüyordu” (Keyder, 2009:35). Kentin yoksul ve varlıklı kesimleri arasındaki uçurum gittikçe artmış ve bu uçurum kent mekanında da yansımaları bulmuştu. “Kentlin varlıklıları kendilerine daha çok merkezden uzakta yeni konut alanları yaratırken, yoksullar barınma sorununu ya kent çeperlerinde gecekondu türü yapılaşmış alanlarda, ya da kent merkezinde bakımsızlıktan konut ve çevre ölçünü iyice düşmüş olan eski konut bölgelerinde çözmeye çalışmaktadır” (Kiper, 2004:15).

Kentler içerisinde oluşan bu ikili yapı sadece konut alanında kalmamış, kültür, yaşam biçimi ve sosyal hayat düzeyine kadar yayılmıştır. Kentin zenginleri için özelleşme ile hizmetler iyileşirken, kentlin yoksulları için alt yapı hizmetleri gittikçe kötüleşiyordu. “Sosyal hizmetler, üst gelir grupları açısından hızla özelleşiyordu: anaokulundan yüksek öğretime kadar özel okullar mantar gibi çoğalıyor, pahalı sağlık kuruluşları ortaya çıkıyordu. Kamu hizmetleri ise kötüleşiyordu” (Keyder, 2009:35).

İki bölmeli toplum yapısı sadece kentin yapı sektöründe ortaya çıkmamıştı. Kentin bir yanında “gönüllü getto”lar varken, diğer yanında ise “zorunlu getto”lar

vardır. Zorunlu gettolar ile gönüllü gettolar arasındaki temel fark ise, gerçek gettoların içindekiler dışarıya çıkamazken, gönüllü gettolarda ise içindekiler istediklerinde dışarı çıkabilmekte ve dışarıdakiler de içeriye girememektedir (Alada, 2007:29). Gettoların bir tanımını yapacak olursak, “10. yy’da Venedik’te yaşayan Yahudilerin zorunlu olarak ikamet ettikleri alanları ifade eder - aynı olgu Macarca ‘varoş’ olarak ifade edilmiştir”, varoş ise “‘şiddet’, ‘sosyal güvensizlik’, ‘siyasal radikalizm’, ‘sosyal çatışma’ ve ‘kültürel olarak alt tabakada görülenlerin’ oluşturduğu alanlar olarak ifade edilmektedir” (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009:10). Tarihin eski dönemlerinde kent merkezlerinde yaşamak zenginliğin ve varlığın göstergesi iken, artık zenginliğin göstergesi olan alanlar gittikçe kent merkezleri dışındaki alanlarda ev sahibi olma olarak değişmiştir. Kent merkezi dışı alanlar da “getto” olarak adlandırılmaktadır. Kent merkezleri eski ilgisini kaybetmiş, daha çok kent merkezi dışında ev sahibi olma isteği önem kazanmıştır. Televizyonlarda, gazetelerde, dergilerde yayınlanan ilanlarda kentin gürültüsünden uzak, temiz, huzur dolu bir ortam yaratılmıştır. Bu reklamlarda ev reklamı yapılmasına rağmen, satılacak evin yanında bir yaşam biçimi hatta yaşam alanı da pazarlanmaktadır.

Kentlerin biçimsel özellikleri barındırdıkları bireylerin yaşam koşullarından yaşam biçimlerine kadar birçok ögeye etki eder. Özellikle kente yeni gelen bireyler kente uyum süreci olan “kentlileşme” süreci içerisinde kentlilerle bütünleşme sürecine girerler. “Kente gelen bu göçmenler artık kentteki köylülerdir” (Tekeli, 2008:61). Kente yeni göç edenlerden bazıları konut sorunu yaşamakta ve gecekondü bölgelerinde konut ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Gecekondü bölgelerine yerleşen bu bireyler aynı zamanda bir kültürü de yaşatmaktadırlar. Köylü kültüründen kentli kültürüne geçme süreci içerisinde olan bu bireyler, geçiş kültürünü de yaşatırlar. Bireylerin kente uyum sağlaması ve “kentli” kimliği kazanması uzun yıllar alır. Bu süreç içerisinde bu bireyler “hemşehrilik” değerine önem vermektedirler. Köken olarak aynı yerden gelmeyi barındıran bu kavram, özellikle göç eden bireylerin hayatlarında önemli yer kaplarlar. “Kente göç edenlerin kentin değişik yerlerinde yaşayan hemşehrileriyle ortak bir mekânda bir araya gelerek birçok paylaşımın yanı sıra, kentin yarışmacı ortamına karşı bir dayanışma ağı oluşturmalarında hemşehrilik dernekleri önemli olmaktadır” (Es, 2007:52).

İki farklı kesimin içinde arttırılabilecek kesimler bulunmasına rağmen, bu kesimler iki kategori altında birleştirilmiştir. Kentteki bireylerin gelirlerine göre varsıl ve yoksul olarak kategorize edildiği günümüzde, yine ayrımlar da bu çerçeveden yapılmaktadır. Kent içerisinde varsıl kesimi yansıtan zengin kişiler, ihtiyaçları doğrultusunda küresel piyansın da yardımıyla istediğini tüketmektedir. Diğer bir kesim olan yoksullar ise, ihtiyaçları olanları tüketmekte bile zorlanmaktadır.

3.1. KENT KİMLİĞİ

Kentler, ekonomi, politika, ticaret, kültür gibi bir çok konunun odak noktasındaki mekanlardır; bundan dolayı da kentler farklı algılanırlar. Kentlerin farklı algılanmaları insanları “kent kimliği” kavramına götürür. Kent kimliği, kentin tanımlanırken içinde barındırdığı özelliklerden, nasıl bir yapıya sahip olduğuna ve bu yapının insanlar tarafından nasıl algılandığına kadar hemen hemen her şeyi kapsar. Bir kentin ne olduğu, nasıl olduğu kentin kimliğini yansıtır. “Kentler ve mimari ürünler açısından kimlik ve kentsel imge olgusu, öncelikle görsel boyutuyla ön plana çıkan, ayrıca doğal, coğrafi, kültürel ürünler ve sosyal yaşam normlarını da kapsayan çok geniş bir tanımlı içermektedir” (Ulu-Karakoç, 2004:59).

“Yaşam biçimi açısından kentler arasında temel ortak özellikler bulunmasına karşın, kentlerin kendi tarihsel gelişim sürecinde oluşturdukları farklılıklar da bulunmaktadır. Bu sosyal, ekonomik ve politik etkinlikler kentlerin kendine özgü ‘kimliğin’ oluşmasında önemli rol oynamaktadır” (Tatlıdil, 2009:326). Kentin kimliği, o kenti yaşanabilir veya göç edilmesi gereken kent olarak algılandırır. Nasıl ki bireyi tanımlamada, kimlik önemli bir unsur ise; kenti algılamada, tanımlamada ve tanıtmada da kimlik önemli bir unsurdur. Paris’in Eiffel kulesi, İstanbul’un Ayasofya müzesi, İtalya’nın Pisa şehrindeki Pisa kulesi, Hindistan’ın Agra kentindeki Taç Mahal anıt camisi gibi yapılar dünyanın her yerinde hemen hemen kenti tanımlayan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar kentin dünya çapında duyulmasını sağlamasının yanı sıra kentin kimlik öğelerindedir. Kentin kimlik öğelerinden olan bu yapılar, ziyaretçileri de çekmekte ve gezip-görülen kentler olarak ismini daha da duyurmaktadır. “Zaman içerisinde kentin geçmişe bağlı kimliklerinin yanısıra dünya

ekonomi pazarında yer almaya yönelik oluşturulan ekonomik merkezler kentin kimliğinde etken olmakta ve pazara sunulan bir ürün olarak ziyaretçiler için sergilenmektedir” (Ulu; Karakoç, 2004:60).

Kent kimliği, durağan bir yapı arz etmez. Nasıl ki, her şeyin bir kimliği varsa ve bu kimlik değişebiliyorsa, kentin de bir kimliği vardır ve değişime açıktır. Kentin kimliksel öğeleri doğa tarafından veya insan tarafından değişebilmektedir. Kent kimlikleri günden güne özellikle küreselleşme sürecinin de etkisiyle hızla farklılaşmaktadır. Son yıllarda yaşanan değişimleri açıklamada kilit nokta olarak görülen küreselleşme, kentlerimizi kimliklerine de etki etmiştir. “Dünya ekonomisini elinde tutmaya yönelik hızla etkisini artıran küreselleşme süreci, sonuçları itibarıyla yaşam mekanlarımızı ve mimarimizi, dolayısıyla da kentlerimizin kimliklerini, kaçınılmaz biçimde etkilemektedir” (Ulu-Karakoç, 2004:59).

“Sümer Gürel’in deyişi ile artık yalnız, ‘İstanbul sokakları cep telefonlu vatandaşlar başta olmak üzere yarısından çoğu İngilizce isimli dükkan ve mağazalar, made in Taiwan ağırlıklı giyim ve kuşam ile ‘Küreselleşmiş insan manzaralarına’ sahne’ olmuyor, diğer kentlerimizde de benzer sahneler yaşanıyor” (Kiper, 2004a:191). Tüketim mallarının sınır tanımadan çeşitlenmesi ve artık hemen hemen her değer “ekonomik meta” olarak görülmesi, kentlerin de bu anlayışı benimsemesine neden olmuştur. Kentlerde büyük küresel sermayelere sahip şirketlerin yerel sürümlerini görmekteyiz. Türk kentlerine baktığımızda bir yanda McDonalds gibi fast food yiyecek üreten mekanları, diğer yanda ise döner veya ev yemekleri yapan mekanları görmekteyiz. Bu küreselleşmenin sağladığı çok çeşitliliktir. “Kuşkusuz bu tür gelişmelerin bir bölümü, toplumda çok kültürlüğü yaratacak, bir ölçüye kadar hoş karşılanabilecek gelişmelerdir” (Kiper, 2004a:192). Ancak bu süreçte yerel kültür öğeleri ile karşılaşan “ithal” kültür öğeleri eğer daha baskın ise yerel kültür öğeleri zaman içerisinde yok olur ve kentin kimliği de bundan etkilenir.

Kentin kimliği uzun bir zaman dilimi içerisinde oluşur. Bugün kentlerimizin kimliksel öğelerinde günümüzde yaşanmakta olan küreselleşme süreci etkili olduğu kadar, Osmanlı dönemi de etkilidir. Kentler bir anda inşa edilemeyeceği için, kentin kimliği zaman içerisinde oluşur ve yine zaman içerisinde bu kent kimliği

farklılaşabilir. “Kentlerin kimlikleri ile kentte yaşayanların kimlikleri, kentlerin yaşam kalitesinin yükselmesinde önemli rol oynamaktadır” (Tatlidil, 2009:334).

Kent kimliğine etki eden öğelerden biri de göç yolu ile kentlere taşınan insanlardır. “Bu aşırı nüfus artışı mevcut kentleri bir anda mekansal olarak hazırlıksız yakalamakta ve oluşan talepleri karşılayamaz duruma düşürmektedir. Bu durum kentlerde ciddi boyutlarda konut sorunu yaşanmasına ve kentsel yenileme işleyişinin hızlanmasına yol açmaktadır” (Ulu-Karakoç, 2004:61).

Kente göç yolu ile gelen ailelerin bir kısmı kent içerisine yerleşebilmekte; fakat bir kısmı da kentin dışına taşarak gecekondulara oluşturmaktadır. Gecekondular da kentin kimliği içerisinde yer bulmaktadır; bu sağlıklı kent gelişimini önlemek için “kentsel planlama” kavramı ortaya çıkmaktadır.

3. KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ve KENTSEL PLANLAMA

Dünya çapında yaygınlaşan nüfus artışı ile bağlantılı olarak ilerleyen çarpık kentleşme ve bilinçsiz sanayileşme yeni sorunlara yol açmıştır. Kentler sadece üretim ve tüketim merkezi değil, aynı zamanda yaşamın merkezidir. Bu merkezi konum da “kentsel sürdürülebilirlik” kavramını ortaya çıkarmıştır. Yaşanılabilir kentlerin devamının sağlanabilmesi için ortaya atılan bu kavram, gün geçtikçe daha önemli hale gelmektedir. Küreselleşme süreci kentleri öne çıkarırken, onun kadar önemli bir kavramı da beraberinde düşündürmüştür: “sürdürülebilir gelişme”. “Sürdürülebilir gelişme; ‘çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, gelecek kuşakların da hak ve yararları dikkate alınarak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreye duyarlı dünya görüşü” olarak tanımlanmaktadır” (Kiper, 2004a:109).

Kentler gittikçe büyümekte, sanayi merkezi olma yolunda ilerlemektedir. “Aşırı kalabalık ve gelişmiş kent merkezleri birçok kentsel alanda çevre sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır” (Giddens; 2008:972). Günümüzde kentler, birçok alanın merkezi olma yolunda ilerlemekte; bu haliyle de daha çok çevreye zarar vermekte ve çevreyi etkilemektedir. “Çevrenin etkilenmesi, özellikle nüfusun hızla çoğaldığı ve sanayileşmenin başladığı son yüzyıllarda artmıştır” (İsbir; 1991:93).

Kentlerdeki daha iyi hayat şartlarının cazibesine kapılan milyonlarca köylü, verimli tarımsal bölgelerdeki çiftliklerini terk ederek kentlere yerleşmişlerdir. Çoğu tarım arazisi de otoban, fabrika inşa etmek ve kenti genişletmek için betonlaştırılmıştır (Handelman, 2004). Dünyadaki doğal kaynakları bir taraftan insan tüketirken, diğer taraftan da sanayi buna eşlik etmiştir. Üretirken aynı zamanda tüketen sanayi, insanları çevreleyen ve yaşam alanı sunan çevreye olumsuz etki de yapmıştır.

Kentlerde meydana getirilen faaliyetler kentlerin ve doğal çevrenin tahribatına yol açmaktadır. “Kent, bir çok kentsel mimari, toplumsal, ekonomik ve siyasal koşulları, doğal kaynakları ve çevreye ilişkin dengesizlik ve bozulmaları barındıran bir niteliğe sahiptir” (Mengi, 2007:22). Kentin bozulan yapısını düzeltmek adına sürdürülebilir kent kavramı yaşanabilirlik ilkesini temelini yerleştirmiştir. Sürdürülebilir kent, kentin ve kentin ekolojik yapısının uyum içerisinde olmasını sağlamak amacıyla da barındırır.

“Sağlıklı konut, istihdam olanakları, erişilebilir altyapı hizmetleri, ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetleri, rekreasyon alanları gibi birçok gereksinim, nitelikli bir kentsel çevrenin olmazsa olmaz koşullarıdır” (Mengi, 2007:22-23). Kentlerin yaşanılır devam etmesi ve hatta şu anki durumunun daha da iyileştirilmesi için ortaya atılan bu proje, gün geçtikçe önemini arttırmaktadır. Küresel ısınma, ozon tabakasının incilmesi, doğal çevrenin tahribatı, sağlıksız ve çarpık kentleşme, sanayileşmeye duyulan ihtiyaç ve bunun yanı sıra sanayileşmenin olumsuz etkileri kentlerin geleceğini düşündürmek zorunda kalmıştır insanları. Kentsel sürdürülebilirlik temelinde “kentsel planlama” kavramı ortaya çıkmış, planlanmış kentlerin, kentin sorunlarını çözeceği üzerinde durulmuştur.

Türkiye’de kentsel planlamanın tarihi çok eskilere dayanmamaktadır, son dönemlerde özellikle yerel yönetimler kentsel planlamada kentsel yenilemeyi benimsemektedir. Türkiye’de başlarda yaşanan kırdan kente göç, kentten kente göç olarak yön değiştirmiştir. Kırdan veya kentten aldığı göç ile yapısal değişikliğe uğrayan kentler böylece “gecekondu”lara da mekan olmuştur. 1950-1980 arası dönemde yoğun olarak görülen bu durum, kent yöneticilerinin “kentsel palnlar”ında bu duruma ilgi göstermelerine neden olmuştur. “Bu dönemde en önemli kentsel dönüşüm kent çeperindeki boş arazilerin gecekondu mahallelerine dönüşmesi ve

daha sonra bu mahallelerin sağlıklaştırılması, apartmanlaşarak yeniden yapılandırılması veya temizlenerek farklı nüfus gruplarına yönelik yenilenmesi şeklinde olmuştur” (Ataöv-Osma; 2007:58).

1980’li yıllardan 2000’li yıllara kadar olan dönemde küreselleşme sürecinin de etkisiyle Türkiye kentlerinde farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda kentin merkezi eski önemini yitirmiş, yerleşim yerleri kent merkezi dışı alanlara doğru yoğunlaşmıştır. Yine bu dönemlerde kamu-özel sektör ile işbirliği yapmıştır. Türk kent planlaması uzun vadede çözüm üretmemiş, o anlık var olan sorunu çözmeye yönelmiş, bu sorunun yaratacağı diğer sorunlar gün yüzüne çıkmadığı için görmezden gelinmiştir. “Türkiye’de kentsel dönüşüm deneyimi, plan ve programların, politik müdahale biçimlerinin doğrudan sonucundan çok, piyasa koşullarına, toplumun ‘spontan/anlık’ çözümlerine, merkezi ve yerel yönetimin karşılıklı etkileşimine dayanmaktadır” (Ataöv,-Osma; 2007:58).

2000’li yıllardan günümüze kadar olan dönemde ise daha farklı bir durumla karşılışırız. Genellikle yaşam kaygısı ile Doğu’dan Batı’ya göç hareketi olmuş, Avrupa ile ilişkiler artmış ve bu yıllarda devlet yapı sektörüne el atmış; Toplu Konut İdaresi (TOKİ) kurulmuş ve kaçak yapılaşma önlenmeye aynı zamanda insanların da barınma ihtiyaçlarını giderme çabası başlatılmıştır. 8 Temmuz 1981 yılında 2487 numaralı “Toplu Konut Kanunu” ile toplu konut üretimine yasal düzenleme getirilmiştir. “Hükümetimizin ‘planlı kentleşme ve konut üretimi’ programı kapsamında başlatılan konut seferberliği ile; 2003-2010 arasında; (<http://www.toki.gov.tr/ozet.asp>).

- 81 il 800 ilçe, 1.771 şantiyede 440.154 Konut
- Bu rakam 100 bini aşkın nüfuslu 17 şehir demektir”. Bu rakam Türkiye kentlerinde sözü geçen idare, bireylerin konut ihtiyacına ulusal düzeyde çözüm üretmeye çalışmaktadır.

“Kentler, giderek hem nüfus artışı ve hem de kent dışı yerleşme alanlarından buralara göç sebebiyle büyümektedir. Büyüyen bu kentlerin fiziki, sosyal ve ekonomik açılardan planlanması gerekir” (İsbir; 1991:40). Planlanmayan her kent çevre sorunlarıyla karşı karşıya gelmektedir. Son dönemlerde “şehrin gürültülü hayatı, çevre kirlenmesi... vs. gibi problemler ferdi tehdit eder hale geldi” (Kaya,

2005:11). Hızlı kentleşme kentlerde mesken bunalımı, gecekondulaşma, iş bulma, çevre kirliliği, yoksulluk, sağlık, suç ve suçluların artması gibi problemleri de beraberinde getirmiştir (İsbir, 1991:39; Güçlü, 2002:92). Sürdürülebilir kent kavramı, insan onuruna yakışır şekilde yaşam alanı sunmanın yanı sıra tarihi-kültürel-doğal mirası da yansıtır. Bu çerçevede oluşturulacak olan planlama da insanların altyapı hizmetlerinden yoksun olmadığı, sağlıklı yaşam koşulları sağlayan kentler oluşturma amacındadır. Kentsel planlama bir anlamda kentsel yenileme çabasıdır. “Kırdan kente yönelen yoğun göçlerle birlikte tam bir kaos ortamına dönüşen kent mekanını yeniden düzenleme, kötü yönlerinin sökülüp atılması, kentlerin yeniden şekillenmesi anlayışı 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında temel bir öneme sahiptir” (Karakurt, 2006:7).

“Yuen, kentler arası artan rekabet, sermaye hareketleri ve küresel kent oluşumlarının değiştirdiği dünyada; daha farklı, benzersiz ve özel olmanın, pek çok kent için varlığını sürdürebilmenin tek yolu olduğunu belirtmektedir. Bu farklılığı yaratmak için, kültürel miras unsurlarının kentsel planlama içerisinde kullanılması” gerekmektedir (Yavuz, 2007:24). Böylece, kentler bir yandan yeni yapılanmalar ile modern olanı takip edecek, diğer yandan tarihi ve özgün varlığını koruyabilecektir. Sermaye kendine mekan olarak kenti belirlerken, kent de bu sermayeye yataklık etmeye hazırdır. Sermayeyi çekme yarışında en önde olma adına artık “Lefebvre’in çarpıcı biçimde vurguladığı gibi ‘günümüzde üretimin analizi göstermiştir ki, şeylerin (metaların) mekanda üretiminden mekanın kendisinin meta olarak üretimine geçmiş bulunuyoruz’” (Güney, 2004:129). Lefebvre’nin de belirttiği üzere metalden çok kentler yeniden üretilmekte ve alıcısı olan küresel sermayeye sunulmaktadır. Kentler, yeniden üretilirken kentin geleceği ve yaşanabilirliği, sürdürülebilirliği açısından feda edilmemesi gereken nokta özgün kimliğidir; bu da ancak kentsel planlamanın “piyasa gereği” gibi değil de “sürdürülebilir kent” gereği göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

4. KÜRESEL KENT OLMANIN OLUMLU VE OLUMSUZ YANLARI

Küresel kentler, küresel ekonomide önemli merkezlerdir; bu şehirler dünya ekonomisinin ayrılmaz parçalarıdır. Küresel kentler; ekonomik, kültürel, sosyal ve politik alanlarda küresel hareketlerin ve akımların mekanıdır. Bu bilincin farkında olan ülkeler de, dünya haritasında yer edinmek ve küresel dünya ile bütünleşebilmek için kentlerini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası festivaller yapılmakta, Dünya Kupası, UEFA, Formula 1 gibi etkinlikler kente getirilmekte ve böylece de; küresel sermayeden pay alabilmek için kentin ve dolayısıyla ülkenin tanıtımı yapılmaktadır. Böylelikle; sanatçılar, politikacılar, ünlüler, dünya zenginleri gibi küresel sermayeyi kente taşıyabilecek kitleler kente çekilmekte ve bu kentler bu kitleleri ağırlayabilecek olaylara ev sahipliği yapmaktadır. Bu durum ister istemez, küresel kentlerin “aynı”laştırılmasını sağlamakta; kentlerin özgün kimliklerini zaman zaman yok etmektedir. Küresel kentler, olumlu özellikleri barındırdığı kadar olumsuz özellikleri de barındırır. Küresel kent olmanın olumsuz etkileri şunlardır: (Es, 2007:41-42).

1. Küresel kentler rekabet açısından ucuz işgücü talep etmektedirler. Ucuz iş gücünü karşılamak için kentlere yönelik yoğun iç ve dış göçler yaşanmaktadır.
2. Küresel kentlerde toplumsal kurumlar güç yitirmektedirler.
3. Küresel kentlerde sosyal haklarda azalmalar ortaya çıkmaktadır
4. Küresel kent uzmanlaşmış imalat sektöründen yarı uzmanlaşmış servis hizmeti sektörüne kaymaktadır.
5. Küresel kentlerde ekonomiden ve yaşamdan kaynaklanan nedenlerle yeni iş biçimleri ortaya çıkmaktadır.
6. Bu kentlerde yaşama maliyeti sürekli artmaktadır.
7. Sermayenin bu kentlerde yeniden yapılanması sosyal kutuplaşmaya yol açmaktadır.
8. Bu kentlerde enformel sektörün gelişmesine paralel olarak artan oranda kadın ve çocuk emeğinden yararlanılmaktadır.

9. Bu kentlerde marjinal gruplardan başlayarak, alt ve üst sosyal kesimlerde etnik, kültürel ve cinselliklere dayalı kimlikler oluşmaktadır.

10. Kentsel yaşamın artan maliyeti karşısında yaşam kaliteleri bazı bölgelerde oldukça düşmekte ve kentin büyük bir kesiminde ayakta kalma mücadelesi kentsel şiddeti arttırmaktadır.

11. Kayıt dışı ekonomi giderek gelişmektedir.

12. Kent kimliği üzerinde olumsuz etkilere yol açmaktadır (kent silueti bulunması vb)

13. Kentin doğal güzellikleri yok olma sürecine girmektedir.

14. Kentlerin kültürel çevreleri yoğun yapılaşma baskısı altında kalmaktadır.

15. Hizmetlerin fiyatlarının artmasına paralel olarak, hizmetlerden yararlananların oranı düşmektedir.

16. Bu kentlerde kamu mekanlarında hızlı bir azalma gözlenmektedir.

17. Mekanın yeniden yapılanması mekansal segregasyona yol açmaktadır. Kentin alt gelir grubu, kent merkezinden dışarıya doğru itilmektedir.

18. Küresel kentlerde konut fiyatları hızla artmakta, bu da insanları daha kötü şartlarda barınmaya itmektedir. Özellikle daha önce merkezde yaşayan alt gelir grupları, kent merkezine dönüş yapan üst gelir gruplarınca kent dışına itilmektedir. Dolayısıyla her yıl kent merkezi ile yaşanan konutlar arasındaki mesafe artmaktadır.

19. Yaşam güvencesi azaldığı kanısına kapılan üst gelir grupları güvenli mekana artan oranda ihtiyaç duymaktadır. Bu kesimin konutları yüksek duvarlı, kameralarla kontrol edilen ve özel koruma birimlerine sahip kalelere dönüşmektedir.

20. Küresel kentler neo-liberalizmin kalelerine dönüşerek küreselleşmenin laboratuvarları halini almaktadırlar. Bu kentlerde denemeleri yapılan uygulamalar diğer ülkelere ihraç edilmektedir.

Küresel kent olmanın olumsuz yanlarının yanı sıra bir takım olumlu etkileri de vardır:

1. Küresel kentler, dünyanın birçok yerinden gelen küresel sermayeye ev sahibi, hatta bazen de “kasa” olurlar. Bu gelişim de bu kentlerin, ön plana çıkmasına, zenginleşmesine neden olur.

2. Küreselleşmeyle beraber gelişen iş ağına katılmak isteyen vasıfsız işçi kadar, vasıflı işçiler de buralara göç etmekte, yapılan işte uzmanlık ve profesyonellik dolayısıyla kalite artmaktadır.

3. Küreselleşmenin kitle iletişim araçlarının yardımıyla kıtalar arasında “haberdarlık” yaratması, turizm sektörünün de gelişmesine yol açmıştır. Ucuzlayan seferler, ülkeler arasındaki etkileşimi arttırmış insanlar böylelikle turizm sektörüne katkı sağlamıştır. Turizm de kentlerin iletişim, kültür, finans alanlarında küresel bir sürecin gelişmesine katkı sağlamıştır.

4. Küreselleşme süreci ile kente önem verilmeye başlanmış, kent planlaması önem kazanmıştır. Bu da kentlerin gelecekte devamının sağlanmasının yanı sıra “sürdürülebilir kent”lerin oluşmasını sağlayacaktır.

5. Küreselleşme ile birlikte küresel kent olma yolunda kentler, yeniden yapılandırılacak, kentte yeni yapılar oluşturulacaktır.

6. Yine bu süreçle, küresel sermayeyi çekmek adına birçok altyapı sorununa yönelinecek ve bu sorunlar ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır.

7. Bu süreç, kentlere yatırımların hız kazanmasını sağlamış ve sağlamaya devam edecektir aynı zamanda kent içerisindeki çalışma koşullarında da iyileştirmelerin yapılması zorunlu olacaktır.

8. Hammadde ve emeğe yönelik üretim, kentler arasındaki rekabetten dolayı “kaliteli” damgasının da taşınmasını sağlayacaktır.

9. Özellikle özgün kimliklerinden dolayı öne çıkan kentler, bu süreçle birlikte daha da ön plana çıkacak ve sermayeyi de kendi içerisine hapsedecektir.

10. Kentlerini öne çıkaran ülkeler için, bu süreç olumlu bir etki yaratacak ve ülkeler kentleri ile birlikte dünya siyasetinde olduğu kadar dünya ekonomisinde de söz sahibi olacaktır.

11. Rekabet ortamına dayalı “elde edilen sermaye”, kentler arasında da “rakiplik” kavramını geliştirdiği için kentler birbiriyle yarışırken; her kent daha iyi olma yolunda adımlar atacak bu da kenti geliştirecektir.

12. Kentler değişimin ilk yaşandığı mekanlar olmaları açısından küreselleşme süreci için önemlidir. Kentlerde bu sürecin de etkisiyle “kentsel planlama”ya önem verilecek ve daha yaşanılır mekanlar haline getirilecektir.

13. Kentsel planlamaya sadık kalınarak oluşturulan kentler, “kentsel sürdürülebilirlik” açısından önemli olacak ve canlıların yaşam süreleri ve kaliteleri arttırılacaktır.

Tüm bu özellikler günümüz kentleri için geçerlidir. Küresel kent olmanın olumlu ve olumsuz yanları mevcuttur; ancak günümüz Türkiye’sinin kentlerinde bu etkiler çoğunlukla olumsuz olarak yaşanmakta ve kentlerimiz arasında oldukça fazla uçurumlar oluşmaktadır.

Küresel kentler kendilerine ilgiyi çekerken, diğer kentleri gölgede bırakmaktadır. Son dönemlerde Türkiye’de “cazibe merkezleri” projesi gündeme gelmiştir. Bölgesel eşitsizliği gidermek adına özellikle göç veren kentlere ilgiyi arttıracak bu projede göç alan kentlerin yükü azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu projeye hedeflenen “farklı bölgesel odaklar geliştirmek ve böylece birkaç bölgenin hatta kentin üzerindeki kalkınma yükünü, (İstanbul, İzmir, Ankara gibi göç baskısı, sosyal uyum sorunları, altyapı sorunları, düzensiz kentleşme, yeni yoksulluk sorunu yaşayan kentler) daha fazla sayıdaki ve mekansal olarak farklı noktalarda konumlanmış odaklara yönlendirmektir” (Toksöz, vd., 2009:36). Bu şekilde de ilgi kaybeden kentlerin, canlanması ve gelişimi sağlanmaya çalışılacaktır. Diyarbakır’da pilot il olarak başlatılan bu uygulama, Türkiye’nin kentsel sorunlarının bir kısmının çözümünde önemli bir adımdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Değişim mekan boyutunda, öncelikle kentlerde yaşanır. Değişim kentlerden kent dışı alanlara yayılır. Bunun nedeni; kentlerin heterojen, kozmopolit ve değişime açık olmasıdır. Kent dışı alanlarda ise genel olarak homojenlik ve değişime kapalılık özelliği görülür. Türkiye tarihinde çeşitli nedenlerle değişimler yaşanmıştır. Sanayileşme, modernleşme ve küreselleşme gibi gelişim çizgilerinden Türkiye ve Türk kentleri de nasibini almış, değişim ve dönüşüm hemen hemen her alana bu süreçler sayesinde yayılmıştır. Soğuk savaş döneminden sonra, iki kutuplu dünya anlayışının değişmesi ile dünya hızlı bir değişim yaşamaya başlamıştır. Bu değişimden sonra özellikle sosyal bilimler literatüründe “küreselleşme” önemli bir kavram olmuştur. Dünyanın homojenleşmesi çağımızda küreselleşme söylemi ile birleştirilmektedir. Ulaşım ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerle birlikte toplumlar arasında etkileşim artmış, küresel ölçekli hayat tarzı oluşmaya başlamıştır. Hemen hemen her değişikliğin altında yatan neden olarak görülen küreselleşme; bir çok araştırma ve tartışmaya konu olmuştur. Yapılan araştırmalarda insanların en önemli yaşam alanı olmasının yanı sıra, değişimin merkezi mekanı olan kentlere yeterince önem verilmemiştir. Çalışmada bu eksiklikten yola çıkılmış ve özellikle sosyologların iki farklı ana konusu olan küreselleşme ve kentler ayrıntılı biçimde incelenmiş ve Türk kentlerinin ve kültürünün de bu süreç ile birlikte geçirdiği değişimler incelenmeye çalışılmıştır.

1950’li ve 1980’li yıllarda güç kazanarak devam eden kentleşme hareketi, birçok kentte konut, ulaşım, su, kanalizasyon vb. gibi kentin temel altyapılarında sorunlara yol açmıştır. Kentlere göç yolu ile aşırı yüklenme, sorunun hız kazanarak ilerlemesine neden olmuştur. Türkiye’de kentleşme akımı, küresel ekonomik düzenden pay alabilecek kentleri tam anlamıyla oluşturamamıştır. Bugün hala, sağlıksız kentleşmeden kaynaklanan sorunlar devam etmektedir. Kent planından uzak bir kent yapısının varlığı, altyapısı tamamlanmamış, çevre sorunları artmış bir kent yapısına işaret eder.

Günümüz kentlerinde geçmiş zamanlardakinden farklı bir değişim yaşanmaktadır. Doğal afetlerin yanı sıra istenilerek; fakat farkında olmadan yapılan kentin dokusuna zarar verme eylemi (aşırı sanayileşme ile kentin tahribatı, sağlıksız

kentleşme), günümüz kentlerini tarihi kimliğinden ayırmakta, bir anlamda bütünselliğinden koparmaktadır. Bugüne kadar sürekli değişen, gelişen veya gerileyen kentler küreselleşme sürecinin kente yansımaları ile de hızlı bir değişime girmiştir.

Küreselleşme, ülkeler arasındaki fiziksel ve ekonomik sınırları önemsizleştirirken, ülkelerin ekonomik egemenliklerini giderek kentlerin oluşturmasına aracılık yapmaktadır. Kentler güçlerini artık ülkelerden değil, ülkeler güçlerini kentlerden almaktadır. Ulusal kalkınmanın yolu, artık kentlerin kalkınmasından geçmektedir. Diğer üretim merkezleri ile ticaret yapma imkanına sahip kentler küresel rekabet güçlerini arttırabilmektedir. Ülkeler de bu rakip olabilecek kentleri sayesinde, diğer ülkelerle rekabet etmektedir. Bankacılık, ticaret, iletişim ve ulaşım gibi ulusal ve uluslar arası alanda önemli olan ağlarda ön planda olan kentlere sahip ülkeler bu rekabette avantajlı konumdadır. Global sermayeyi çeken, iletişim ağında son derece teknolojik imkanları kullanan ve ulaşım imkanının çok üst düzeyde olduğu kentler uluslar arası rekabette galip çıkmaktadır; çünkü küresel sermaye kendisine en iyi imkanları sunabilen kentlere yatırım yapmaktadır. Bu nedenle de ulusal kalkınmada kentlerin rolü inkar edilemez düzeydedir.

Yapılan çalışmada edinilen bulgulara dayanılarak şu sonuçlara varılmıştır:

-Küreselleşme devam etmekte olan bir süreç olmasının yanı sıra olağanüstü bir hızla ilerlemekte ve kentler de bu ilerlemeden nasibini almaktadır.

-Küreselleşme süreci yanında “popüler kültür”, “tüketim kültürü” ya da “küresel kültür” denilen ulusal bir tarihi geçmişi bulunmayan, belirsizliğe dayanan bu kültürün öğelerini de getirmiştir. Bu kültürel öğeleri kentteki insanlara sunmuş ve çeşitli ekonomik metalarla yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

-Bu süreç ekonomik, kültürel, politik ve sosyal; kısacası her türlü yaşam alanında bir yarış desteklemektedir. Rekabet ortamında sadece yerel yoktur, uluslararası sermaye de bu yarış içerisinde. Bir yanda kentli, kendi kültürel öğesini; diğer yandan da dünyaya mal olmuş ulus aşırı kültürel öğeyi bulmakta ve tercihlerindeki alternatiflerinin bolluğu arasında bocalamaktadır. Bu durumda kar sahipleri için, birey insani değerlerinden sıyrılmıştır, “tüketici” olmaktan daha farklı bir anlam taşımamaktadır.

-Bu süreçte büyük şirketler daha da büyümekte, küçük ölçekli yerel şirketler ise günden güne bu yarış içerisinde ayakta duramamakta ve zayıflamaktadır.

-Kentler artık ülkelerinin önüne geçmiş, dünyayı yönlendiren işlevlere sahip olmuşlardır. Her geçen gün değer kazanmak isteyen ve bu değeri ekonomik kar düşüncesi ile birleştiren kentler, özgün dokusundan bir şeyler yitirmekte ve bu kaybettiği değerleri kentliye de yansıtmaktadır.

-Özellikle 1990'lerden sonra gündeme gelen "küresel kent" kavramı sayesinde kentler sadece sanayi merkezleri olarak kalmamış, çok işlevli kentlere dönüşmüşlerdir. Her kent küresel kent olup, uluslar arasında dolaşan sermayeye egemen olup, bu getiriyi kendi içerisine hapsederek kendi kendini kalkındırmak ister. Bugün yapılan bir çok uluslar arası yarışmada tanıtılan ülkeler, kentleri ile ön plana çıkmakta ve kentler ülkelerinin sınırını aşır, ülkelerinden daha ön plana çıkmaktadır.

-Kentler çok yapılı mekanlar haline gelmiş, bu mekanlar sayesinde de bireyleri yönlendirir olmuşlardır. Örneğin alışveriş merkezleri veya hiper marketler insanları tüketmeye özendirmiş, kentin dış yapısından çok iç yapısını da değiştirmiştir.

-“Küreselleşme ekonomik olduğu kadar siyasal, teknolojik ve kültürel bir olgudur” (Giddens; 2000:23). “Türdeşleştirme” olarak yaşanan küreselleşme süreci ile kentlerin yanı sıra kentlerde yaşayan bireyler de bu aynılaştırma hareketine kapılmış, tek düze ve standart kültürel öğeler içselleştirilmiştir. Bugün kentlerin ve kentlilerin tercihi giderek küresel anlam ihtiva etmektedir. Artık bireyler Nike'a, Mcdonalds'a, Madonna'ya, Toshiba'ya, Nokia'ya yabancı değiller, bu aşına durumu sağlayan özellikle kitle iletişim araçlarıdır. Bireylerin “kitle iletişim araçları”na kulak tıkamaları mümkün değildir. Her yerde ve her türlü yaşam alanımızda kablosuz iletişim vasıtaları mevcuttur. Bu araçlar sayesinde insanlar çevresinde olup bitenlerden haberdar olmakla kalmıyor, sanal bir iletişime de geçiyor ve kültürel öğeleri ihtiva eden ekonomik mallara aşına oluyor.

-Kentlerde ki mekanların isimleri de ayrıca küreselleşmenin dili olan İngilizce olabilmektedir. Bugün Antalya, İstanbul, İzmir gibi turistik yerlerin yanı sıra en küçük ilçelerde bile İngilizce terimler mekan adları olarak kullanılmakta ve küreselleşmenin dili de istenilerek veya istenilmeyerek Türk kültürüne

yansıtılmaktadır. Özellikle turistik kentlerde İngilizce terimlerin kullanılmasının amacı, gelen turistlerin kullandığı dile hitap etmektir; fakat bu dil turistik bölge dışında da kullanılıyorsa, bu dilin turistler için kullanılmadığı açıktır. Bireyler artık her yerde küresel dilden bir şeyler duymakta ve tıpkı modernleşme sürecinde olduğu gibi bu dili kullanarak “ayrıcalıklı” olmaktadır. Kulağa o kadar yatkın kelimelerdir ki bu İngilizce kelimeler; artık bireyler bu kelimeleri Türkçe’nin içine hapsetmiş, İngilizce’den çok Türkçe’nin kelimesi haline getirmişlerdir. Bu da Türkçe ve Türk kültürü açısından zenginlikten öte, fakirlik yaratmıştır.

- Küreselleşme kültüre de vurgu yapmış, kentteki bireylerle sınırlanamayacak ölçüde insanların yaşam şekillerini değiştirmiştir. Değişim kentlerden kent dışı alanlara yayıldığı için, asıl değişimin merkezi mekanı olarak görülür kentler. Kentlerdeki bireylerin de kültürü bu süreçle birlikte dönüşüme uğramıştır. Yalnız burada akıllara bir soru gelmektedir. “Kent mi küreselleşmeyle birlikte bireyleri değiştirdi; yoksa bireyler mi bu sürecin yardımıyla kentleri değiştirdi?” bu sorunun cevabı genel olarak “karşılıklı birbirlerini etkilemişlerdir” olarak verilebilir. Çünkü bu süreçle bireyler kentleri değiştirme gereksinimi duymakta ve değiştirdikleri mekana yine kayıtsız kalmayarak kendilerini de isteyerek veya istemeyerek değiştirmektedirler.

Küreselleşme sürecinin olumsuz etkileri olduğu kadar olumlu etkileri de olmuştur. Kentlerin bir yandan olumsuz anlamda değişmesini sağlarken diğer yandan da olumlu olarak değiştirmekte ve kitle iletişim araçlarıyla da bunu dünyaya yaymaktadır. Dünyanın ilgisini çekerek kentlerimiz kitleleri buraya yönlendirmekte ve bir ölçüde de olsa küresel sermayeden pay almamızı sağlamaktadır. Fakat, çalışmamızda da gösterildiği gibi, çoğu kesim tarafından küreselleşme emperyalizmin yeni adı olarak vurgulanmakta ve “büyük balık küçük balığı yemeye” hazırlanmaktadır. Olumlu taraflarından çok olumsuz taraflarının yaşandığı bu süreç kentlerde de olumlu taraflarından çok olumsuz taraflarını göstermektedir.

Dünyanın küresel kentlerine bakıldığında Tokyo, Washington, New York, Londra, Paris, Zürih v.b. kentlerin dünya ölçeğinde söz sahibi oldukları görülmektedir. Ulus-aşırı şirketlerin bütün dünyada yayılmacı bir politika izlemesi ile rekabet hız kazanmış, güçlü şirketler daha çok güçlenmiş, zayıf şirketler daha da

zayıflamıştır. Türkiye gibi bir ülkede sadece İstanbul'un küresel kent tanımına uyması ya da bu yolda ilerlemesi (kimi düşünürler İstanbul'u küresel kent olarak görmezler); Türkiye için olumlu bir durumdur. Bugün Türkiye 81 ile sahipken, sadece tek bir kentin ön plana çıkması hatta bu kentin ülke sınırını aşip küresel düzlemde ülkesinin adından çok duyulması ulusal kimliği zedelese de küresel dünyada yarışa katılabilmek için olumlu bir durumdur. Büyüyen altyapı hizmetlerine ve iş olanaklarına bağlı olarak göç edilen kentler; sağlıksız kentleşmeye neden olmakta ve bir yandan bazı kentler aşırı yoğun nüfuslu ve sağlıksız kentleşen kentler olurken; bazıları da göç veren kentler durumuna gelmektedir. Eşitsizce dağılım, sermayede olduğu gibi demografide de görülmektedir.

Bu bulgular etrafında değerlendirildiğinde, öneri olarak şunları söylenebilir:

-Yaşam alanlarımız olan kentleri düşüncesizce, kentleştirmek yerine; sağlıklı bir kentleşmeyi sağlamak adına; bireyler bilinçlendirilmeli ve altyapı hizmetleri arttırılmalıdır.

-Göç ile kentlere taşınan vasıfsız işçi göçü, bu alanlarda işsizlik sorununu ortaya çıkarmakta ve buna bağlı olarak da sosyal bir problem oluşturmaktadır. Bunu önlemek adına kent dışı alanların cazibeleri kentsel planlamacılar tarafından arttırılmaya yöneltilmeli ve tarımı teşvik edici unsurlar ön plana çıkarmalıdır.

-Küreselleşme süreci ile yıldızı parlayan kentlere yatırım yaparak, nüfusu oraya çekmek yerine göç veren; ama yeterli hammaddeye sahip kentlere yatırım yapılarak nüfusun dağıtılması amaçlanmalıdır.

-Ayrıca bu süreç ile kentlerimize giren yeni tüketim metaları ve yaydığı kültürel elemanlara karşı devlet tarafından ulusal kimliği yansıtıcı kültürel öğeler vurgulanmalı, ulusal kimlik ön plana çıkarılmalıdır.

-Türkiye kentleri bu süreçle birlikte hem dünyadaki küresel sermayeyi çekebilecek alanlar yaratmalı, hem de kentlerin özgün ve temel tanımlayıcı unsurlarını tarihi ve doğal unsurlarıyla birlikte korumalıdır. Bunu yaparken de özellikle "kentsel sürdürülebilirlik" çerçevesine bağlı kalarak "kent planlaması"na önem vermek zorundadır.

-Türkiye gibi bir ülke, çağın gerektirdiği gibi kentlerini ön plana çıkararak, küresel sermayeyi çekmeli; fakat bunu yaparken de “kentsel sürdürülebilirlik” çerçevesine sadık kalarak, kentin ve doğal çevrenin ömrünü kısaltmamalıdır.

-Türkiye ulusal kalkınma hedefleri içerisinde “sağlıklı kentleşme” konusunu da almalıdır; çünkü küreselleşen dünyada kentler toplumların temel ekonomik kalkınma unsurlarıdır. Bu nedenle de var olan eksiklikler giderilmeli, kentlerde yaşam kalitesi arttırılmalıdır. Türkiye, kentlerin eğitim, sağlık, kültür ve altyapı hizmetlerinde iyileştirmeler sağlamak suretiyle kentsel kalkınmayı sağlamalıdır.

-Türk kentleri iyileştirilirken, yerel yönetimlere gerekli yardım yapılmalıdır. Özellikle ülkenin tüm iktisadi hayatı üzerinde doğrudan doğruya etki yapan büyük kentlerde belediyelerin sınırlı kaynakları, sorun olmaktadır. Bu nedenle özellikle belediyelere gerekli mali yardım yapılarak, kentlerin iyileştirilmesi sağlanmalıdır. Belediyeler görev ve gelirleri bakımından günümüzde kentlerin yerel sorunlarını karşılayabilecek çağdaş düzeye getirilmelidir.

Bu çalışmada günümüzde ve geçmişte yaşananlara bakılarak bulgular değerlendirilmiş; fakat küreselleşme gibi bir süreç tam anlamıyla sonuçlanmadığı için bulunan bulgular ve yapılan öneriler günümüz kentleri için geçerli olmuştur. Günümüzde geçerli olan bulgular etrafında özellikle, günümüz Türkiye kentleri için çözüm önerileri sunulmuştur. Bu süreç sonuçlanmadan yapılacak olan araştırmalar için, bu çalışma bu sürecin yaşanan dünyaya etkileri hakkında yorum yapılmasını sağlayabileceği umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abadan, U.N. (1984). *Kitle İletişimi ve Kültür*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.
- Adıgüzel, Y. (2001), *Kültür Endüstrisi*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- Adorno, T. (2007). *Kültür Endüstrisi*, (E. Gen, M. Tüzel, ve N. Ünler çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akça, G. Hülür H. (2004). *Osmanlı-Türk Düşüncesindeki Doğu-Batı İmgelerini Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Yeniden Düşünmek*, S.Ü. Türkiyet Araştırmaları Dergisi, Sayı:16. 259-282.
- Akçay, Ü. (2007), *Kapitalizmi Planlamak Türkiye 'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Akgür, Z. G. (1997), *Türkiye 'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgeler Arası Dengesizlik (1970-1993)*, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Aktan, C. (1998). *Globalleşme, Bölgeselleşme ve Yerelleşme*, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3 (10). 1-5.
- Alkin, K., Bulu, M. ve Kaya, H. (2007). *İller Arası Rekabet Endeksi: Türkiye 'deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülebilmesi İçin Bir Yaklaşım*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (6-11). 221-235.
- Amin, S. (1993). *Kaos İmparatorluğu*, Yeni Kapitalist Küreselleşme, (İ. Soner çev.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Arslantaş, H. A. (2008). *Sosyal Değişme, Kentleşme ve Kentlileşmenin Din Üzerine Etkileri*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (13-2). 171-196.
- Aslan, Z. (1993). *Sanayileşme Ve Kentleşmenin Doğada Rekreasyon Faaliyetlerine Duyulan Gereksinimi Arttırıcı Etkisi*, Ekoloji Dergisi, Sayı:8, (22-24).
- Aslanoğlu, R. A. (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Asa Kitapevi.
- Atay, F. (2004). Türkiye 'de Kentsel ve Bölgesel Gelişme Dinamikleri (1923-2000), M. Güneş, (Ed.), *Kent ve Politika* içinde (5-62), Ankara:Detay Yayıncılık.
- Ataöv; A. Ve Osmay; S. (2007). (31.10.2007). *Türkiye 'de Kentsel Dönüşüme*

- Yöntemsel Bir Bakış*, (27.08.2010), http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2007/cilt24/sayi_2/57-82.pdf.
- Atay, T. (2004), *Yaşasın Meşhuriyet Çağı*, İstanbul :Epsilon Yayınları.
- Atiker, E. (1998). *Modernizm ve Kitle Kültürü*, Ankara:Vadi Yayınları.
- Ayata, S. ve Ayata, G. (1996), *Konut, Komşuluk ve Kent Kültürü*, Ankara: T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi: 10.
- Aydoğan, F. (2004). *Medya ve Popüler Kültür Üzerine Yazılar*, İstanbul: Mediacat Akademi Yayını.
- Bakır, A. ve Ülgen P. (2009). *Geç Ortaçağlarda Avrupa'da Kent ve Kentsel Yaşam Hakkında Bir Değerlendirme*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7 (2). 127-142.
- Balay, R. (2004). *Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:37 (2). 61-82.
- Başaran, F. (2007). *Küresel Bir Kamu Malı Olarak Çevrenin Artan Önemi Ve Sayıştay Denetimi*, Sayıştay Dergisi, Sayı:65. 89-110.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu*, (F. Keskin ve H. Deliçaylı çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (1998). *Simülakrlar ve Simülasyon*, (O. Adanır çev.). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar*, (Ü. Öktem çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2009), *Kentleşme Şurası*, Ankara.
- Baykal, H., Baykal, T., (2008). *Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (5:9). 1-17.
- Bayzan, A. R. (2004). *Küresel Vaftiz*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Benevolo, L. (1995). *Avrupa Tarihinde Kentler*, (N. Nirven çev.). İstanbul:Afa Yayınları.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Bilgin, N. (1995). *Kolektif Kimlik*, İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- Boratav, K.(1995). *Ekonomi ve Küreselleşme*, Ankara:Dost Yayınevi.
- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşmenin İnsani Yüzü*, İstanbul:Alfa Yayınları.
- Bozlağan, R. ve Daoudov, M. (2009). *İstanbul'un Küresel Yüzü:İstanbul*

- Uluslararası-2, Birlik Dergisi, Sayı 65, 44-47.*
- Bulu, M., Karataş, A. ve Kaya, H. (2009). *İstanbul'un İşlevsel Alanı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:XI (1). 309-329.
- Bumin, K. (1998). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul:İz Yayıncılık.
- Canatan, K. (1995). *Bir Değişim Süreci Olarak Modernleşme*, İstanbul:İnsan Yayınları.
- Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*, (A. Erendil çev.).Ankara:Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Cebeci, K. (2008). *Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü*, Sayıştay Dergisi, Sayı:71. 23-39.
- Childe, G. (2009), *Kendini Yaratan İnsan*, (F. Ofloğlu çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Connolly, W.E. (1995). *Kimlik ve Farklılık*, (F. Lekeşizalın çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Çadircı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ankara:Türk Tarih Kurumu.
- Çalışkan, O. (2004). *Sürdürülebilir Kent Formu: Derişik Kent*, Planlama Dergisi, Sayı:2004:3. 33-54.
- Darıcı, B. (2007). *Yerel Kalkınmada Küresel Yaklaşımlar ve Türkiye'nin Konumu*, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 215-221.
- Değer, M. E. (2004). *Oltadaki Balık Türkiye*, İstanbul:Otopsi Yayınları.
- Demirel, D. (2006). *Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği*, Sayıştay Dergisi, sayı:60 105-128.
- Doğan, İ. (2002). *Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarılması Gereken Dersler*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, (35:1/2). 15-23.
- Doğu-Batı Dergisi, (2002). *Dünya Neyi Tartışıyor*, Yıl:5, Sayı:18.
- Dura, C. (1990), *Bilgi Toplumu*, Ankara: Bil Ofset Matbaası.
- Eraydın, A. (2003). *Kentleşme-Kalkınma ve Nüfus*, Türkiye'nin Nüfus ve Kalkınma Yazını içinde (33-40). Ankara:Tübitak Matbaası.
- Erder, S. (1997). *Kentsel Gerilim*, Ankara:Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik

Vakfi.

- Erdost, M. İ. (1988), *Kapitalizm ve Tarım*, Ankara: Orun Matbaası.
- Eroğul, C. (1996). *Ulus-Devlet ve Küreselleşme*, Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme içinde (46-60). Ankara:İmge Kitabevi.
- Ertan, K. A. (2007). Sürdürülebilir Kent, A. Mengi (Ed.), *Kent ve Politika* içinde (11-27).Ankara:İmge Kitabevi.
- Ertekin, B. A. (2005), *Amerika'nın Küreselleşen Hakimiyeti ve Saldırı Planı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Erten, M. (1999). *Nasıl Bir Yerel Yönetim*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Es, M. (2007). *Kent Üzerine Düşünceler*, İstanbul: Milsan Basım.
- Fiske, J. (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*, (S. İrvan çev.).Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları.
- Fukuyama, F. (1999). *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (Z. Dicleli çev.). İstanbul:Gün Yayıncılık.
- Gençsoy, F. (2007). *Avrupa Birliği'nde Kentli Hakları*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*, (E. Kuşdil çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Gökçe, B. (1996), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Görmez, K. (1991). *Şehir ve İnsan*, İstanbul:MEB Yayını.
- Greider, W. (2003). *Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Manik Mantiği*, (Y. Olağan çev.). Ankara:İmge yayınevi.
- Güçlü, Ö.S. (2002), *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gültekin, M. (2007). *Tarihselliği Bağlamında Tüketim Kültürü*, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Sayı:9, 81-96.
- Güney, A. (2004). Küreselleşme Kimlik Politikaları ve Kent İlişkisi Üzerine Alternatif Bir Okuma:Antakya Örneği, M. Güneş, (Ed.), *Kent ve Politika* içinde (64-123), Ankara:Detay Yayıncılık.
- Güngör, E. (1980). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ankara:Töre Devlet Yayınevi.

- Güvenç, B. (1997), *Kültürün Abc'si*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Güvenç, B.(1993). *Türk Kimliği*, Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Halim S. P. (1919), *Buhranlarımız*, Tercüman 1001 Temel Eser, No:9, Kervan Kitapçılık.
- Hamamcı, C. ve Keleş, R. (1993). *Çevrebilim*, Ankara:İmge yayınevi.
- Handelman, H. (2004). *Üçüncü Dünyanın Meydan Okuyan İlerleyişi*, (K.Kaya ve S.Yıldız çev.). İstanbul:Kaknüs Yayınları.
- Harvey, D. (2009). *Sosyal Adalet ve Şehir*, (M. Moralı, çev.). İstanbul:Metis Yayınları.
- Hobsbawm, E. (1998). *Sanayi ve İmparatorluk*, (A.Ersoy çev.). Ankara: Dost Kitapevi.
- Huberman, L. (2003). *Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla*, (M. Belge çev.). İstanbul:İletişim Yayınevi.
- Hülür, H. (2000). *Küreselleşme ve Toplumbilimsel Kuramsallaştırma Sorunu*, Selçuk İletişim, Cilt:1 (2). 27-36.
- İhsanoğlu, E. (1987). *19. Y.Y. Başında Kültür Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi*, Belleten Dergisi, LI (200). 801-828.
- İnce, M. (2001). *Elektronik Devlet*, Ankara: DPT.
- İsbir, E. (1991). *Şehirleşme ve Meseleleri*, Ankara:Gazi Büro Yayınları.
- Jensen R. (2003). *Düş Toplum*, (M. Zaman çev.). İstanbul:Hayat Yayınları.
- Karakaş, M. (2001). *Tarihsel Gelişim Sürecinde Kent Kısıtlı Tarihsellik Anlayışı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:III (1). 121-132.
- Karakaş, M. (2006). *Küreselleşme ve Türk Kimliği*, Ankara:Elips Kitap.
- Karakurt, E. (2006). *Kentsel Mekanı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı*, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (26). 1-25.
- Kartal, K. (1978). *Kentleşme ve İnsan*, Ankara:Todaie Yayın.
- Kartal, S.K. (1992). *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme*, Ankara:Adım Yayıncılık.
- Kaya, E. (2004). *Kentleşme ve Kentleşme*, İstanbul:İlke Yayıncılık.

- Kaya, Y. (2005), *Sosyal ve Kültürel Değişme*, İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Keleş, R (1980). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Keleş, R. (2010). *Kentleşme Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2001). *Küreselleşme ve Yerel Yönetimler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği
- Keyder, Ç.(2000). *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul:Metis Yayınları.
- Kılıçbay, M.A. (1993). *Şehirler ve Kentler*, Gece Yayınları, Ankara: Gece Yayınları.
- Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F.(1993). *Çevre ve Ekoloji*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kiper, P. (2007). Küreselleşme Sürecinde Değişen Kentler-Yitirilen Değerler, A. Mengi (Ed.), *Kent ve Politika* içinde (77-89). Ankara:İmge Kitabevi.
- Kiper, P. (2004a). *Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması-Türkiye-Bodrum Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Kiper, P. (2004b), *Küreselleşme Sürecinde Kentlerimize Giren Yeni Tüketim Mekanları ve Yitirilen Kent Kimlikleri*, Planlama Dergisi, Sayı:2004:4. 14-18.
- Kona, G. G. (2005), *Batı'da Aydınlanma Doğu'da Batılılaşma*, İstanbul:Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.
- Kongar, E. (1995). *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul:Remzi kitabevi.
- Kongar, E. (2004). *21. Yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Külünk, M. (2006). *Küreselleşen Dünyada Türkiye*, İstanbul: Kum Saati Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2003). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mattelart, A. (2005). *Gezegensel Ütopya Tarihi*, (Ş. Çiltaş çev.). İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- McLuhan, M. ve Powers B.R. (2001). *Global Köy*, (B.Ö. Düzgören çev.). İstanbul:Scala Yayıncılık.
- Mcneill, W. (2001). *Dünya Tarihi*, (A. Şenel çev.). Ankara:İmge Yayınevi.
- Mutlu, S. (2007). *Türkiye'de Yaşanan Gecekondulaşma Süreci ve Çözüm Arayışları:Ankara Örneği*, (Y.L. tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Odabaşı, Y. (1994). *Tüketim Kültürü*, İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- Ortaylı, İ.(2007). *Batılılaşma Yolunda*, İstanbul:Merkez Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Öğüt, A. (2003). *Bilgi Çağında Yönetim*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Öktem, M. (2003). *Kent, Çevre ve Küreselleşme*, İstanbul:Alfa Yayını.

- Öymen, O. (2000), *Geleceği Yakalamak*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özarpınar, Y. (1999). *Kültür Değişmeleri ve Batılılaşma Meselesi*, Ankara:T.D.V.Yayımları.
- Özbek, M. (2002). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Özcan, B. (2007a). *Postmodernizmin Tüketim İmajları*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:17 (1), 261-273.
- Özcan, B. (2007b). *Rasyonel Satın Alma Ve Boş Zaman Sürecine Ait Alışveriş Eylemlerinin Birlikte Sergilendikleri Mekanlar: Alışveriş Merkezleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:IX (2). 39-68.
- Özer, A. (2005). *11 Eylül, ABD, Türkiye ve Küreselleşme*, Ankara:Elips Kitap.
- Özer, İ. (2005). *Batılılaşma yada Batılılaşma*, İstanbul:Truva Yayınları.
- Özkök, E. (1985). *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü*, Ankara:Tan Yayınları.
- Perinçek, D. (1996). *Aydın ve Kültür*, İstanbul:Kaynak Yayınları.
- Platon, (2008), *Devlet*, (C. Saraçoğlu ve V. Atayman, çev.). İstanbul:Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Polat, E. (2006), *Kentsel Coğrafya*, Isparta: SDÜ Basımevi.
- Pustu, Y. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Kent*, Sayıştay Dergisi, Sayı:60. 129-151.
- Reader, J. (2007), *Şehirler* (F. B. Karlıdağ çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Robertson, R. (1999). *Küreselleşme*, (Ü. H. Yolsal çev.). Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sabır, H. (2006). *Atatürk'ün Ekonomi Anlayışı*, Sayıştay Dergisi, Sayı:62, 3-19.
- Sassen, S. (1991). *The Global City*, New Jersey;Princeton University Pres.
- Scott, J. A. (2004). *Küreselleşme ve Kent-Bölgelerin Yükselişi*, (C. K. Çamur çev.). Planlama Dergisi, Sayı:2004:3. 26-32.
- Sezal, İ. (1992), *Şehirleşme*, İstanbul:Ağaç Yayını.
- Sjoberg, G. (2002). *Sanayi Öncesi Kenti*, B. Duru ve A. Alkan (Der., Çev). 20. *Yüzyıl Kenti* içinde (37-55). İstanbul:İmge Kitabevi.
- Soros, G. (2003). *Küreselleşme Üzerine*, (M. Keçik çev.). İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Sönmez, M. (1996). *İstanbul'un İki Yüzü: 1980'den 2000'e Değişim*, Ankara:Arkadaş Yayınları
- Suher, H. (1991). *Kentleşme ve Kentleşme Politikaları*, İstanbul:Anadolu Matbaa.
- Şaylan, G. (1995). *Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni işlevi*, Ankara:İmge Kitabevi.
- Şenel, A.(1991). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*, Ankara:V yayınları.
- Şengül, M. (2007). Küreselleşen Dünya, Küreselleşme ve Yoksulluk:Türkiye Kentleşmesine Bir Bakış, A. Mengi (Ed.), *Kent ve Politika* içinde (89-109). Ankara:İmge Kitabevi.
- Şenses, F. (1996). *Kalkınma İktisadı*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Tatlıldil, E. (2009). *Kent ve Kentli Kimliği:İzmir Örneği*, Ege Akademik Bakış, (9:1). 319-336.
- Taylan, H.H. ve Arklan, Ü. (2008). *Medya ve Kültür*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:X (1). 85-97.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme Sürecinde Batılılaşma*, İstanbul:Ebabil Yayıncılık.
- Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*, İstanbul:Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tezcan, M. (1994). *Toplumsal Değişme Ve Eğitim*, Ankara: A.Ü.E.B.F.Yayınları.
- Toksöz, F., Özgür, A.E., Uluçay, Ö., Koç, L., Atar, G. ve Akalın, N. (2009). *Yerel Yönetim Sistemleri*, İstanbul:Tesev Yayınları.
- Tokuçoğlu, B. (1993). *Çevre Sorunları ve Kentleşme*, Çevre Dergisi, Sayı:6. 19-21.
- Tomlinson, J. (2004), *Küreselleşme ve Kültür*, (A. Eker çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Toprak, M. (1996). *Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995*, İstanbul:Turhan Kitabevi.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*, (H. Tufan çev.). İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.
- Turgut, S. (1998). *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm"*, İstanbul:Egemen Matbaacılık.
- Turhan, M. (1980). *Prof. Mümtaz Turhan'ın Bütün Eserleri:1*, İstanbul:Emek Matbaacılık.
- Turhan, M. (1994). *Kültür Değişmeleri*, İstanbul:Marmara Üniversitesi İlahiyat

Fakültesi Vakfı Yayınları.

- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (1998). *Beşeri Coğrafya*, İstanbul:Çantay Kitabevi.
- Türkdoğan, O. (1977). *Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları*:Dede Korkut Yayınları.
- Türköne, M. (2006). *Türk Modernleşmesi*, Ankara:Lotus Yayınevi.
- Ulu, A. ve Karakaç, İ. (2004). Kentsel Değişimin Kent Kimliğine Etkisi, *Planlama , Dergisi*, Sayı:2004:3. 59-67.
- Usluata, A. (1984). *İletişim*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul:Ülken Yayınları.
- Vatandaş, C. (2002), *Çok Kültürlülük*, İstanbul:Değişim Yayınları.
- Vatandaş, C. (2004). *Ulusal Kimlik*, İstanbul:Açılım Kitap.
- Weber, M. (2000), *Şehir Modern Kentin Doğuşu*, (M. Ceylan çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.
- Wirth, L. (2002). *Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme*, B. Duru ve A. Alkan (Der., Çev). *20. Yüzyıl Kenti* içinde (77-107). İstanbul:İmge Kitabevi.
- Yahşi, F. (2007). *Küreselleşme Ve İstihdam*, (Yayınlanmış YL Tezi). Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Yeniçeri, Ö. (2005). *Küreselleşme Karşısında Milliyetçilik ve Kimlik*, İstanbul: IQ
- Yılmaz, N. (2009). *Ekonomik Krizin Etkisiyle İstanbul’dan Tersine Göç Eden Ailelerin Toplumsal Özellikleri ve Beklentileri Üzerine Bir İnceleme*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:XI (1). 27-62.
- Yurdabakan, İ. (2002). *Küreselleşme Konusundaki Yaklaşımlar ve Eğitim*, Ankara: Anı Yayınları.
- Yüceşahin, M. ve Özgür, M. (2008). *Türkiye Kentlerinin Kentleşme Düzeylerinin Demografik, Ekonomik ve Sosyal Değişkenlerle Belirlenmesi*, Coğrafi Bilimler Dergisi, (6:2). 115-139.